

STANDARDY A DOPORUČENÍ

PRO ZJIŠŤOVÁNÍ SPOLEČENSKÉHO
POSTAVENÍ, DISKRIMINACE A
NÁSILÍ VŮČI **NEHETEROSEXUÁLNÍM
A GENDEROVĚ ROZMANITÝM
OSOBÁM**

Obsahuje i doporučení pro začleňování otázek
v oblasti sexuální orientace a genderové
identity do dotazníkových šetření

Zpracováno v rámci projektu Rise-Up č. 963772, který je financován z programu Evropské unie Práva, rovnost a občanství (2014–2020).

Za obsah publikace odpovídá výlučně autor. Publikace nereprezentuje názor Evropské komise a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou jejím obsahem.

Vydáno: 5 / 2022

Autorský kolektiv: RNDr. Michal Pitoňák, Ph.D. (NUDZ)

Mgr. Marcela Macháčková (NUDZ)

Spolupracující organizace:

Národní ústav duševního zdraví (NUDZ)

Prague Pride z. s.

In IUSTITIA, o.p.s.

Queer Geography, z. s.

©Národní ústav duševního zdraví

Vydal Národní ústav duševního zdraví,

Topolová 748 250 67 Klecany

1. vydání, Klecany 2022

Grafické zpracování:

Ing. arch. Lukáš Pitoňák

ISBN: 978-80-87142-47-9

eISBN: 978-80-87142-46-2

OBSAH

Terminologie	4
Seznam použitých zkratk	14
Standardy a doporučení pro zjišťování společenského postavení, diskriminace a násilí vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým osobám: Úvod .	16
Cíle této publikace	19
Členění dokumentu	19
Práce s dokumentem	21
Klíčová dotazníková šetření.	25
Doporučení pro začleňování otázek v oblasti sexuální orientace a genderové identity do dotazníkových šetření	33
Výběr respondentů a sběr dat v populačních skupinách tvořených neheterosexuálními a genderově rozmanitými (LGBTI+) lidmi	33
Doporučení pro zjišťování pohlaví, genderové identity, transgender a intersex statusu	50
Dvoustupňový přístup pro zjišťování transgender/cisgender statusu	50
Zjišťování trans/cisgender statusu v rámci jednopoložkového přístupu:	55
Užití sdružené otázky na tzv. „lgbt identitu“.	57
Otázka vhodná pro zjišťování intersex statusu.	58
Jaká je dosavadní praxe v dotazování genderové identity na mezinárodní úrovni?	59
Doporučení pro zjišťování sexuální orientace	60
Doporučené otázky zjišťující sexualitu respondentů v rovině sexuální přitažlivosti, atraktivity či touhy	63
Doporučené otázky zjišťující sexualitu respondentů v rovině sexuálního chování	65
Doporučené otázky zjišťující sexualitu respondentů v rovině sexuální sebeidentifikace	70
Jaká je dosavadní praxe v dotazování v oblasti sexuality na mezinárodní úrovni?	73
Doporučení pro umístování otázek v oblasti sexuality a genderu	74
Standardy a doporučení pro zjišťování společenského postavení, diskriminace a násilí vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým osobám: pokračování	81
Společenské postavení, hodnocení společenské atmosféry v rámci populace z pohledu sexuálně a genderově rozmanitých lidí	82
Obecné vnímání společenského postavení.	82
Společenské postavení, míra předsudečnosti, rozšířenost stereotypů	84

Obecné postavení neheterosexuálních lidí ve společnosti	84
Vnímaná míra předsudečnosti a rozšířenost stereotypů	87
Vnímaná míra násilí	89
Postoje k vybraným právům a svobodám.	90
Hodnocení situace ve specifických kontextech.	97
Diskriminace, obtěžování a předsudečné násilí	105
Současná praxe sběru dat o diskriminaci v Česku a v EU	105
Dotazování na diskriminaci, obtěžování a násilí	110
Příklady otázek v rámci sdruženého přístupu	111
Příklady otázek v rámci zacíleného přístupu	114
Diskriminace, obtěžování a násilí dle prostředí.	120
Fyzické a sexuální napadení a obtěžování.	128
Nahlašování diskriminace, obtěžování a násilí	131
Specifické otázky zaměřené na zjišťování psychologických, sociálních a zdravotních faktorů souvisejících se sexuální orientací a genderovou identitou v kontextu diskriminace a stigmatizace.	136
Menšinový stres	136
Škála heterosexistického obtěžování, odmítnutí a diskriminace	137
Internalizovaná homonegativita	139
Tzv. „konverzní terapie“	140
Skrývání, zatajování či žitá neautenticita z hlediska sexuální orientace a genderové identity	141
Coming out a jeho milníky	153
Komunitní participace.	154
Specifické otázky v oblasti tranzice	155
Stigmatizace lidí žijících s HIV.	161
Závěr	167
Literatura	168

Terminologie

Na úvod bychom rádi představili definice vybraných pojmů, se kterými v tomto dokumentu pracujeme. Považujeme za podstatné distancovat se od užívání překonaných nebo dnes již přímo necitlivých pojmů, jakými jsou například podstatná jména „homosexuál/ové“ nebo neopodstatněně zdrobnělý tvar „lesbičky“. Vysvětlení poskytuje například již jedenáct let staré doporučení Výboru proti diskriminaci Rady vlády pro lidská práva a zmocněnkyně vlády pro lidská práva nazvané *Doporučení k mediálnímu obrazu sexuálních menšin (2011)*, které je dostupné na webových stránkách vlády České Republiky¹.

Nad rámec těchto doporučení v souladu s pokrokem interdisciplinárního porozumění rozmanitosti lidí v oblasti genderové identity neužíváme pojem transsexuální nebo transsexualita, ale nahrazujeme jej pojmy jako transgender nebo trans osoba. Protože jsme si ale vědomi, že trans identita není vyčerpávajícím pojmem a nemusí se vztahovat například na osoby, které se binárnímu pojetí dvou pohlaví vymykají, budeme napříč celým textem užívat zejména inkluzivního pojmu genderově rozmanití lidé (z anglického *gender diverse people*).

Podobně pak s ohledem na stále pestřejší různorodost lidí se zdravými variantami lidské sexuální orientace, za současné potřeby užívat co nejpřesnějších pojmů, budeme v tomto dokumentu nejčastěji používat inkluzivní a široce pojaté označení neheterosexuální lidé. Ačkoliv v rámci dokumentu a zejména pak v určitých otázkách užijeme i některou z variant často používaného akronymu LGBT, LGBTQ+ atd., budeme preferovat termín neheterosexuální lidé, abychom nesměšovali rovinu genderové rozmanitosti s rovinou sexuální orientace a zároveň abychom sexuální orientaci neredukovali pouze na její identitní rovinu.

Ačkoliv cílem našeho dokumentu není poskytovat vyčerpávající přehled terminologie ani její rozsáhlé definice, následující strany věnujeme klíčovým pojmům, se kterými budeme dále pracovat.

---

¹ Doporučení k mediálnímu obrazu sexuálních menšin je dostupné na tomto odkazu: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/r1p/vybory/proti-diskriminaci/media-a-sexualni-mensiny-86512/>

C

Cisgender

Většina lidí o své genderové identitě neuvažuje, protože ji mají v souladu se svým biologickým pohlavím či s pohlavím, které jim bylo zapsáno po narození – tito lidé proto svou genderovou i pohlavní identitu mají „na stejné straně“ (z latiny cis = na stejné straně). Ačkoliv by se takto většina osob jistě neoznačila, lze odborně hovořit o cis-mužích a cis-ženách.

Pojmem cisgender tak označujeme osoby, jejichž genderová identita *odpovídá* pohlaví, které jim bylo zapsáno po narození (Schilt & Westbrook, 2009; Green, 2006). Pojem „cisgender“ vznikl jako doplněk k pojmu „transgender“ a používá se místo pojmu „netransgender“ (Schilt & Westbrook, 2009). Osoba, které byl při narození zapsán status muže a která se identifikuje jako muž, je cisgender. Osoba, které bylo při narození zapsáno, že je žena, a která se identifikuje jako žena, je cisgender. Tato definice nevyklučuje možnost, že cisgender lidé mohou být genderově nekonformní.

Closet

Anglické slovo closet, známé například z výrazu *skeleton in the closet* (v češtině *kostlivec ve skříni*), je dnes ve svém již zažitém metaforickém významu užíváno k popisu utajení a vymazání neheterosexuálních lidí z veřejného života a prostoru (Pitoňák, 2019). V českém kontextu je slovo closet prozatím nové. Termín je úzce spjat s coming outem, neboť je jeho určitým opakem. V anglické větě *coming out of the closet* tak closet metaforicky označuje stav, ze kterého se při coming outu vychází.

Coming out

Z anglického *coming out of the closet*; proces uvědomování si své sexuální orientace nebo genderové identity a sdílení informace o této skutečnosti s okolím. Tradičně se rozlišuje tzv. vnitřní coming out – člověk rozpoznává svou sexuální orientaci nebo genderovou identitu; vnější coming out – člověk se svěřuje se svou orientací či identitou druhým.

D

Diskriminace

Diskriminací rozumíme méně příznivé zacházení z konkrétních diskriminačních důvodů v oblastech definovaných v antidiskriminačním zákoně (§ 1 AdZ), který vymezuje také jednotlivé formy diskriminace, jež umožňuje postihovat. Kromě přímé (§ 2 AdZ) a nepřímé diskriminace (§ 3 AdZ) se jedná i o obtěžování, sexuální obtěžování, pronásledování, pokyn k diskriminaci a navádění k diskriminaci.

Dle § 2 odst. 3 AdZ se přímou diskriminací rozumí takové jednání, včetně opomenutí, kdy se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci, a to z důvodu rasy, etnického původu, národnosti, pohlaví, sexuální orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry či světového názoru, a dále v právních vztazích, ve kterých se uplatní přímo použitelný předpis Evropské unie z oblasti volného pohybu pracovníků, i z důvodu státní příslušnosti. Dle § 2 odst. 4 se za diskriminaci z důvodu pohlaví považuje i diskriminace z důvodu těhotenství, mateřství nebo otcovství a z důvodu pohlavní identifikace a dle § 2 odst. 5

je diskriminací také jednání, kdy je s osobou zacházeno méně příznivě na základě domnělého důvodu.

Dle § 3 AdZ odst. 1 se nepřímou diskriminací rozumí takové jednání nebo opomenutí, kdy na základě zdánlivě neutrálního ustanovení, kritéria nebo praxe je z některého důvodu uvedeného v § 2 odst. 3 osoba znevýhodněna oproti ostatním. Nepřímou diskriminací není, pokud je toto ustanovení, kritérium nebo praxe objektivně odůvodněno legitimním cílem a prostředky k jeho dosažení jsou přiměřené a nezbytné. Dle § 3 AdZ odst. 2 nepřímou diskriminací z důvodu zdravotního postižení se rozumí také odmítnutí nebo opomenutí přijmout přiměřená opatření, aby měla osoba se zdravotním postižením přístup k určitému zaměstnání, k výkonu pracovní činnosti nebo funkčnímu nebo jinému postupu v zaměstnání, aby mohla využít pracovního poradenství, nebo se zúčastnit jiného odborného vzdělávání, nebo aby mohla využít služeb určených veřejnosti, ledaže by takové opatření představovalo nepřiměřené zatížení.

V rámci tohoto dokumentu se zabýváme především diskriminací na základě sexuální orientace, pohlaví a genderové identity.

G

Gender (rod, někdy též tzv. kulturní pohlaví)

Gender je mnohorozměrným konstruktem, který má psychologický, sociální a behaviorální rozměr, zahrnuje genderovou identitu a genderové vyjadřování.

Genderová identita (identifikace / (sebe) identifikace)

Genderová (čteme „džendrová“) identita označuje vnitřní vnímání genderu (např. bytí mužem, ženou nebo genderqueer osobou) a případnou příslušnost k genderové komunitě (např. k ženám, trans ženám, genderqueer lidem).

Genderová identita se pojí s vlastním sebeurčením příslušné osoby a sociálními rolemi, se kterými se daná osoba identifikuje. Genderová identita některých lidí nemusí souviset nebo být v souladu s pohlavím, které jim bylo zapsáno po narození, ani s kulturními rolemi, které se v historii nabalily na dvě dominantní pohlaví – ženy a muže.

Genderové vyjadřování / projev / exprese

Genderové vyjadřování je behaviorální rozměr genderu, tedy to, jak člověk projevuje svou identitu prostřednictvím svého vzhledu a chování (Spence, 2011). Gender může být prezentován ve smyslu pocíťované, vytoužené nebo zamýšlené identity a projevu člověka, stejně jako tím, jak se daná osoba domnívá, že je vnímána ostatními.

Genderová menšina

Genderová menšina je „zastřešující“ termín, který se vztahuje k translidem a genderově nekonformním lidem – tedy lidem, jejichž současná genderová identita nebo genderový projev neodpovídají společenským očekáváním založeným na pohlaví, které jim bylo zapsáno při narození (tj. natální pohlaví) (Graham et al., 2011).

Genderově nekonformní osoba / genderqueer osoba

Termínem genderově nekonformní jsou označováni lidé, jejichž genderový projev plně neodpovídá společenským očekáváním spjatým s pohlavím, které se váže k ženské či mužské roli ve společnosti (např. maskulinní dívky/ženy, femininní chlapci/muži). Genderově nekonformní osoby se mohou identifikovat s termíny transgender, trans, transsexuál (pro svou nepřesnost se ale již nedoporučuje při označování druhých osob) nebo s jakýmkoliv jiným příbuzným termínem vytvořeným komunitou, nebo se identifikovat s alternativní, nebinární identitou (např. jako genderqueer), případně nemusí mít žádné sebepojetí související s jejich genderovým projevem. Existují také osoby, jejichž sebeurčení přesahuje mantinely dvou pohlaví a souvisejících ženských (femininních) a mužských (maskulinních) genderových rolí a vymykají se této dvojitosti (binaritě) – v těchto případech pak hovoříme o nebinárních lidech, o lidech bez genderu (agender), o lidech s fluidním genderem (genderfluid) či lidech s mnohočetným genderem (polygender) atd. Zejména v kontextu, kdy vyjadřujeme citlivost vůči nebinárním lidem, můžeme místo lomítka v otázkách obsahujících slova jako například student/ka vidět **hvězdičku** (student*ka), která je v češtině užívána v souvislosti s inkluzivitou genderové nebinarity.

Termín genderově nekonformní osoba v rámci tohoto dokumentu neužíváme a dáváme přednost inkluzivnímu zastřešujícímu termínu genderově rozmanité osoby.

Genderově rozmanité osoby, genderová rozmanitost

Termínem „genderově rozmanité osoby“ z anglického gender diverse persons (tj. rozmanité nebo různorodé, avšak nikoliv diverzní) rozumíme všechny osoby, jejichž genderová identita, včetně jejich genderového vyjádření, je v rozporu s tím, co je v určitém kontextu a v určitém čase vnímáno jako genderová norma. Termín genderově rozmanité osoby může zahrnovat i transgender osoby. Genderová rozmanitost je tedy zastřešující pojem, který používáme k popisu genderových identit, které vykazují rozmanitost projevů přesahující binární uspořádání.

Je důležité si uvědomit, že mnoho kultur v historii uznávalo genderovou rozmanitost nad rámec binárně vymezeného mužského a ženského rodu. Naše porozumění genderové rozmanitosti či různorodosti se postupně vyvíjí, stejně tak jako i jazyk, kterým můžeme popisovat zkušenosti genderově rozmanitých osob. Často se lze setkat se senzačními zprávami, že existují stovky genderů, z nichž každý si s sebou nese jedinečná pravidla, jazyk a zájmena. Mnohé z těchto zpráv jsou zkreslující a neberou v úvahu velmi úzce specializované diskuse probíhající často na velmi osobní úrovni prožívání genderu.

Intersex / Odlišný pohlavní vývoj (DSD)

Intersex lidé se rodí (nebo se přirozeně vyvíjejí v pubertě) s pohlavními orgány či jinými orgány, hormonálními a/nebo chromozomálními znaky, které neodpovídají standardním definicím muže nebo ženy (OII-USA, 2013 cit. dle GenIUSS, 2014). Ve

Spojených státech jsou intersexuální děti a nezletilí často (ale ne vždy) diagnostikováni s lékařsky určeným intersexuálním stavem nebo „odlišným pohlavním vývojem“ (DSD) (Hughes et al., 2006). Někteří lidé však používají termín „intersex“ jako označení identity, a to někdy i v případě, že takové tělesné znaky nemají.

H

Heteronormativita

Heteronormativita označuje normativní systém, v jehož rámci jsou heterosexuality a/nebo cisgenderová identita (situace, za které je pohlaví určené při porodu v souladu s genderovou sebe-identifikací této osoby) považovány společností za jediné normální výsledky dospívání, socializace i rozvoje životních vztahů, a jsou proto i automaticky od všech předpokládány/očekávány (Pitoňák, 2017). V samotném důsledku jsou pak ostatní formy sexuality a nekonformní formy genderových identit považovány za nestejně hodnotné. Heteronormativita tímto ve společnosti podmiňuje stigmatizaci, diskriminaci a vylučování neheterosexuálních a trans či intersex lidí.

Homonegativita, homofobie

Nepřesný pojem homofobie je v současnosti relativně rozšířený a lze ho považovat za „zlidovělé označení“ popisující předsudečnosti a nejružnější formy nesnášenlivosti související s diskriminací a stigmatizací neheterosexuálních lidí. Postupně byly od pojmu homofobie odvozeny i pojmy bifobie a transfobie označující specifické formy předsudečnosti na-

mířené vůči těmto skupinám. Ačkoliv pojem konotuje „fobii“, tedy strach, není v tomto ohledu z odborného hlediska přesný, a proto bývá nověji nahrazován pojmem homonegativita (binegativita, transnegativita). V odborné literatuře použil termín homofobie poprvé psycholog George Weinberg, který jej v roce 1972 publikoval ve své práci *Society and the Healthy Homosexual* (Společnost a zdravý homosexuál). Weinberg později v rozhovoru s Gregorym M. Herekem v roce 1998 vysvětlil, že „termín vytvořil, aby vyjadřoval strach z homosexuálů ... spojený se strachem z nákazy (pozn. HIV) a strachem z oslabení hodnot, za něž se bojovalo – domova a rodiny. Byl to náboženský strach a vedl, jak je u strachu obvyklé, k velké brutalitě“ (cit. v Pitoňák, 2020).

V současnosti je termín již značně rozšířen a lze jej použít k pojmenování negativních postojů vůči neheterosexuálním lidem či neheterosexualitě, které mohou nabývat nejružnějších implicitních či explicitních podob včetně averze, znechucení, strachu či nenávisti (Goldberg, 2016 cit. v Pitoňák, 2020).

Protože je homofobie stále značně rozšířenou formou nesnášenlivosti na území EU, vydal Evropský parlament celou řadu dokumentů, ve kterých se této problematice věnuje. Homofobii lze dle Evropského parlamentu definovat jako „iracionální strach a odpor vůči homosexualitě a lesbicky, homosexuálně, bisexuálně a transsexuálně orientovaným osobám založený na předsudcích podobných rasismu, xenofobii, antisemitismu a sexismu“².

² Evropský parlament odsuzuje homofobii v Evropě. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+IM-PRESS+20060113IPR04270+0+DOC+PDF+V0//CS&language=CS>

N

Násilí z nenávisti

Termín násilí z nenávisti se často používá jako synonymum předsudečného násilí (Kalibová, Pawlik a Biháriová, 2016). Úskalí termínu spočívá v tom, že evokuje nutnost intenzivního nenávistného vztahu mezi útočníkem a napadeným. Nenávistné útoky přitom mohou mít nefyzickou, zato dlouhodobou podobu. Termín používají především mezinárodní a mezivládní organizace (OSCE/ODIHR).

Neheterosexualita, neheterosexuální lidé

Neheterosexualita je termín, jímž označujeme sexualitu lidí, pro které z nějakého důvodu neplatí označení heterosexuální. Tento termín bývá užíván k nahrazení často používaného akronymu LGBT (LGBTQ a dalších), který není dostatečně inkluzivní, protože v určitém smyslu rozporuje sexuální fluiditu. Zkratky vycházející z LGBT také mohou do určité míry naznačovat pořadí jednotlivých škatulek identit a tím vzbuzovat dojem nadřazenosti jedné nad druhou. Termín neheterosexuální rovněž problematizuje stále častěji kritizované redukcionistické rozlišování populace na „heterosexuály“ a „homosexuály“ (Pitoňák, 2017). Tento termín může zahrnovat i genderově rozmanité osoby, např. trans nebo nebinární lidi, pokud se na ně z hlediska jejich sexuální orientace vztahuje. Užíváním pojmu neheterosexuální lidé můžeme rovněž snížit míru heteronormativního předpokladu, který se všemi lidmi automaticky jedná jako s heterosexuálními, nebo omezit používání dříve medikalizovaného a dnes překonaného pojmu „homosexuál“

či užívání pojmů založených na sebe-identifikaci (gay, lesba, queer apod.) ve vztahu k lidem, kteří se sexuálně identifikovat nechtějí nebo k tomu v průběhu života neměli příhodné podmínky (např. v důsledku tabuizace nebo perzekuce).

M

Menšinový stres

Menšinový stres definujeme jako nadbytečný stres, kterému jsou jednotlivci ze stigmatizovaných skupin vystaveni v důsledku své menšinové pozice. Menšinový stres tedy lze vnímat jako stres, který působí nad rámec běžných typů stresu, s nimiž se setkávají všichni lidé. Je typicky chronický, sociálně založený a relativně stabilní v čase a představuje soubor rozmanitých stresorů a faktorů, které mohou negativně ovlivňovat mimo jiné i duševní zdraví neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí. Menšinové stresory typicky dělíme v rámci kontinua od distálních (objektivních) stresorů, kterými jsou vnější systémové podmínky (normy, zákony, spol. postavení v rámci kulturních tradic apod.), přes interpersonální události a podmínky (nejrůznější formy diskriminace, šikany, předsudečnosti, násilí z nenávisti apod.) až po proximální (subjektivní) menšinové stresory, které závisí na individuálním zhodnocení jednotlivci. Subjektivní stresory se pak mohou projevat ve formě zvnitřněných norem (např. internalizace homonegativity), různých forem kognitivních vysvětlujících rámců (např. očekávání nepřijetí), adaptivních a maladaptivních forem chování, které mohou zahrnovat například skrývání vlastní sexuální nebo genderové identity.

O

Obtěžování

Obtěžováním dle § 4 antidiskriminačního zákona (AdZ) rozumíme nežádoucí chování související s důvody uvedenými v § 2 odst. 3 AdZ (tj. z důvodu rasy, etnického původu, národnosti, pohlaví, sexuální orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry či světového názoru, a dále v právních vztazích, ve kterých se uplatní přímo použitelný předpis Evropské unie z oblasti volného pohybu pracovníků, i z důvodu státní příslušnosti), jehož záměrem nebo důsledkem je snížení důstojnosti osoby a vytvoření zstrašujícího, nepřátelského, ponižujícího, pokořujícího nebo urážlivého prostředí, nebo které může být oprávněně vnímáno jako podmínka pro rozhodnutí ovlivňující výkon práv a povinností vyplývajících z právních vztahů. Má-li toto chování sexuální povahu, hovoříme o sexuálním obtěžování (tamtéž).

P

Pohlaví

Termín pohlaví označuje biologické rozdíly mezi muži, ženami a intersexuálními osobami (hormony, sekundární pohlavní znaky, reprodukční anatomie), které mohou být během času změněny pomocí hormonů a chirurgických zákroků (Krieger, 2003). Zařazení osob do kategorie podle pohlaví při narození ze strany lékařů je obvykle založeno na vzhledu vnějších genitálií. Po narození je pak zapsáno do rodného listu jako mužské nebo ženské pohlaví. Označení pohlaví může být někdy změněno v právních dokumentech (např. řidičský průkaz, pas, rodný list) prostřednictvím složitějšího postupu,

jehož podmínkou je v řadě zemí včetně Česka podstoupení operativních zákroků, s nimiž je neslučitelná následná plodnost dotčených osob. Některé státy jako Dánsko nebo Island umožňují svým občanům/občankám ztotožňovat se s nebinárním pohlavím, jiné jako Německo nebo Rakousko pak umožňují intersex lidem volbu tzv. třetího pohlaví.

Pohlaví zapsané po narození

Termínem pohlaví zapsané (někdy též určené či přiřazené) po narození označujeme zpravidla úřední údaj odkazující na rozhodnutí osoby způsobilé takový úřední záznam provést. V rámci tohoto dokumentu považujeme tento pojem za úřední záznam nijak nesouvisející s možnou vlastní pohlavní nebo genderovou sebeidentifikací dotčené osoby.

Předsudečné násilí

Termín předsudečné násilí se používá k označení takového násilí, které je motivováno předsudky útočníka vůči skupině, kterou v jeho očích reprezentuje napadený (Kalibová, 2016). Může nabývat různých podob od verbálních útoků přes psychický nátlak, útoků na majetek až po fyzické násilí. Termín používají ty organizace a autoři, kteří akcentují podstatu tohoto násilí – předsudek útočníka.

Q

Queer

Původně anglické slovo queer, které se dnes vztahuje nejčastěji ke „Q“ v akronymu LGBTQ+, prošlo z lingvistického hlediska bouřlivým vývojem a váže se k němu velké množství konotací. V angličtině bylo od 16. století užíváno k označování „podivnosti“ či „zvláštnosti“. V prů-

běhu 20. století prošlo sémantickým obratem a začalo být chápáno pejorativně pro zesměšnění a ostrakizaci „homosexuálů“ (Pitoňák, 2014). V roce 1990 využila slovo LGBT americká aktivistická organizace Queer Nation a redefinovala jej, takže se mohlo stát heslem v rámci boje proti útlaku neheterosexuálních lidí, kteří nebyli spokojeni s výsledky dosavadního „gay a lesbického aktivismu“. Nastoupivší queer aktivismus sehrál klíčovou roli v odpovědi na společenskou paniku související s rozmachem pandemie HIV/AIDS a nepřiměřenou stigmatizací namířenou vůči homosexuálům (Kolářová, 2013). V tomto smyslu se tedy v prostředí neheterosexuálního aktivismu stalo slovo queer novým zastřešujícím termínem označujícím sexuální identity lidí, kteří se hlásili k sexuální identitě, jež bude vycházet z nové etapy queer hnutí a nebude zatížena dřívějšími předsudky a nadměrnou výlučností. Dnes je slovo queer používáno bez negativní konotace jako zastřešující a inkluzivní pojem pro lidi, kteří se neidentifikují jako heterosexuální a cisgender.

S

Sexuální přitažlivost

Pojmem sexuální přitažlivost popisujeme mezilidský psychologický rozměr sexuality, který se týká romantických a sexuálních pocitů, jež ke druhým chováme. Sexuální přitažlivost souvisí s pohlavím nebo genderem osob, které někoho přitahují, a tvoří tak neoddělitelnou součást tzv. sexuální orientace (tedy zda se jedná o přitažlivost k mužům, ženám, trans lidem či různým jejich kombinacím). Sexuální přitažlivost je hlavním konstruktem definujícím sexuální orientaci již od konce

19. století (Sell, 1997). Je konsenzuálně přijímáno, že sexuální orientace i sexuální přitažlivost vytvářejí jakési „pozadí“ či předpoklad sexuálního chování a identity.

S rostoucím porozuměním rozmanitosti lidské sexuality, zejména pak co se týká tzv. asexuálního spektra, roste i poptávka po rozlišování mezi dimenzí sexuální přitažlivosti (ve smyslu tělesném) a romantickou přitažlivostí (ve smyslu psycho-sociálním). Je všeobecně známo, že různé osoby mohou prožívat různou míru sexuální přitažlivosti k různým osobám. Lidé ale mohou zároveň prožívat různou míru potřeby či schopnosti navazovat romantické vztahy. V rovině přitažlivosti se tak nejčastěji setkáváme s předponami a- (značící různou míru nepřítomnosti příslušné přitažlivosti – asexuální či aromantická osoba), bi- (značící přítomnost přitažlivosti k osobám mužského i ženského pohlaví – bisexuální, biromantická osoba), pan- (značící přitažlivost k osobám v širokém spektru genderových identit, obvykle bez ohledu na binární kategorie – pansexuální, panromantická). Výzkum v oblasti asexuality či aromantismu je ale ve svém počátku (Houdenove et al., 2015; Cerankowski & Milks, 2014) a je zřejmé, že rozmanitý soubor pojmenování a s nimi souvisejících identitních kategorií bude vždy v závěsu za touto rozmanitostí sexuální a citové přitažlivosti.

Sexuální chování

Sexuální chování popisuje sexuální aktivity osob ve vztahu k sobě a/ nebo ve vztahu k druhým lidem (tj. osobám stejného pohlaví, různého pohlaví nebo obou pohlaví). Ne všichni lidé s přitažlivostí ke stejnému pohlaví se do sexuálních aktivit

s partnery stejného pohlaví zapojují za všech okolností (Laumann et al., 1994; Saewyc et al., 2004; Saewyc et al., 2009). Osoby identifikující se v oblasti asexuálního spektra mohou rozlišovat mezi sexuálními aktivitami ve vztahu k sobě a ve vztahu k druhým. Sexuální chování zpravidla podléhá vlivu okolí a může být ovlivňováno kulturou či dalšími faktory.

Sexuální sebeidentifikace

Sexuální sebeidentifikace souvisí s tím, jak o sobě člověk uvažuje ve vztahu ke své sexuální orientaci. Vztahujeme ji jak k vlastnímu sebepojetí, které může být založeno na sexuální a romantické touze či chování, tak i k širší subkultuře či společnosti, kde zpravidla popisuje pocíťovanou afiliaci, sounáležitost či příslušnost k nějaké sociální skupině (komunitě), jejímž společným jmenovatelem je určité specifikum v oblasti sexuality. Mezi typické sexuální identity patří gay, lesba, bisexuál/ka či některé z méně častých identit jako pansexuál, demisexuál atd. Sebeidentifikace se pro některé osoby v průběhu času mění a je silně ovlivněna sociokulturními faktory. Bývá diskutováno, zda podobně i heterosexuální lidé přijímají nějakou heterosexuální identitu, nicméně dostupné výsledky výzkumů (Savin-Williams, 2011) naznačují, že v důsledku heteronormativního nastavení společnosti heterosexuální lidé svou sexuální identitu nerozvíjejí, neboť svou sexualitu považují za samozřejmou, běžnou či normální.

Stigma, stigmatizace

Pojem stigma definoval Goffman (1963) jako silně diskreditující atribut sociální identity, který redukuje nositele tohoto atributu z kompletního a běžného člověka na poskvrněnou

osobu s nižší hodnotou. Link a Phelan (2001) v jedné ze v současnosti nejužívanějších definic popisují, že stigma nastává, když dojde ke spojení následujících spolu souvisejících složek. V rámci první složky lidé rozlišují a označují (nálepkují) lidské rozdíly. V rámci druhé spojuje dominantní kulturní přesvědčení takto označené osoby s nežádoucími vlastnostmi – negativními stereotypy. Ve třetí složce jsou označené osoby zařazeny do odlišných kategorií za účelem oddělení „nás“ od „nich“. Čtvrtá složka zahrnuje situaci, kdy označené osoby zažívají ztrátu společenského statusu a diskriminaci, která vede k důsledkům v podobě nerovností. Stigmatizace je zcela závislá na přístupu k sociální, ekonomické a politické moci, která umožňuje identifikovat odlišnosti, konstruovat stereotypy, oddělovat označené osoby do odlišných kategorií a plně uplatňovat nesouhlas, vyloučení a diskriminaci.

T

Translidé, trans, transgender

Pojem transgender označuje osoby, jejichž současná genderová identita není plně v souladu s pohlavím, které jim bylo zapsáno po narození (Green, Benner & Pear, 2018; Feinberg, 1996). Některé osoby, které odpovídají této definici, se mohou ztotožňovat s termínem transgender, zatímco jiné mohou preferovat zastaralý a nepřesný pojem „transsexuální osoba“. Pojem transsexualita je nepřesný, protože v češtině směšuje a evokuje souvislost se sexuální orientací, ačkoliv vychází z anglického pojmu pro pohlaví (sex). Mnozí místo slova „transgender“ používají zkratku „trans“.

Někteří lidé nežijí v souladu s pohlavní identitou, která jim byla zapsána po narození na základě lékařského vyšetření, a jejich pocíťovaná genderová identita se od této jejich minulé nebo dosavadní „úřední pohlavní identity“ liší, jinými slovy, jejich genderová identita se nenachází na stejné straně (z latiny trans = na opačné straně). Hovořit pak můžeme o trans-ženách a trans-mužích, kteří prošli* procesem tranzice.

Transgender

Souhrnný termín transgender označuje lidi, jejichž genderové vyjádření se vymyká společenskému očekávání. V užším slova smyslu popisuje termín transgender menší skupinu lidí, která pocíťuje nesoulad mezi pohlavím při narození a genderovou identitou.

Transgender muži / trans muži

Tyto výrazy označují osoby, kterým bylo při narození určeno ženské pohlaví a identifikují se jako muži, bez ohledu na to, zda podstoupili chirurgickou či úřední tranzici z ženy na muže.

Transgender ženy / trans ženy

Tyto výrazy označují osoby, kterým bylo při narození určeno mužské pohlaví a které se identifikují jako ženy bez ohledu na to, zda podstoupily chirurgickou či úřední tranzici z muže na ženu.

Tranzice

Termín tranzice označuje proces (sociální a/nebo lékařský), při kterém člověk začne žít v odlišném genderovém postavení, než je přisuzováno pohlaví, které mu bylo zapsáno při narození. Tranzice může a nemusí zahrnovat také fyzické změny, jimiž osoby usilují o změnu svých primárních a/nebo sekundárních

pohlavních znaků prostřednictvím feminizujících nebo maskulinizujících lékařských zásahů (hormony a/nebo chirurgické zákroky), které obvykle doprovází trvalá změna genderové role (Coleman et al., 2012).

Tranzice je individuální proces s několika možnými rovinami (Doležalová et al., 2021): (a) sociální – zastávání dané sociální role ve společnosti; (b) fyzická (nebo také medicínská) – zahrnuje hormonální terapii a chirurgické zákroky; (c) úřední – změna jména, rodného čísla a úředního pohlaví.

Vyoutovat se, vyoutovat někoho

Sloveso „vyoutovat se“ ve zvrtné formě je odvozeno z anglického výrazu *to come out* a je používáno jako synonymum pro situaci, kdy se člověk sám svěří druhým o své sexuální orientaci či genderové identitě (např.: Vyoutovala jsem se v práci a všichni to vzali v pohodě).

Sloveso „vyoutovat někoho“, z anglického *to out someone*, označuje situaci, kdy třetí osoba zveřejní informaci o genderové identitě či sexuální orientaci člověka bez jeho souhlasu či proti jeho vůli (např.: Spolužák mě vyoutoval ve třídě, myslel jsem, že mu můžu věřit). Jedná se často o nástroj šikany, ponížení či znevýhodnění dané LGBT+ osoby.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

CDC	Centrum pro kontrolu nemocí (Centers for Disease Control and Prevention)
CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění
ČSAP	Česká společnost AIDS pomoc
ČSÚ	Český statistický úřad
DSD	Odlisný pohlavní vývoj (Different sex development)
EATG	Evropská skupina pro léčbu AIDS (The European AIDS Treatment Group)
ECRI	Evropská komise proti rasismu a nesnášenlivosti (European Commission against Racism and Intolerance)
EMIS	Evropský internetový průzkum u mužů, kteří mají sex s muži (European Men Who Have Sex With Men Internet Survey)
ESLP	Evropský soud pro lidská práva (European Court of Human Rights)
FRA	Agentura Evropské unie pro základní práva (The European Union Agency for Fundamental Rights)
GenIUSS	Skupina zaměřená na monitorování genderové identity v USA (Gender Identity in U.S. Surveillance)
GLEN	Gay a lesbická síť rovnosti (Gay and Lesbian Equality Network)
GLSEN	Vzdělávací síť pro gaye, lesby a heterosexuály (Gay, Lesbian & Straight Education Network)
HIV	Virus lidského imunodeficitu (Human Immunodeficiency Virus)
HHRDS	Škála heterosexistického obtěžování, odmítnutí a diskriminace (Heterosexist Harassment, Rejection, And Discrimination Scale)
CHIS	Kalifornský průzkum zdraví (The California Health Interview Survey)
IDU	Injekční uživatelé drog (Injecting Drug Users)
ILGA	Mezinárodní lesbická, gay, bisexuální, trans a intersex asociace (The International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association)
LGB	Lesby, gayové, bisexuální lidé
LGBT	Lesby, gayové, bisexuální, transgender lidé
LGBTQ+	Lesby, gayové, bisexuální, transgender, queer/questioning lidé a další
LGBTI+	Lesby, gayové, bisexuální, transgender a intersex lidé a další
LGBTQI+	Lesby, gayové, bisexuální, transgender, queer/questioning a intersex lidé a další
LGBTIQA+	Lesby, gayové, bisexuální, transgender, intersex lidé, queer/questioning, asexuální lidé a další

LGBTQI2S	Lesby, gayové, bisexuální, transgender, queer/questioning, intersex, two-spirit a sexuálně a genderově rozmanití lidé
KVOP	Kancelář veřejné/ho ochránce/ochránkyně práv
VOP	Veřejný/veřejná ochránce/ochránkyně práv
NUDZ	Národní ústav duševního zdraví
MSM	Muži mající sex s muži
OSN	Organizace spojených národů
SEB	Speciální Eurobarometr
SMART	Výzkumná skupina studující sexuální menšiny (Sexual Minority Assessment Research Team)
SGD	Sexuální a genderová rozmanitost (Sexual and Gender Diversity)
STI	Sexuálně (pohlavně) přenosné infekce (Sexually Transmitted Infections)
SOCE	Snahy o změnu sexuální orientace (Sexual Orientation Change Efforts)
SOGI	Sexuální orientace a genderová identita (Sexual Orientation and Gender Identity)
SOGICE	Snahy o změnu sexuální orientace a genderové identity (Sexual Orientation and Gender Identity Change Efforts)
SWITCH	Holistická podpora duševního zdraví a integrace transgender a intersex osob v oblastech zdravotní a jiné péče (Supporting Wellbeing and Integration of Transgender victims in Care environments with Holistic approach)
SZÚ	Státní zdravotní ústav
PEW	Výzkumné centrum/think-tank Pew (Pew Research Centre)
PrEP	Pre-expoziční profylaxe
PLHIV	Lidé žijící s HIV (People Living with HIV)
RDS	Výběr řízený respondenty (Respondent driven sampling)
TSS	Časoprostorový výběr (Time-space sampling)
RDD	Náhodné vytáčení čísel (Random digit dialing)
WHO	Světová zdravotnická organizace (World Health Organization)

STANDARDY A DOPORUČENÍ PRO ZJIŠŤOVÁNÍ SPOLEČENSKÉHO POSTAVENÍ, DISKRIMINACE A NÁSILÍ VŮČI NEHETEROSEXUÁLNÍM A GENDEROVĚ ROZMANITÝM OSOBÁM: ÚVOD

Navzdory skutečnosti, že společnost je tvořena řadou velmi rozmanitých skupin, stále přehlížíme zkušenosti a problémy některých z nich. V závislosti na tom, jak bychom příslušnou populační skupinu definovali, tvoří 5 až 10 % všech lidí ve společnosti neheterosexuální lidé (Lancet, T., 2016; Pitoňák, 2021) a 0,5 až 2 % společnosti tvoří trans, nebinární či jinak genderově rozmanití lidé (Flores et al., 2016; Goodman et al., 2019; Spizzirri et al., 2021). Ačkoli se lidé všech sexuálních orientací i lidé rozmanití z hlediska své genderové identity bezpochyby účastní celé řady populačních a dalších studií, kvůli chybějícím ukazatelům a položkám, které by se dotazovaly na jejich genderovou identitu a sexuální orientaci, zůstávají jejich životní zkušenosti či specifické potřeby stále z velké části skryté a přehlížené.

Neheterosexuální a genderově rozmanití lidé patří mezi společensky stigmatizované skupiny, které jsou vystaveny vyšší míře diskriminace a nepřízni (Pitoňák, 2020; Pechová, 2009; Procházka et al., 2003). Trans lidé a zejména pak lidé, kteří jsou viditelně genderově nekonformní bývají častěji vystaveni násilí doma, na veřejnosti i ve zdravotnických zařízeních (Grossman, D'Augelli & Salter, 2006; Pavlica et al., 2018). Výsledky mezinárodního výzkumu dostupné od posledních desetiletí minulého století ale přinášejí přesvědčivé důkazy o tom, že stigmatizace a diskriminace nezasahuje pouze společenské, socioekonomické a kulturní postavení neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí, ale že přímo a nepřímo ohrožuje kvalitu jejich života a zdraví. Negativní působení těchto faktorů bylo v minulých desetiletích podrobeno intenzivnímu zkoumání, jehož výsledky vedly ke konceptualizaci tzv. menšinového stresu (Meyer, 2003; Hatzenbuehler, 2014; Pitoňák, 2017, 2020), který v současnosti představuje asi nejucelenější interpretační rámec pro pochopení příčin a působení faktorů nejrůznějších nerovností, jež negativně ovlivňují životy a zdraví neheterosexuálních a genderově rozmanitých osob.

V současnosti asi nejrychleji přibývají důkazy o přítomnosti velmi významných zdravotních nerovností mezi heterosexuálními a neheterosexuálními i genderově rozmanitými lidmi (Meyer, 2003; Hatzenbuehler, 2014; Plöderl et al., 2017; Pitoňák, 2017). Příkladem je násobně vyšší prevalence internalizujících psychických poruch zejména úzkostných a depresivních (Plöderl et al., 2017), které v důsledku diskriminace a menšinového stresu například ve školách ve formě šikany působí již na mladistvé. Tyto faktory byly identifikovány jako významné prediktory vyšší suicidality u neheterosexuální a genderově rozmanité mládeže (Greytak et al., 2009; Kosciw et al., 2012; Toomey et al., 2010; Smetáčková & Braun, 2009; Pitoňák & Spilková, 2016; Reis & Sawyc, 1999; Garofalo, 1998). Násobně

vyšší suicidalita neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí proto patří mezi jeden z nejvíce přehlížených důsledků menšinového stresu (Marshal et al., 2011; Plöderl & Fartacek, 2005; Clements-Nolle, Marx & Katz, 2006). K dalším zdravotním nerovnostem, které dosavadní výzkum identifikoval, patří například zvýšená míra užívání nelegálních drog (Goldbach et al., 2014), násobně vyšší ohrožení infekcí HIV a dalšími STI (Garofalo et al., 2006; Herbst et al., 2008), ale také další rizika včetně vyššího výskytu astmatických nebo kardiovaskulárních onemocnění (Plöderl et al., 2017).

Výsledky výzkumů v zemích, kde bývají otázky na sexuální orientaci a genderovou identitu již zařazovány i do socioekonomických studií, rovněž upozornily na významné rozdíly ve výši příjmů. Zřejmě první data v této oblasti poskytlo sociologické šetření General Social Survey zajišťované americkým Národním centrem pro výzkum veřejného mínění na University of Chicago. Ze zjištění vyplynulo, že gayové (nebo obecně muži s partnery stejného pohlaví) vydělávali méně než heterosexuální muži, přičemž lesbické ženy vydělávaly o něco více než heterosexuální ženy (Allegretto & Arthur, 2001; Badgett, 1995). Stále více důkazů rovněž nasvědčuje tomu, že neheterosexuální a genderově rozmanití lidé patří mezi přehlížené skupiny ohrožené existenciální chudobou (Grant et al., 2010).

Dostupné poznatky o rozsahu a charakteru výše zmíněných, ale i mnohých dalších nerovností jsou prozatím značně limitované nedostupností dat, kterých je zapotřebí pro lepší porozumění těmto nerovnostem a jejich odstraňování. Závěry novějších studií nedostupnost dat jasně identifikovaly jako významnou bariéru, neboť při nedostatku těchto dat hrozí, že se vědci, tvůrci politik i široká veřejnost budou častěji opírat o domněnky, předsudky, stereotypy či mýty namísto faktických informací a poznatků o životní situaci neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí (Zeeman et al., 2019; Bränström et al., 2019). V probíhajících veřejných diskuzích o politických tématech týkajících se leseb, gayů, bisexuálních či dalších neheterosexuálních, trans, intersex a nebinárních lidí je ale stále zřejmější, že bez dostupnosti kvalitních dat, na jejichž základě bychom mohli lépe porozumět např. situaci párů stejného pohlaví nebo jejich dětem či specifickým výzvám, kterým čelí například trans lidé, je nastolení potřebných změn často bráněno paradoxně i na základě argumentu o nedostupnosti místních dat. Z těchto důvodů považujeme za klíčové uvědomění, že pouze díky mapování a lepšímu porozumění výskytu a charakteru stigmatizace, diskriminace či násilí vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým lidem mohou vzniknout efektivní intervence, které budou negativní jednání, nejrůznější formy menšinového stresu a všeobecně diskriminaci ve společnosti řešit a systematicky jim předcházet. Získaná data mohou posléze poskytovat podklady pro správné nastavení antidiskriminační legislativy a osvětových kampaní pro veřejnost či zavedení vzdělávání o LGBTI+ tématech v rámci přípravy veřejných činitelů a odborné veřejnosti či pro vypracování antidiskriminačních standardů, které si mohou sami zaměstnavatelé a zřizovatelé převzít a implementovat.

Kvalitní statistická data mohou dále sloužit i k posunu v rámci soudního hodnocení diskriminačních a násilných činů. Mimo shromažďování potřebné evidence má sběr dat o diskriminačních a násilných činech symbolický efekt, jelikož vysílá zprávu obětem těchto činů, že chování, kterému byly vystaveny není legitimní a že příslušné instituce a orgány jejich zkušenost zajímá a mají zájem danou situaci změnit (Makkonen, 2007). Například zkušenosti s mapováním diskriminačního jednání vůči LGBTI+ lidem ve zdravotních službách ukazují, že i samotní poskytovatelé těchto služeb mohou stále vykazovat negativní a stereotypizující postoje vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým lidem, které mohou přetrvávat i na podvědomé úrovni (Chapman, Watkins, Zappia, Nicol & Shields,

2011). V současném systému vzdělávání zdravotníků však stále chybí práce s těmito nevědomými předsudky a jejich zvědomování či edukace o možných specifických potřebách neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí. To posléze ústí v odlišnou kvalitu péče, ať už jde o kvalitativně horší či méně příznivý přístup, či odmítání poskytování zdravotnických služeb (Bonvicini, 2017). Někteří neheterosexuální a genderově rozmanití lidé pak raději svou sexuální a genderovou identitu ve zdravotnickém prostředí tají nebo z důvodu obav z diskriminačního jednání zdravotní péči vůbec nevyhledají, což může být jedna z příčin výše zmíněných zdravotních nerovností (Kcomt, Gorey, Barrett & McCabe, 2020). Tyto důsledky se ale projevují nejen u osob, které byly přímo diskriminačnímu či násilnému jednání vystaveny, ale i u těch, které se obětí žádného takového činu přímo nestaly. Jedná se zejména o sdílené prožitky strachu, deprese, úzkosti nebo sklony k sebevražednému jednání (Walters et. al., 2020; Stotzer, 2014).

Navzdory všem těmto zjištěním je stále běžnou praxí, že relevantní studie zaměřené na socioekonomické, zdravotní, psychologické nebo jiné oblasti neobsahují žádné otázky a položky, které by umožňovaly stratifikaci respondentů/respondentek a analýzu dat na základě sexuální orientace a genderové identity. Zejména nám chybí populační data, jejichž zajištění si žádá vysoké náklady převyšující možnosti individuálních výzkumných nebo lidskoprávních projektů. Bez těchto dat je nejen obtížné identifikovat tyto dosud přehlížené nerovnosti, ale zejména vytvářet a efektivně cílit preventivní a intervenční strategie, které by bylo možné posléze v krátkodobém i dlouhodobém horizontu vyhodnocovat a sledovat tak trendy či efektivitu intervencí. Neviditelnost těchto problémů a zdravotních nerovností v samotném důsledku zachovává status quo, v jehož rámci se dotčeným skupinám neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí nedostává potřebné péče a chybí znalosti o jejich potřebách, problémech či fyzickém a duševním zdraví. Tento relativní nedostatek poznatků a nedostupnost relevantních dat stratifikovatelných dle sexuální orientace a genderové identity tyto skupiny marginalizuje tím, že de facto existující rozdíly ve zdraví a dalších oblastech života skrývá či ignoruje, čímž v samotném důsledku ztěžuje zajištění adekvátních prostředků potřebných na vývoj intervencí, řešení a podpory.

V souvislosti s rostoucí potřebou získávání dat o nejrůznějších skupinách obyvatel a jejich zkušenostech roste i potřeba standardizovat měřící nástroje určené k dotazování v oblasti sexuální orientace a genderové identity. Z předešlého vývoje výzkumů ve společnosti dnes například již víme, že faktory, jako je etnicita, mateřský jazyk, národnost, náboženské vyznání nebo zdravotní postižení, již nelze přehlížet. S pokrokem v porozumění dalším životním zkušenostem a vlivům je v současnosti rovněž již zřejmé, že musíme věnovat pozornost i oblastem sexuální a genderové rozmanitosti lidí. V tomto ohledu je tedy zapotřebí, aby v souladu s vývojem našeho poznání reagovaly na tuto situaci rovněž i relevantní zdravotní, ekonomické a sociální studie a průzkumy. Zařazení otázek týkajících se sexuální orientace a genderové identity je proto zapotřebí vnímat jako klíčový prostředek.

Zkušenosti ze zemí, ve kterých již došlo ke zlepšení dostupnosti dat o zdraví a životní situaci neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí, ukazují, že tyto datové zdroje hrají významnou úlohu při zkvalitňování poskytované péče, změně vzdělávacího systému, snižování nerovností na rovině práva či v jiných oblastech. Řada zemí již na tuto zvyšující se poptávku po relevantních datech reagovala. Zejména Velká Británie, USA, Kanada či skandinávské země již otázky týkající se sexuální orientace začínají běžně zařazovat i do celé řady celonárodních populačních průzkumů. Například v USA byly otázky na sexuální orientaci zařazeny do studie zdraví školní mládeže již v roce 1986 (Remafedi et al., 1992), v roce 1995 zde byly zařazeny do studie rizikového chování mládeže (Reis & Saewyc,

1999) a ve stejném roce byly poprvé zařazeny také do Národní longitudinální studie zdraví dospívajících (ADD Health Wave 1) (Russell & Joyner, 2001). Podobně i v Kanadě byly první otázky tohoto typu zařazeny v rámci průzkumu zdraví dospívajících v Britské Kolumbii již před 20 lety (Peters et al., 1993). Data o sexuální orientaci a genderové identitě se dnes již běžně shromažďují v řadě zemí (Velká Británie, skandinávské země) nejen mezi mladistvými ale samozřejmě i mezi dospělými (Haseldon & Joloza, 2009; Cochran & Mays, 2000).

Samotným důsledkem těchto studií je zpřístupnění celé řady důležitých poznatků, které ještě více posílily vědecké argumenty pro zařazování otázek týkajících se sexuální orientace a genderové identity do většího počtu studií. Dříve například mohly panovat obavy, že zařazení otázek na sexuální orientaci nebo genderovou identitu může snižovat ochotu respondentů účastnit se dotazování, dostupné informace však takové obavy nepotvrdily (Case et al., 2006). Naopak je dnes zřejmé, že respondenti odpovídají na tyto otázky ochotněji než na jiné běžně zařazované otázky, jako je např. otázka na výši příjmu (např. Conron, Mimiaga & Landers, 2008). Přičemž ochota lidí uvádět svou sexuální orientaci a genderovou identitu v posledních letech v souvislosti s větší viditelností neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí ve společnosti neustále roste (Gates, 2007).

Cíle této publikace

Hlavním cílem této publikace je zvýšit kvalitu zjišťování dat a poznatků o neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidech ve společnosti tím, že poskytne vodítka a doporučení pro začleňování dotazníkových položek v oblasti sexuální orientace, genderové identity a intersex statusu. Účelem této publikace je dále obecně zvýšit citlivost stávajících i budoucích studií poskytnutím nejnovějších metodologických a teoretických poznatků založených na důkazech a nejlepší praxi. Vnímáme, že dostupnost stávajících dat je značně nízká, přičemž metodologická nejednotnost velmi snižuje naše možnosti data porovnávat v čase nebo například v rámci mezinárodních studií. Naším cílem je proto rovněž usnadnit standardizaci získaných dat a umožnit tak sledování trendů v dlouhodobé perspektivě a usnadnit srovnatelnost zjišťovaných výsledků i na mezinárodní úrovni. Věříme, že tato publikace umožní všem relevantním subjektům a institucím snadno zavádět moderní formy měření a používání širokého souboru měřících nástrojů (otázek a položek dotazníků), které mohou přispět ke zlepšení situace na institucionální, obecní, regionální, ale i celostátní úrovni.

Členění dokumentu

Tento dokument obsahuje dvě vzájemně provázané části. (1) Standardy a doporučení pro zjišťování společenského postavení, diskriminace a násilí vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým osobám a (2) Doporučení pro dotazování v oblasti sexuální orientace a genderové identity. V rámci tohoto dokumentu obě části propojujeme. S oběma částmi lze pracovat samostatně, nicméně vnořená část „Doporučení pro dotazování v oblasti sexuální orientace a genderové identity“ je předpokladem pro úspěšné dotazování v oblasti diskriminace a v dalších oblastech.

Standardy a doporučení pro zjišťování společenského postavení, diskriminace a násilí vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým osobám

První část poskytuje přehledný soubor nástrojů a doporučení určených k dotazování na aspekty života neheterosexuálních a genderově rozmanitých (LGBTI+) lidí vycházející z přehledu aktuálně dostupných (místních i mezinárodních) studií, průzkumů a výsledků (Eurobarometr, průzkum EU LGBT agentury FRA atd.). Nejlepší postupy a přístupy dotazování spolu s metodologickými poznatky v oblasti zkoumání sexuální orientace a genderové identity jsme nově syntetizovali do konkrétních podkapitol poskytujících přehled vhodných dotazníkových položek, kterými je možné v citlivé inkluzivní formě zjišťovat nejrozličnější informace týkající se života neheterosexuálních a genderově rozmanitých (LGBTI+) lidí. Dokument nabízí přehled příkladových otázek, které jsou prezentovány ve formě, díky níž bude velmi snadné je převzít a integrovat do příslušných studií. Rovněž poskytujeme vodítka pro následnou interpretaci získaných dat a doporučení, díky nimž bude možné usnadnit jejich použitelnost a porovnatelnost např. ve vztahu k dalším českým či evropským studiím.

Doporučení pro dotazování v oblasti sexuální orientace a genderové identity

Druhá část je do první části spíše vnořená s cílem poskytnout ucelené informace a na důkazech založenou praxi pro potřeby zajištění sběru relevantních dat stratifikovatelných i podle sexuální orientace a genderové identity respondentů. V této části poskytujeme jasně formulovaná vodítka a příklady nejlepší praxe, aby byly dostupné všem relevantním aktérům (výzkumní pracovníci/pracovnice, odborníci a odbornice z praxe a tvůrci politik), kteří by díky nim mohli upravit jimi spravované stávající nebo budoucí studie tak, aby obsahovaly i položky zaměřené na zjišťování sexuální orientace a genderové identity.

Klíčovým cílem této části je tedy usnadnit a umožnit zavádění otázek týkajících se genderové identity a sexuální orientace do všech relevantních výzkumných šetření, studií či průzkumů. Včetně položek zjišťujících:

- ▶ sexuální identitu
- ▶ sexuální chování
- ▶ sexuální přitažlivost
- ▶ současnou genderovou identitu
- ▶ pohlaví zapsané při narození
- ▶ transgender status
- ▶ intersex status

Práce s dokumentem

Na začátku jakéhokoliv dokumentu, jehož cílem je poskytovat doporučení pro dotazování v oblasti sexuální a genderové rozmanitosti, je zapotřebí zdůraznit, že jsme si vědomi faktu, že sebelepší otázky bude zapotřebí v průběhu času měnit a přizpůsobovat, stejně jako se budou měnit samotné skupiny neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí. Předchozí generace byly svědky toho, jak se měnily otázky týkající se rasové/etnické příslušnosti či zdravotního postižení, podobně tomu jistě bude časem i u otázek zaměřených na sexuální a genderovou rozmanitost. Naše doporučení v rámci tohoto dokumentu považujeme za jeden z důležitých kroků ke zlepšení průzkumů a dostupnosti relevantních dat.

V našem dokumentu poskytujeme na důkazech založenou praxi, stavíme na osvědčených a doporučených postupech publikovaných v zahraničí a předkládáme položky nejrůznějších studií, které jsme zařadili do naší rešerše dotazníkových šetření, kterých bylo v minulosti použito za účelem zjišťování sledovaných fenoménů. Jelikož mezi naše základní cíle patří snaha zajistit větší porovnatelnost (standardizaci) zjišťovaných dat, klíčovou součástí dokumentu tvoří přehled názorných otázek včetně poskytování informací o jejich původu či předchozím použití a mnohdy též doplňujeme i praktické rady pro úspěšné použití v dalších studiích. Příklady otázek rozdělujeme podle tématu do různých částí dokumentu, všechny otázky ale napříč dokumentem dělíme do tří hlavních kategorií podle vhodnosti využití dle typu studie, do které by mohly být zařazeny.

Rozdělení otázek dle vhodnosti typu výzkumu

V souboru všech otázek jsme identifikovali tři hlavní kategorie studií, tříděné zejména podle jejich zacílení, rozsahu a použité metodologie výběru respondentů a respondentek. V určitém smyslu můžeme použitelnost vybraných otázek chápat rovněž kaskádovitě, přičemž první (vyšší) kategorie (námi značená jako populační) může být použitelná i pro dotazníkové šetření na nižších a specializovanějších úrovních (komunitní a specifické).

Není tomu tak ale vždy, neboť v rámci populačních studií upřednostňujeme co největší srozumitelnost a snažíme se minimalizovat míru falešně pozitivních, nesprávných či chybných odpovědí, a naopak ve studiích na nižší úrovni upřednostňujeme větší specifčnost a detailnější vhled i do vnitřní diverzifikovanosti skupin.

P POPULAČNÍ

Populační studie obvykle shromažďují základní informace o celé skupině obyvatel zkoumané v rámci průzkumu. To znamená, že populační průzkumy obvykle obsahují obecné otázky, které se týkají naprosté většiny lidí. Zpravidla se nejedná o otázky týkající se specifických zkušeností konkrétních skupin. Tyto otázky lze v některých případech použít i do dalších dvou typů výzkumů, avšak jejich účel je primárně zajištění inkluze v rámci širších populačních studií, upřednostněno je hledisko co nejširší srozumitelnosti.

K KOMUNITNÍ

Komunitní studie zjišťují konkrétní zkušenosti a rozmanitost vybraných komunit (neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí – zjednodušeně LGBTI+ atd.). Komunitní studie poskytují důležité a podrobné informace například o diskriminaci a zkušenostech trans lidí či dalších skupin. Komunitní výzkumy i populační studie mají odlišné silné stránky, ale rovněž specifická omezení. Oba druhy průzkumů však potřebujeme. Otázky z komunitních studií jsou obvykle relativně univerzální a lze je použít i pro účely specifických studií.

S SPECIFICKÉ

Specifické studie představují nejzacílenější typ studií. Tyto studie se mohou soustředit jen na konkrétní zkušenosti vybrané skupiny obyvatel či podskupiny v rámci určité skupiny obyvatel. Příkladem může být studie zaměřená na zkušenosti trans lidí s procesem tranzice nebo studie zaměřená na mladé MSM, kteří mají pravidelně sex bez kondomu a mají zájem o PrEP. Pro svou značnou podrobnost a specializaci na vybranou podskupinu nebo problematiku lze otázky ze specifických studií zpravidla využít jen v rámci těchto studií.

Ukázka zařazené otázky

P hlavní zdroj otázky

případně další srovnatelné zdroje: studie 1 (poznámka popisující rozdíl ve formulaci otázky či v množství odpovědí), studie 2, studie 3

? Doslovné znění otázky

- a. první možnost odpovědi
- b. druhá možnost odpovědi
- c. atd.
- d. atd.

Poznámka: Některé otázky jsou vytvořeny tak, aby předcházely dalším otázkám na základě splnění určité podmínky, tyto otázky pak dále odlišujeme odsazením a barevně označujeme podmínku v rámci možností v příslušné otázce.

? = symbol podmienečně zobrazené otázky

Zdrojování otázek pro zaručení snadnější porovnatelnosti

U každé ze zobrazených otázek uvádíme i zdroj či zdroje, kde byla rovněž využita, což může pomoci zajistit nejen snazší porovnatelnost získaných dat, ale také v dlouhodobém horizontu lépe vyhodnocovat trendy nebo zpřístupnit možnosti mezinárodního srovnání výsledků. Některé otázky mohou být uvedeny v lehce změněné podobě v jiných (sekundárních) zdrojích. Princip změny je pak uveden v závorce za zdrojem.

Formulace samotné otázky na základě předchozích odpovědí či konkrétní situace

Některé otázky mají zvýrazněné slovo či slovní spojení, které by mělo být nahrazeno konkrétní situací, popřípadě v rámci elektronických dotazníků doplněno slovem či odpovědí z předchozích otázek. Například „setkal/a jste se s diskriminací ve škole?“, kde spojení „ve škole“ je poplatné dané situaci, na kterou se otázky ptají, a mělo by tak být nahrazeno dle situace. V některých případech jsou však i samotné možnosti odpovědí formulovány na míru dané situaci, v takovém případě je nutné upravit i ty. Setkat se můžeme také se zvýrazněním časového období, na které se položka dotazuje, které lze také alternativně upravit: např. Cítil/a jste se Vy osobně během posledních 5 let v Česku z jakýchkoliv důvodů diskriminován/a a/nebo obtěžován/a?

Specifika populačních studií

Základním cílem našich dokumentů je zvýšení dostupnosti informací o zkušenostech neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí, kteří dosud v rámci naprosté většiny českých studií a výzkumů zůstávají neviditelní. V části *Doporučení pro začleňování otázek v oblasti sexuální orientace a genderové identity do dotazníkových šetření* mají proto prioritu otázky použitelné ve velkých populačních studiích, do kterých jsou respondenti a respondenty vybírání pomocí pravděpodobnostních metod.

Mnoho otázek doporučených v tomto dokumentu tak tvoří otázky s výběrem odpovědi založeným na seznamu předem omezených možností. Takové otázky se do populačních průzkumů zařazují běžně, protože otázky s možností vyplnění vlastní odpovědi nejsou u průzkumů zahrnujících často tisíce či desítky tisíc osob vhodné. Zároveň si ale uvědomujeme, že otázky s výběrem odpovědi mají svá omezení. Ačkoliv nemohou dostatečně zachytit rozmanitost lidských identit, poskytují základ pro inkluzi a zviditelnění potřeb vybraných skupin.

Jedním z důvodů, proč se v populačních průzkumech používají otázky s výběrem odpovědi, je skutečnost, že otázky používané k identifikaci menšin jsou formulované tak, aby jim rozuměli lidé z většinové skupiny. V případě, že by populační průzkum obsahoval otázku, která by vedla být jen malé procento osob k chybným odpovědím (například by v rámci studie s možnostmi cisgender a transgender zvolili někteří lidé odpověď špatně), došlo by ke zkreslení zjištěného počtu trans osob, neboť by i někteří cis lidé mohli omylem vybrat položku trans. Tomuto výsledku se říká „falešně pozitivní výsledek“. Otázky, které vyvolávají velké množství falešně pozitivních výsledků, není tedy možné do studií zařazovat, jestliže chceme, aby výsledky byly věrohodné a aby je např. tvůrci politik či vybrané instituce brali vážně.

Klíčová dotazníková šetření

Během zpracování naší rešerše jsme používali řadu studií a průzkumů a identifikovali v nich klíčové položky. Níže naleznete základní informace o každé z nich.

KVOP, 2018: Být LGBT+ v Česku. Zkušenosti LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisli. Výzkum veřejného ochránce práv.

Online dotazníkové šetření s 1 981 respondenty a respondentkami z České republiky staršími 13 let, kteří se identifikovali jako jiné než heterosexuální orientace a ti, kteří se identifikovali jako trans, s transsexuální minulostí či nebinární a intersex. Sběr dat probíhal od 19. září do 5. listopadu 2018. Věnuje se diskriminaci, obtěžování a násilí vůči LGBTI lidem v posledních pěti a půl letech, ale také stereotypům a předsudkům, se kterými se tito lidé setkávají. Dále se zaměřuje na postoje k registrovanému partnerství a manželství a pocíťované postavení a spokojenost ve společnosti.

 Odkaz: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf

Petruželka, Walach, Kalibová, 2020: In Iustitia: Diskriminace a násilí motivované sexuální orientací nebo genderovou identitou: Online šetření mezi LGBT+ lidmi v Česku.

Výzkumné šetření v České republice zaměřené na zkušenost s diskriminací, obtěžováním a předsudečným násilím na základě sexuální orientace a genderové identity, kdykoliv v životě a za posledních dvanáct měsíců. Přináší také přehled dosud provedených studií na téma diskriminace, obtěžování a předsudečné násilí vůči LGBT+ lidem v České republice. Zahrnuje 224 respondentů starších 15 let, sběr dat pomocí online dotazníku probíhal mezi 30. červencem – 9. zářím 2018.

 Odkaz: <https://ceskakriminologie.cz/cs/archiv/2020-1/diskriminace-a-nasili-motivovane-sexualni-orientaci-nebo-genderovou-identitou-online-setreni-mezi-lgbt-lidmi-v-cesku/Attachment>

FRA 2012: Fundamental Rights Agency: European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey 2012, někdy uváděné pod zkratkou FRA EU-LGBT 2012.

Pravidelně pořádaný výzkum Evropské agentury pro základní práva z roku 2012 s 93 079 účastníky a účastnicemi nad 18 let ze zemí EU a Chorvatska. Online dotazník byl dostupný od dubna do července 2012. Zaměřoval se na lesby, gaye, bisexuální osoby a ty, kteří se identifikují jako transgender, což je v rámci výzkumu vnímáno jako zastřešující pojem i pro crossdressery, lidi s transsexuální minulostí a queer lidi. Zaměřoval se na diskriminaci v oblasti práce, školy, zdravotnictví a služeb, obtěžování a násilí vůči LGBT lidem a také na nahlašování diskriminačních činů a povědomí o možnostech, kam se obrátit při jejich řešení. Mapuje období celého života, pěti posledních let a posledního jednoho roku.

 Odkaz: https://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-a-glance_en.pdf

FRA 2019: Fundamental Rights Agency: A long way to go for LGBTI equality. FRA EU-LGBTI II 2019.

Výzkum Evropské agentury pro základní práva s 139 799 účastníky a účastnicemi nad 18 let ze zemí EU, Severní Makedonie a Srbska. Výzkum probíhal online mezi 27. květnem a 22. červencem 2019, zaměřoval se jako jeden z mála kromě leseb, gayů, bisexuálních a transgender lidí i na intersex osoby. Pojem trans je opět vnímán jako zastřešující, pod který spadají také lidé nebinární, polygender, genderově rozmanití, agender, genderově fluidní, crossdresseři nebo lidé s trans minulostí. Oproti výzkumu z 2012 se zaměřuje i na otevřenost respondentů a respondentek ohledně jejich sebeidentifikace v osobním životě a také na zhodnocení všeobecného trendu v oblasti intolerance a diskriminace. Dotazuje se na období jednoho roku a pěti let zpátky.

 Odkaz: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-lgbti-equality-1_en.pdf

Global Pride Study 2022: The Goldsen Institute – University of Washington: Global Pride Study.

Studie probíhající v roce 2022 zaměřená na well-being, zdraví a sociální aspekty života LGBTQIS lidí nad 18 let z různých zemí po celém světě. Do vydání tohoto materiálu studie stále probíhala a bylo zapojeno 15 zemí z 6 kontinentů. Studie se zaměřuje na genderovou a sexuální identitu, otevřenost, komunitní zapojení, ale také zkušenost s diskriminací, obtěžováním a násilím.

 Odkaz: <https://goldseninstitute.org/globalpridestudy/>

GLEN 2010: Visible Lives. Identifying the experiences and needs of older Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender people in Ireland (2010) published by Gay and Lesbian Equality Network (GLEN) Dublin.

Tato studie zaměřující se na LGBT lidi, kteří jsou starší 55 let a žijí v Irsku, kombinovala online formát s hloubkovými rozhovory k zajištění representability v rámci dané věkové skupiny. V rámci online výzkumu se 144 respondenty, který probíhal od 16. června do 27. září 2010, se studie zaměřovala na otevřenost ohledně vlastní LGBT identity, duševní zdraví, spokojenost a zapojení v rámci LGBT komunity. Součástí dotazníku bylo také zjišťování zkušenosti s násilím, přičemž rozlišuje období před třemi lety a dříve než před třemi lety.

 Odkaz: https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/visible_lives_-_main_report_nov_2011.pdf

Háttér 2010: The social exclusion of lesbian, gay, bisexual and transgender people in Hungary. Results from the LGBT Survey 2010.

Výzkum probíhal mezi 15. zářím a 30. listopadem 2010, nasbíral 2755 respondentů, kteří se identifikují jako LGBT bez omezení věku. Výzkum se zaměřuje na zkušenosti s diskriminací a násilím. Pokrývá typické oblasti, jako je veřejný prostor, škola, zaměstnání, zdravotnictví, ale například také zkušenosti s diskriminací mezi věřícími.

 Odkaz: <https://en.hatter.hu/publications/lgbt-survey-2010-summary>

Háttér 2015: „They can be anything?“ Employment and Workplace Discrimination against LGBTQI People in Hungary 2016.

Studie, která probíhala mezi červnem 2015 a červencem 2016, se zaměřila na diskriminaci, obtěžování a násilí na pracovišti v Maďarsku. Studie měla v online dotazníku 250 respondentů a obsahovala otázky na otevřenost ohledně LGBTQI identity, dotazuje se kromě negativních zkušeností i na podporu v rámci pracoviště. Studie se zaměřuje na četnost výskytu diskriminačních činů bez ohledu na jejich umístění v čase. Kromě dotazníkového šetření probíhaly také interview a fokusní skupiny.

 Odkaz: <https://en.hatter.hu/publications/they-can-be-anything-employment-and-workplace-discrimination-against-lgbtqi-people-in>

UK 2017: National LGBT survey 2017 (Government Equalities Office, UK).

Online výzkum z roku 2017 ve Velké Británii měl 108 100 respondentů starších 16 let, kteří se identifikují jako LGBT či intersex. Sběr dat probíhal po dobu 12 týdnů mezi červencem a zářím 2017. Zaměřoval se na spokojenost se životem v UK, otevřenost ohledně vlastní identity a zkušenosti s diskriminačními a předsudečnými činy v různých oblastech života (zdravotnictví, práce, škola, domov). Jako jedna z mála se tato studie dotazuje i na zkušenost s konverzní terapií či na vyhledání služeb v oblasti duševního zdraví.

 Odkaz: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/722314/GEO-LGBT-Survey-Report.pdf

Speak Out 2019: A Survey of Online Anti-LGBT+ Hate Speech and Hate Crime (2019).

Výzkum z roku 2019 s 2 538 respondenty z 9 zemí EU (Belgie, Bulharska, Estonska, Maďarska, Litvy, Lotyšska, Portugalska, Španělska a Velké Británie). Výzkum probíhal po dobu 3 měsíců a byl zaměřen na předsudečné násilí a hate speech vůči LGBT+ lidem v online prostředí. Dotazník myslel jak na LGB osoby, tak na osoby trans ve významu zastřešujícího pojmu, intersex či také pansexuální a asexuální lidi. Jako jeden z mála byl otevřen i heterosexuálním lidem, kteří mohli též reportovat, zda se s fenoménem setkali. Specificky šlo o to, jaké typy předsudečného násilí a urážek se vyskytovaly (vydírání, výhrůžky, zveřejňování citlivých informací o člověku, zveřejňování LGBT+ identity atp.), na jakých platformách a jaké měly pro dané osoby následky a zda vyhledaly pomoc.

 Odkaz: <https://safetobe.eu/professionals/>

Pavlica 2018: Trans*parent: Obavy a přání trans lidí.

Online šetření s 396 respondenty, kteří žijí v České republice, identifikují se jako trans, nebinární či intersex a je jim více jak 13 let. Sběr dat probíhal mezi 7. červencem a 11. říjnem 2018. Zkoumá spokojenost s postavením trans osob v ČR, individuální cíle tranzice a hodnocení v té době aktuální podoby tranzice, včetně spolupráce s konkrétními odborníky. Zaměřuje se také na zkušenost s diskriminací, otevřenost ohledně vlastní identity a přijetí okolím.

 Odkaz: https://jsmetransparent.cz/wp-content/uploads/2020/11/Transparent_Obavy-a-prani-trans-lidi.pdf

Pitoňák 2020: Život a zdraví LGBT+ lidí v Česku.

Studie zaměřená na porozumění kvalitě života a duševnímu zdraví neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí (LGBT+) proběhla v rámci výzkumného projektu GA ČR (19-14801S) „Menšinový stres neheterosexuálních lidí v Česku“ řešeného v letech 2019–2022 v Národním ústavu duševního zdraví. Výběrový soubor byl získán v rámci online dotazníkového šetření nazvaného Život a zdraví LGBT+ lidí v Česku, které proběhlo mezi prosincem 2019 a únorem 2020. Celkový vzorek obsahoval 1778 respondentů ve věku od 15 do 71 let.

 Odkaz na studii není k dispozici

SEB 2019: Speciální Eurobarometr – Diskriminace v Evropské Unii (Evropská komise, 2019).

Výzkum Eurobarometr, tradičně pořádaný Generálním ředitelstvím pro spravedlnost a spotřebitele pod Evropskou komisí. Speciální Eurobarometr 2019 zaměřený na diskriminaci obsahuje také otázky porovnatelné s předchozími lety šetření. Sběr dat proběhl mezi 9. a 25. květnem 2019 a zaměřoval se na respondenty starší 15 let z 28 členských zemí EU. Šetření probíhalo formou interview tváří v tvář v mateřském jazyce dotazovaných. Celkem se výzkumu zúčastnilo 27 438 lidí. Výzkum obsahuje otázky například na názory ohledně kategorií pohlaví v úředních dokumentech či na postoje vůči právům neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí.

 Odkaz: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251>

SEB 2015: Eurobarometr 437 – Diskriminace v Evropské Unii (Evropská komise, 2015).

Eurobarometr 437 z roku 2015 je prvním Eurobarometrem, který se více soustředí na postoje vůči LGBT lidem. Šetření, které probíhalo jako interview tváří v tvář, se uskutečnilo mezi 30. květnem a 8. červnem 2015 a nasbíralo 27 718 respondentů. Byly obsaženy otázky mapující postoje vůči právům neheterosexuálních a genderově rozmanitých osob a jejich akceptaci na různých pozicích (v politice, jako kolegové/kolegyně v práci atp.).

 Odkaz: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d629b6d1-6d05-11e5-9317-01aa75ed71a1>

PEW 2015: Pew Research Centre Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe.

Výzkum ve střední a východní Evropě zaměřený na roli víry a náboženství v životě lidí. Probíhal formou interview tváří v tvář v 16 různých jazycích a zaměřoval se na osoby starší 18 let. Studie obsahovala otázky na postoj vůči stejnopohlavním svazkům, vůči neheterosexuální orientaci či náhled na genderové normy. Sběr dat probíhal v jednotlivých zemích vždy po dobu několika měsíců v časovém rozmezí od června 2015 do července 2016. Z České republiky se zúčastnilo 1490 osob v období 4. července až 30. listopadu 2015.

 Odkaz: <https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>

CVVM 2019: Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i – datový soubor Naše společnost.

Terénní šetření Naše společnost měřilo postoje vůči neheterosexuálním lidem a jejich právům (např. manželství či adopce). Sběr dat probíhal v České republice 4.–15. května 2019 a zahrnuje odpovědi 1026 respondentů.

 Odkaz: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4940/f9/ov190607.pdf

EATG 2022: Komunitní průzkum stigmatu.

Studie na téma Stigma lidí žijících s HIV spoluorganizovaná Evropskou skupinou pro léčbu AIDS (EATG), AIDS Action Europe (AAE) a Fórem občanské společnosti EU pro HIV/AIDS, hepatitidu a tuberkulózu (CSF) ve spolupráci s Evropským střediskem pro prevenci a kontrolu nemocí (ECDC). Studie je zaměřena na pochopení stigmatizace osob žijících s HIV v Evropě a ve Střední Asii s dotazníkem dostupným ve více než 20 jazycích.

 odkaz: <https://www.eatg.org/news/the-first-ever-european-wide-hiv-stigma-survey-is-launched/>

EMIS 2017: European Men Who Have Sex With Men Internet Survey.

V roce 2017 byla spuštěna již druhá celoevropská on-line studie EMIS – Evropský internetový průzkum u mužů, kteří mají sex s muži. První studie, jíž se Česko rovněž zúčastnilo, byla provedena v roce 2010. Cílem studie EMIS 2017 bylo shromáždit informace o sexuálním zdraví gayů, bisexuálů a dalších mužů, kteří mají sex s muži (MSM). Jedná se o největší studii svého druhu na světě a shromážděná data mohou v jednotlivých zemích posloužit pro plánování preventivních programů v oblasti HIV a dalších sexuálně přenosných infekcí i pro pochopení zdraví a potřeb cílové skupiny, včetně monitorování vývoje v této oblasti v jednotlivých zemích. Studie EMIS 2017 byla organizována ve 49 evropských zemích, v nichž se celkově zúčastnilo 128 000 mužů, a v Kanadě s více než 6000 účastníky. Data byla shromážděna prostřednictvím internetového průzkumu v období od poloviny října 2017 do konce ledna 2018. Odhaduje se, že studie se zúčastnila více než 2 % MSM v Evropě. Podrobnější informace o studii jsou k dispozici na adrese <https://www.esticom.eu/>. Veškeré materiály související se studií včetně dotazníku v českém jazyce jsou k dispozici na <http://www.emis2017.eu/>.

 odkaz: https://sigmaresearch.org.uk/files/EMIS-2017_-_The_European_MSM_Internet_Survey_-_findings_from_50_countries.pdf

 česká zpráva: http://www.szu.cz/uploads/documents/CeM/STD/EMIS_2017.pdf

SWITCH 2020: Zkušenosti trans a nebinárních osob se zdravotnickými a psychologickými službami.

Dotazníkové šetření v rámci mezinárodního projektu SWITCH (Supporting Well-being and Integration of Transgender victims in Care environments with Holistic approach) bylo v Česku realizováno organizacemi Transparent z. s. a Národním ústavem duševního zdraví. Hlavním cílem projektu bylo pomoci zajistit informovaný přístup k transgender a intersex lidem ze strany poskytovatelů služeb v oblasti zdravotnictví na základě zlepšení kompetencí pomáhajících profesí (psychologie, psychoterapie, psychiatrie atd.). Data byla sbírána během listopadu a prosince 2020 online formou. Průzkumu se zúčastnilo celkem 223 osob, z toho nejčastěji trans muži (58 %), z jedné pětiny trans ženy (20 %) a zhruba stejně bylo i nebinárních osob (19 %).

 v době vydání byla zpráva z výzkumu v tisku

Prague Pride 2021: Studie LGBT+ lidé zaměstnaní ve veřejném sektoru.

Studie realizovaná v rámci projektu OUT byla zaměřena na situaci LGBT+ lidí zaměstnaných ve veřejném sektoru. Online dotazníkové šetření probíhalo od prosince 2020 do března 2021. Celkový výběrový soubor obsahoval 1596 respondentů z toho 808 heterosexuálních a 788 neheterosexuálních.

 Odkaz na studii není k dispozici

Out Right International 2019: Harmful Treatment. The Global Research of So-called Conversion Therapy.

První výzkum zaměřený na zkušenosti s konverzní terapií, který mířil na respondenty z celého světa. Sběr dat probíhal v angličtině a čínštině po dobu tří týdnů v březnu 2019. Celkem nasbíral 489 respondentů. Dotazy mířily zejména na frekvenci výskytu konverzní terapie v jednotlivých zemích, její podobu a důvody.

 Odkaz: https://outrightinternational.org/sites/default/files/ConversionFINAL_Web_0.pdf?_ga=2.175420770.1998088848.1646952507-1086976028.1646952507

Procházka a kol. 2003: Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v České republice.

První výzkum v České republice zaměřený na zkušenosti neheterosexuálních lidí s diskriminací a předsudečným násilím. Sběr dat probíhal ve dvou fázích od jara 2002 do června 2003 ve spolupráci s LGB organizacemi, prostřednictvím internetových portálů a přes časopis. Výzkum použil českou adaptaci otázek průzkumu organizace ILGA a celkem ho vyplnilo 267 respondentů.

 Odkaz: <http://zpravodajstvi.ecn.cz/?x=148167>

NATSAL-3 2012: National Survey of Sexual Attitudes and Lifestyles.

Studie zaměřená na informace, postoje a chování respondentů ohledně zdraví a sexu, první sexuální zkušenosti či sexuálního chování (množství partnerů, sexuální praktiky atd.). Sběr dat probíhal od září 2010 do srpna 2012 a předcházela mu dvě pilotní testování dotazovaných položek. Studie kombinovala interview tváří v tvář, samostatné vyplňování dotazníku a terénní šetření. Zúčastnilo se 15 162 respondentů/ek ve věku 16-74 let žijící ve Velké Británii.

 Odkaz <https://www.natsal.ac.uk/natsal-survey/natsal-3>

Jsme Fér 2021: Median pro Jsme Fér (2021).

Vybrané otázky zařazené do našeho přehledu byly použité v rámci kontinuálního výzkumu Market & Media & Lifestyle (MML-TGI) od společnosti Median na objednávku organizace Jsme Fér. Cílovou skupinou byla česká populace ve věku 12–79 let. Sběr dat probíhal v průběhu roku 2021.

 Odkaz na studii není k dispozici

ČSAP 2022: Kvalita zdravotní péče poskytované lidem žijícím s HIV.

Dotazníkový průzkum mezi lidmi žijícími s HIV zjišťující kvalitu poskytované zdravotní péče a míru HIV stigmatizace ve zdravotnictví. Průzkum realizuje patientská organizace Česká společnost AIDS pomoc, z. s, s cílem porovnat v čase změnu postojů zdravotníků k HIV pozitivním pacientům a kvalitu poskytované zdravotní péče pohledem pacientů.

 odkaz: <https://www.hiv-komunita.cz/pruzkum-2021.html>

DOPORUČENÍ PRO ZAČLEŇOVÁNÍ OTÁZEK V OBLASTI SEXUÁLNÍ ORIENTACE A GENDEROVÉ IDENTITY DO DOTAZNÍKOVÝCH ŠETŘENÍ

Výběr respondentů a sběr dat v populačních skupinách tvořených neheterosexuálními a genderově rozmanitými (LGBTI+) lidmi

V rámci této kapitoly jsme čerpali zejména z publikace:

Meyer, I. H., & Wilson, P. A. (2009). Sampling lesbian, gay, and bisexual populations. *Journal of counseling psychology*, 56(1), 23.

Všechny studie a dotazníková šetření získávají svá data od respondentů a respondentek, kteří jsou vybíráni na základě určité metody. Pokud zvolíme nevyhovující výběr respondentů, získáme zkreslené výsledky, které budou postrádat validitu. Studie, pro které jsou získávána data v rámci nevyhovujícího výběru, tak přinášejí zavádějící nebo přímo mylná zjištění. Výběr neheterosexuálních a genderově rozmanitých respondentů představuje specifickou výzvu a všichni, kdo mají zájem přinést kvalitní informace a validní data, musí důsledně zvolit správnou výběrovou metodu.

Z historické zkušenosti víme, že zkreslené výsledky studií o zdraví a duševní pohodě neheterosexuálních lidí mohou vést i k chybné patologizaci a medikalizaci jinak zdravé populace. Z tohoto hlediska jsou asi nejznámějším příkladem studie, které již od počátku 20. století na základě dat získaných od respondentů vybíraných ve věznicích a psychiatrických klinikách popisovaly LGB osoby jako mentálně a morálně narušené, čímž byla v této době „na vědeckých důkazech“ založena domněnka, že „homosexualita“ je patologická (Morin, 1977). Z dnešního pohledu, kdy je zřejmé, že vyšší psychosociální zátěž neheterosexuálních a genderově rozmanitých osob je způsobena stigmatizací a působením menšinového stresu (Pitoňák, 2017), jsou tyto dřívější závěry studií politováníhodné. Nesprávné závěry raných studií začaly být již od poloviny 20. století systematicky vyvráceny. Klíčová studie Evelyn Hookerové z 50. let (Hooker, 1957) ukázala, že se gayové a bisexuální muži ve skutečnosti těší stejnému zdraví jako heterosexuální muži. Hookerová k těmto zjištěním dospěla díky tomu, že použila běžný (tedy neklinický) výběrový soubor homosexuálních mužů. Podobné studie, společně s politickými a právními změnami v 60. a 70. letech 20. století, vedly postupně k tomu, že homosexualita byla v roce 1973 poprvé

depatologizována a vyškrtuta z Diagnostického a statistického manuálu duševních nemocí (Bayer, 1981).

Dřívější studie, které vycházely výhradně z výběrových souborů získaných z psychiatrických zařízení, ale pevně zakořenily řadu předsudků a stereotypů, které o neheterosexuálních lidech slýcháváme dodnes. Již v roce 1978 například Bell a Weinberg (1978) poukázali na to, že pokud bude nábor účastníků do studie probíhat spíše komunitně (v jejich případě v rámci široké komunity v oblasti sanfranciského zálivu), budou získané výsledky významně odlišné od dat respondentů psychiatrických zařízení. Při jednom z prvních pokusů o revizi dosavadních poznatků v oblasti odhadované prevalence užívání alkoholu mezi homosexuálními lidmi, Israelstam a Lambert (1986) revidovali 32 publikovaných studií, z nichž však pouze 9 (28 %) vycházelo z komunitních (tedy neklinických vzorků).

Americké Centrum pro kontrolu nemocí, které se na konci 80. let pokusilo odhadnout prevalenci HIV, vycházelo obdobně pouze z dostupných studií, z nichž se ale 34 (72 %) z celkového počtu 47 opíralo o klinické vzorky (CDC; 1987). Sofistikovanější metody výběru se rozšířily až teprve v průběhu sílící epidemie HIV/AIDS, při níž vznikaly první studie, které získávaly respondenty pomocí dotazování v gay podnicích (Kaslow et al., 1987; Martin, 1987) nebo začaly využívat pravděpodobnostní výběr respondentů v domácnostech (Winkelstein et al., 1987). Od počátku nového tisíciletí se již můžeme setkat i se zcela novými typy studií, které využívají náhodně vybrané vzorky neheterosexuálních respondentů vybíraných z obecné populace (např. Cochran, Sullivan & Mays, 2003; Gilman et al., 2001; Sandfort, de Graaf, Bijl & Schnabel, 2001).

Další podrobnější informace o výběru neheterosexuálních respondentů:

Binson, D., Blair, J., Huebner, D. M., & Woods, W. J. (2007). Sampling in surveys of lesbian, gay and bisexual people. In I. H. Meyer & M. E. Northridge (Eds.), *The health of sexual minorities: Public health perspectives on lesbian, gay, bisexual and transgender populations* (pp. 375–418). New York: Springer.

Rothblum, E. (2007). From science fiction to computer-generated technology: Sampling lesbian, gay, and bisexual individuals. In I. H. Meyer & M. E. Northridge (Eds.), *The health of sexual minorities: Public health perspectives on lesbian, gay, bisexual and transgender populations* (pp. 441–454). New York: Springer.

Další podrobnější informace o výběru trans a genderově rozmanitých respondentů:

Henderson, E. R., Blosnich, J. R., Herman, J. L., & Meyer, I. H. (2019). Considerations on sampling in transgender health disparities research. *LGBT Health*, 6(6), 267–270. <https://doi.org/10.1089/lgbt.2019.0069>

Meerwijk, E. L. & Sevelius, J. M. (2017). Transgender Population Size in the United States: a Meta-Regression of Population-Based Probability Samples *American Journal of Public Health* 107, e1_e8, <https://doi.org/10.2105/AJPH.2016.303578>

Výběrový soubor a otázka vymezení populačního rámce: příklad neheterosexuální populace

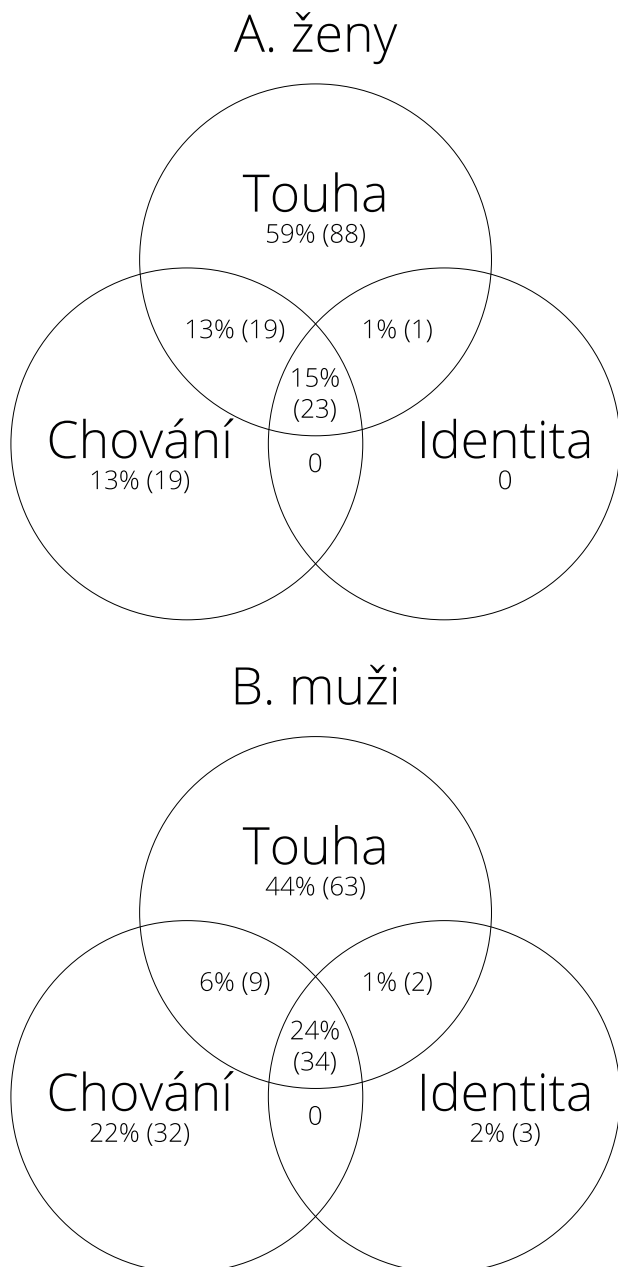
Výběrový soubor představuje „podmnožinu z větší populace“ (Sudman, 1976, s. 11). Z této definice je zřejmé, že než začneme s vlastním výběrem respondentů, musíme mít jasnější představu o skupině (populaci), ze které vůbec chceme respondenty vybírat. Zde však nastává první zádrhel při zkoumání neheterosexuálních populací: vymezení neheterosexuální populace je totiž nejasné a nepřesné. První problém je, že všichni neheterosexuální

lidé se nedefinují některou z LGB či jiných identitních kategorií, dokud nedosáhnou určitého věku v závislosti na svém sexuálním dospívání a tzv. procesu coming outu (Eliason & Schope, 2007). To znamená, že v určitém okamžiku se část lidí, kteří pravdivě uvedou, že „nejsou LGB“, později může jako LGB definovat. Ale i pokud jsou si lidé již vědomi své neheterosexuality, například mají stejnopohlavní styky s druhými, nemusí se z důvodu své kulturní rozmanitosti, nebo z jiných důvodů, sami chtít identifikovat jako LGB nebo se ani považovat za neheterosexuální či za sexuální menšinu, nehledě na zvolenou terminologii. Pojdme však nyní toto zásadní omezení pominout a pokusme se populaci neheterosexuálních lidí definovat pomocí určitých objektivních kritérií. V tomto případě budeme mít několik možností, jak postupovat.

Výzkumníci v oblasti lidské sexuality zpravidla rozlišují přinejmenším tři základní dimenze sexuální orientace – sexuální identitu, sexuální chování a sexuální přitažlivost (Sell 2007).

Přestože se tyto skupiny překrývají, tj. že osoba, kterou přitahují osoby stejného pohlaví, se může také sexuálně stýkat s osobami stejného pohlaví, není tento překryv nijak velký. Jak vidíme na obrázku z původní studie Laumann et al., 1994, která byla založena na populačních datech, tento překryv je jen 15% u žen a 24% u mužů (Laumann, Gagnon, Michael & Michaels, 1994, s. 299). Avšak ani v rámci každé z těchto tří základních skupin nelze uvažovat o jakékoliv její vnitřní homogenitě, jedná se

vždy o velmi různorodé skupiny. Například v rovině identitních označení „LGB identity“ se mezi jednotlivými generacemi, rasovými/etnickými skupinami, geografickými regiony nebo jen mezi různými úrovněmi vzdělání budou lidé značně odlišovat.

Obrázek 1. (Laumann, Gagnon, Michael & Michaels, 1994, s. 299)

Stejně tak se liší i behaviorální definice opírající se o zdánlivě objektivní a jasné kritérium přítomnosti nebo nepřítomnosti sexuálních styků s osobami příslušného pohlaví. Výzkumníci mohou například ve svých otázkách hodnotících sexuální chování zjišťovat různá časová období (sex za poslední rok / za posledních 5 let / po 18. roce života / za celý život). A vzhledem k tomu, že v období dospívání zažije sexuální zkušenost s osobou stejného pohlaví více lidí, bude se podíl osob kategorizovaných jako neheterosexuální lišit podle toho, zda budeme zjišťovat sexuální chování „za celý život“ (v tomto případě bude zahrnuto více lidí), nebo pokud se budeme ptát na sexuální chování „v posledním roce“. Budou tak vznikat odlišné odhady velikosti populace. Laumann et al., (1994) například zjistili, že 42 % všech mužů, kteří kdy měli sexuální styk s osobou stejného pohlaví, žádný takový styk již nemělo po 18. roce.

V neposlední řadě komplikuje celou problematiku vymezení neheterosexuální populace fakt, že je příslušnost k sexuální menšině (ale i k trans nebo genderově nekonformní identitě) stále společensky stigmatizována. Navzdory zlepšení společenského postavení neheterosexuálních lidí v posledních desetiletích se tito lidé stále střetávají s diskriminací a odhalení jejich statusu jim může způsobit újmu nebo oslabovat jejich společenské postavení. Neheterosexuální lidé, kteří tak ve svém okolí čelí diskriminaci, odmítání či násilí ze strany společnosti, proto nemusí být ochotni odhalovat svou identitu ani při anonymním dotazování.

Pokud bychom všechny předchozí zmíněné problémy dokázali v rámci metodologie překlenout, stále se budeme potýkat se základním nedostatkem, jež spočívá v tom, že neheterosexuální lidé nebyli nikdy v rámci populačního výzkumu spolehlivě sečtení, a proto nemáme dostatek informací například o vzdělanostní struktuře této části populace. Z tohoto důvodu by proto ani za situace, kdy by se některým výzkumníkům podařilo získat sebekvalitnější výběrový soubor neheterosexuálních respondentů, nemohli nikdy bez dostupných informací o charakteru této skupiny v rámci celé populace posoudit, zda je jejich výběrový vzorek pro tuto populaci reprezentativní. Tato skutečnost představuje zásadní omezení dosavadních studií a jeho překlenutí si bude vyžadovat zařazení otázek na sexuální orientaci do sčítání lidu, tak jako je tomu v současnosti například již ve Velké Británii. Navzdory těmto omezením existuje řada možností, kterými můžeme přispět k získání kvalitních výběrových souborů neheterosexuálních lidí.

Výběrový rámec a definování konceptuální populace

Nejdůležitější částí každého návrhu výběrového šetření je jeho koncepční část, zejména pak konceptuální definování populace, kterou chceme zkoumat. V rámci tohoto kroku totiž definujeme tzv. výběrový rámec, z něhož ve skutečnosti následně vybíráme respondenty do každé studie. Jinými slovy můžeme tedy populaci, kterou definujeme, považovat za konceptuální populaci a výběrový rámec za operacionalizaci tohoto konstruktů.

Výběrový rámec tak představuje asi nejlepší přiblížení konceptuální populace, ale není s ní totožný. Obvykle je třeba udělat určité kompromisy, abychom došli k funkční operacionalizaci populace. Na základě takového kompromisu často i změníme původní definici konceptuální populace. Uvedme si příklad výzkumnice, která chce zjišťovat spokojenost neheterosexuálních návštěvníků s LGBT festivalem. Na první pohled se může zdát, že definice populace je zřejmá, ale není tomu tak. Zahrnuje kýmžná populace všechny návštěvníky, kteří se festivalu zúčastnili? Nebo pouze ty, kteří se jej zúčastnili v minulém roce? Pouze ty, kteří na něj chodí každoročně? Každá z těchto otázek ovlivňuje výběrový rámec.

Je zřejmé, že vymezení výběrového rámce pro neheterosexuální osoby v celé populaci je nepochybně složitější než v případě návštěvníků festivalu, jejíž příslušná populace je mnohem omezenější.

Jak máme tedy správně definovat neheterosexuální populaci? Odpověď je závislá na účelu studie: V případě, že se zajímáme o rizika HIV/AIDS u mužů majících sex s muži (MSM), budeme se pravděpodobně soustředit na definice v oblasti sexuálního chování, protože chování ovlivňuje vystavení se riziku bez ohledu na osobní identitu. V jiném případě, pokud by nás zajímaly otázky coming outu u neheterosexuální mládeže, můžeme se zaměřovat více na otázky související se sexuální přitažlivostí a identitou, neboť osvojení sexuální identity může představovat hledisko, které výzkumníky zajímá.

Definice populace tak nepředstavuje jednoznačný úkol, je ale klíčová a měla by být v rámci každé studie explicitně odůvodněna. Níže se již zaměříme na přehled a možnosti použití pravděpodobnostních a nepravděpodobnostních metod výběru, které lze při návrhu relevantních studií zvážit. Každá výběrová metoda má svá specifika, silné i slabé stránky. Z důvodu obecného nedostatku zdrojů či zájmu, kterými by bylo možné při získávání dat o neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidech disponovat, je třeba i následné části vyvažovat mírou jejich potenciální proveditelnosti.

Pravděpodobnostní výběr

Pravděpodobnostní výběry (někdy označované jako náhodné výběry) jsou zlatým standardem při výběru respondentů. Jejich hlavní přínos je, že umožňují zobecňování výsledků na celou populaci, z níž byl soubor vybrán. Tohoto typu výběru je nutné využít, pokud se pokoušíme odhadnout parametry v rámci celé populace, tj. například prevalenci nemoci v dané populaci. Pravděpodobnostní výběr nám totiž zajišťuje, že každá osoba v populaci má známou nenulovou pravděpodobnost, že bude zahrnuta do výběrového souboru (Sudman, 1976). Nulová pravděpodobnost zařazení do vzorku by znamenala, že někteří lidé jsou před výzkumníkem skryti a nemohou být do vzorku zařazeni.

Existují různé techniky náhodného výběru. Při prostém náhodném výběru se vybírá z celé populace se stejnou pravděpodobností výběru každé osoby. Nejčastěji se však používají složitější techniky, jako je stratifikovaný a klastrový výběr, které se zaměřují na různé segmenty populace. V takových výběrech se pravděpodobnost zařazení do vzorku liší pro různé podskupiny populace (např. ženy), ale protože je nám pravděpodobnost zařazení známá, můžeme ji při analýzách kontrolovat. Ve výsledku tedy i v případě, kdy jsou v rámci výběrového souboru reprezentovány různé části populace rozdílně, lze výsledky statistickými výpočty upravit tak, aby byl rekonstruován správný odhad celkové populace.

Největší nevýhodou pravděpodobnostního výběru neheterosexuální populace je jeho vysoká nákladnost. Vzhledem k tomu, že neheterosexuální lidé představují menšinu v celkové populaci, byl by sběr pravděpodobnostního vzorku v celé populaci značně nákladný. Proto je vhodné zařazovat otázky na sexuální orientaci do již zavedených studií využívajících pravděpodobnostní výběrové soubory. Zkušenosti ze zahraničí (Meyer, 2003) například ukazují, že taková data významně přispěla k porozumění prevalenci duševních problémů mezi LGBT lidmi v USA. Z důvodu vysokých nákladů na provedení obdobných studií však tyto studie většinou nezahrnují příliš velký počet neheterosexuálních respondentů, což následně omezuje možnosti analýz na menších subpopulacích a skupinách neheterosexuálních lidí, které by se lišily například na základě etnicity nebo národnosti.

K tomu aby toto omezení výzkumníci v minulosti překlenuli a snížili tak například náklady na získání většího souboru neheterosexuálních lidí, zužovali svůj výběrový rámec na oblasti, ve kterých může být hustota neheterosexuálních lidí vyšší (tzv. „gay čtvrti“). Příkladem takového přístupu byla studie Urban Men's Health Study gay/bisexuálních mužů (Catania et al., 2001), která se zaměřila na vybrané čtvrti ve čtyřech velkých amerických metropolitních oblastech. V nich pak byla použita metoda náhodného telefonického vytáčení (random-digit dialing – RDD). Avšak i při cílení na tyto čtvrti s vysokou hustotou obyvatelstva museli výzkumníci vytočit 53 050 telefonních čísel, aby dosáhli cílového výběru 915 rozhovorů v jedné ze studovaných lokalit (Binson et al., 2007). Ačkoli by taková metoda mohla představovat účinnější způsob a obcházet částečně problémy s vyhledáváním neheterosexuálních lidí v obecné populaci, stále se nejedná o ideální přístup k získávání respondentů. U nás by mohl nastat problém s tím, že i kdybychom se rozhodli vybírat respondenty pouze v Praze, bude výběr stále reprezentativní pouze pro hlavní město a většinou je záměrem výzkumníků porozumět cílové populaci v širším měřítku. Navíc navzdory skutečnosti, že v Česku nemůžeme hovořit o existenci nějaké „gay čtvrti“, by i za situace, kdy bychom v podobné oblasti pravděpodobnostně vybírali respondenty, byl náš výběrový vzorek zkreslený a neodpovídal by tak zřejmě uvažovanému výběrovému rámci.

Při výběrových šetření v LGB čtvrtích výzkumníci často předpokládají, že se osoby v jejich vzorku budou podobat i neheterosexuálním lidem, kteří v těchto čtvrtích nebydlí. To však není zcela správný předpoklad. V porovnání s lidmi, kteří v podobných čtvrtích nebydlí, budou lidé z těchto oblastí mít silnější vazby i sociální podporu v rámci této místní LGB komunity, vyšší příjmy a vyšší společenské postavení (bydlení v takových oblastech bývá dražší). Výsledný výběrový soubor nám tak může navzdory použité metodě pravděpodobnostního výběru významně omezovat možnost širšího vyvozování.

Na tomto místě je tedy důležité si uvědomit, že pravděpodobnostní výběry neodstraňují všechna potenciální výběrová zkreslení. Jedním ze základních zdrojů zkreslení je například rozdílná míra návratnosti odpovědí u různých podskupin populace. Obecně platí, že mezi účastníky průzkumů bývají lidé s vyšším vzděláním a vyššími příjmy ve srovnání s těmi, kteří se průzkumů neúčastní. Kromě toho se může stát, že některé osoby kvůli metodice výběru vzorku nezastihneme vůbec, přestože budou součástí definované populace.

- ▶ Například při šetření typu door-to-door („ode dveří ke dveřím“) v domácnostech existuje větší pravděpodobnost, že nezastihneme osoby, které pracují mimo domov, v porovnání s těmi, které zůstávají doma. Do té míry, do jaké se osoby, které jsou ve vzorku nedostatečně zastoupeny, budou lišit od osob, které ve výběru máme, může docházet i k chybě při interpretaci. Uvedme si hypotetický příklad:

Výzkumník může rozumně argumentovat, že se vyplatí investovat zdroje do výběrového souboru, který bychom získali metodou náhodného vytáčení čísel (RDD), oproti výběru, který bychom získali vybíráním z konkrétní komunity lidí ve městě. Může argumentovat tím, že LGB osoby žijící v rámci nějaké užší komunity budou více spjaté s životem v LGB prostředí než ty, které mohou být vybrány v rámci nějakého seznamu telefonních čísel. Předpokládejme, že by tedy došlo k obvolávání potenciálních respondentů a tazatelé by vždy v úvodu uvedli, že se jedná o studii zaměřenou na neheterosexuální osoby, jejímž cílem je pomoci LGB komunitě. Takový přístup by ale mohl motivovat k většímu zájmu o účast ve studii pravděpodobněji ty, kteří opět mají bližší vztah s LGB komunitou, a jsou tedy angažovanější. Výzkumník by tak nechtěně z důvodu zkreslení vyšší návratností

vybrané skupiny mohl vybrat více neheterosexuálních respondentů zapojených do LGB komunity – což je přesně to, čemu se snažil zabránit použitím RDD.

Nepravděpodobnostní výběr

Pro většinu studií jsou náklady na získání pravděpodobnostních souborů neheterosexuálních lidí neúnosné, a proto byly v minulosti vyvinuty různé alternativní techniky výběru souborů. Nepravděpodobnostním výběrem se rozumí jakákoli technika výběrového šetření, u níž pravděpodobnost zařazení osoby do vzorku není známa. To znamená, že při nepravděpodobnostním výběru nemusí být některé osoby ze sledované populace do vzorku zahrnuty, a naopak jiné osoby mohou být zastoupeny nadprůměrně. Na rozdíl od stratifikovaného nebo klastrového pravděpodobnostního výběru, při nichž badatelé znají pravděpodobnost zařazení do výběru, u nepravděpodobnostního výběru není míra nadreprezentování nebo podreprezentování známa. Neexistuje proto žádný způsob, jak vybrané a nezařazené osoby ve výběrovém vzorku korigovat, čímž může dojít k nežádoucímu zkreslení výsledků. Stejně jako je tomu při plánování pravděpodobnostního vzorku, je i pro účely nepravděpodobnostního výběru klíčové jednoznačně definovat sledovanou populaci a podle toho dobře zvolit i výběrovou metodu.

Vzhledem k tomu, že metody nepravděpodobnostních výběrů mohou být uspořádány volněji, než je tomu u pravděpodobnostních výběrů, a vzhledem k tomu, že nepravděpodobnostní výběr skrývá mnoho potenciálních slabin, je nutné, aby nepravděpodobnostnímu vybírání předcházelo velmi pečlivé plánování. Jedním z nejdůležitějších úkolů nepravděpodobnostního výběru je totiž potřeba předvídat možná výběrová zkreslení a navrhnout metody, které mohou tato zkreslení minimalizovat.

Připomeňme si ještě na příkladu základní omezení nepravděpodobnostních výběrů, které spočívá v tom, že nám neumožňuje vyvozovat závěry o obecné populaci (například prevalenci určitého fenoménu, rozšířenost názoru apod. v celé populaci):

Představme si například výzkumníka, který chce zjišťovat spokojenost neheterosexuálních klientů se službami určité psychiatrické kliniky. Bez pravděpodobnostního vzorku nebude výzkumník schopen získat nezkraslený odhad poměru neheterosexuálních klientů kliniky, kteří mají na kliniku příznivý názor. Předpokládejme, že klinika má řadu různých neheterosexuálních klientů z řad různých etnických či národnostních skupin (A, B, C), přičemž se lze domnívat, že by například skupina B mohla mít na kliniku méně příznivý názor než klienti ze skupin A a C. Pokud by tedy výzkumník do svého výběrového souboru zahrnul větší podíl respondentů ze skupiny B, než je jejich skutečné zastoupení na klinice, pak by získal zkreslený odhad průměrného hodnocení neheterosexuálních klientů kliniky.

Nepravděpodobnostní výběr by však byl vhodný v případě, kdyby odhad prevalence v celé populaci nebyl hlavním cílem výzkumu. Například studie, jejímž cílem je formulovat hypotézy, mohou být méně zainteresovány tím, zda velikost asociací věrně odráží asociace vyskytující se v populaci, a mohou se zajímat pouze o to, zda a jak spolu určité proměnné souvisejí. To je často případ psychologického výzkumu, v němž výzkumníci studují hypotézy vycházející z teoretických poznatků a předchozích studií.

Výzkumník v našem výše zmíněném příkladu by tak mohl testovat hypotézy o charakteristikách klientů, které souvisejí s kladným názorem na kliniku. Může se například ptát, zda je klinika stejně přátelská ke skupině B jako ke skupinám A a C a testovat tak hypotézu, zda je příslušnost k etnické/národnostní identitě B spojená s méně příznivým postojem ke klinice než příslušnost ke skupinám A a C. Navzdory použití nepravděpodobnostního vzorku by výzkumník ve výsledku získal dobrou představu o rozdílech v přístupu kliniky ke skupině B v porovnání se skupinami A a C a mohl by správně vyvodit závěr, že klienti ze skupiny B chovají ke klinice negativnější postoje v porovnání s klienty ze skupin A a C, ačkoli by nedokázal správně odhadnout přesné zastoupení klientů A, B nebo C na celé klinice.

Navzdory tomuto příkladu je ale důležité si uvědomit, že nepravděpodobnostní výběrové zkeslení může mít vliv i na testování hypotéz. K tomu může dojít, pokud například získáme velmi netypický výběrový soubor, který se bude od celkové populace zásadně lišit natolik, že i vztahy mezi proměnnými budou nepřesně reprezentovány.

Předpokládejme například, že výzkumnice působící na klinice bude chtít ověřit hypotézu, zda vyšší míra internalizované homonegativity může souviset s předpokládanými negativními postoji vůči klinice. Výzkumnice tak jednoho středečního odpoledne přijde na kliniku, úspěšně se jí za pomoci letáků podaří získat dostatečný počet účastníků pro její studii. Aniž by o tom ale věděla, probíhala shodou okolností zrovna v ten den také podpůrná skupina pro klienty s problémy při coming outu. Získaný výběrový soubor tak může být vzhledem k jedinečné povaze této podpůrné skupiny zkeslený. Klienti, kteří se podpůrné skupiny zúčastňují, mohou zažívat vyšší míru internalizované homonegativity než průměrní klienti kliniky.

Proč je to ale problematické? Již jsme uvedli, že výzkumnice se nepokoušela odhadnout populační charakteristiky – svůj výběrový soubor nechtěla použít k odhadu úrovně internalizované homonegativity mezi všemi klienty kliniky. Ale protože všichni klienti podpůrné skupiny budou vykazovat zvýšenou úroveň internalizované homofobie, mohou být výsledky měření této proměnné invariantní. Jinými slovy, zjištěný nedostatek variability může způsobit, že výzkumnice žádný vztah mezi internalizovanou homonegativitou a postoji ke klinice nezjistí a ve výsledku tak hypotézu falešně odmítne. Protože ale získaná invariabilita ve výběrovém souboru nereprezentuje skutečnou variabilitu v populaci kliniky, byl by takový závěr chybný. Její zjištění by tedy nereprezentovalo vztah, který by mohla výzkumnice zjistit, pokud by vybrala méně zkeslený vzorek klientů kliniky.

Dalším úskalím nepravděpodobnostních vzorků je tzv. dobrovolnické zkeslení. Toto zkeslení souvisí se zvláštními charakteristikami respondentů, kteří se studii účastní dobrovolně. Toto zkeslení může souviset například s tím, že dobrovolníci mají zvláštní zájem o zkoumané téma.

Uvedme příklad studie, která zkoumá poruchy příjmu potravy mezi gayi a bisexuálními muži a testovala by hypotézu, že by gayové/bisexuální muži mohli být méně spokojeni s obrazem vlastního těla, protože se u nich vyskytují poruchy příjmu potravy častěji než u heterosexuálních mužů. Mnoho podobných studií vybírá své respondenty prostřednictvím inzerátů, ve kterých jasně uvádí, že hledají dobrovolníky pro studii poruch příjmu potravy. Je pravděpodobné, že by taková inzerce oslovila osoby s velkým zájmem o toto

téma, zájmem, který by mohl být motivován osobními problémy s příjmem potravy. Takový vzorek respondentů, kteří by se do studie dobrovolně zapojili, by tak byl pravděpodobně značně odlišný od obecné populace gayů/bisexuálních mužů, k níž by se autoři studie chtěli posléze svými výsledky vztahovat. Výběrové zkreslení způsobené zapojením většího počtu dobrovolníků s poruchami příjmu potravy by ovlivnilo nejen odhad o prevalenci poruch příjmu potravy v uvažované populaci gayů a bisexuálních mužů, ale také vyvozování závěrů o dalších hypotézách. Například ve výrazně selektivním vzorku gayů, kteří mají potíže s poruchami příjmu potravy, může být jejich obraz těla málo variabilní, a proto by se podobně jako ve výše zmíněném příkladu podpůrné skupiny při coming outu nezjistila žádná souvislost mezi obrazem vlastního těla a poruchami příjmu potravy, přestože by v obecné populaci tento vztah mohl platit. Takový efekt dobrovolnosti by mohl být příčinou výběrového zkreslení i u pravděpodobnostních vzorků, jak jsme ukázali výše v případě respondentů RDD, kteří byli silně spjati s místní LGB komunitou. Vážnější riziko však toto zkreslení představuje u nepravděpodobnostních vzorků, u nichž má výzkumník menší kontrolu nad způsobem výběru respondentů.

Oba tyto příklady zdůrazňují nutnost důkladně promýšlet volbu vhodné metody při výběrovém šetření. Pečlivým plánováním a předvídáním možných zkreslení mohou výzkumníci nalézt východiska a zkreslení minimalizovat. V našem prvním příkladu mohla lepší znalost kliniky zabránit výběru vzorku ze skupiny poskytující podporu při coming outu. V druhém příkladu o poruchách příjmu potravy mohla pečlivější formulace inzerátu o studii předejít efektu dobrovolníků nebo jej alespoň zmírnit. Dobrá znalost prostředí – včetně využití etnografie, teoretické zvážení možných zdrojů zkreslení a promyšlené strategie k minimalizaci možných zkreslení – je proto důležitým prvkem metodologií nepravděpodobnostního výběru.

Nepravděpodobnostní výběrové soubory se někdy označují jako účelové soubory. Tento termín bychom raději vyhradili pro skutečně účelové výběry – soubory, které výzkumník použije, protože jsou snadno dostupné (např. studenti ve třídě, vlastní klienti klinického lékaře nebo návštěvníci určitého baru). Nejčastěji se takový účelový výběr provádí bez dostatečného zvážení konceptuální definice populace a bez pečlivého zvážení možných zkreslení. Ve většině případů nepravděpodobnostního výběru je však označení „účelový výběr“ nesprávné; nepravděpodobnostní výběr si žádá velmi pečlivou rozvahu, přípravu a realizaci plánu výběru.

Metod nepravděpodobnostního výběru existuje celá řada a každá z nich má své silné a slabé stránky. Rozebereme zde čtyři hlavní metody používané při studiích neheterosexuálních osob:

- ▶ Výběr na místech, kde se pohybuje „komunita LGB“ osob
- ▶ Časoprostorový výběr
- ▶ Výběr řízený respondentem
- ▶ Internetový výběr

Výběr na místech, kde se pohybuje „komunita“ LGB osob

Jednou z nejčastěji používaných metod výběru neheterosexuálních osob je výběr prostřednictvím subjektů z tzv. „LGB komunity“, která většinou nebývá nijak definována, popřípadě je její definice založená na lokalitách, místech a podnicích, ve kterých se tato zájmová populace častěji setkává. V tomto pojetí tedy budeme pojem „komunita LGB osob“ uvažovat i zde. Výběrová šetření v rámci takto definovaných komunit mají v moderním výzkumu afirmativnímu vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým lidem dlouhou historii. Výzkumníci zpravidla využívali různých klíčových kontaktů v této komunitě k tomu, aby se dostali k širší neheterosexuální populaci, kterou by jinak nedokázali kontaktovat (Rothblum, 2007). Pod označením „výběr v místech, kde se pohybuje komunita LGB“ tedy rozumíme různé metody sahající od účelových výběrů, jako je například výběr v rámci jediné komunitní organizace, až po sofistikovanější metody, kterým se věnujeme dále. Možná nejvýraznější nevýhodou výběrových šetření na komunitních místech je, že výzkumníci, kteří tento přístup používají, mohou zpravidla oslovit pouze ty neheterosexuální osoby, které se nějak angažují v životě této „LGB komunity“³, a mohou naopak opomenout ty neheterosexuální osoby, které se v komunitě neangažují nebo se jako LGB neidentifikují.

Četná kritika těchto přístupů ukázala, že osoby, které se komunitního života neúčastní, jsou odlišné od těch, které se ho účastní, a proto mohou být výsledky průzkumů založených na takových výběrových vzorcích zkreslené.

Výzkumníci například vyzorovali, že neheterosexuální osoby s vysokou mírou zapojení do LGB komunity mají jiné psychologické a zdravotně rizikové profily než ty, které se do komunity nezapojují (Ramírez-Valles, 2002). Pokud by tedy bylo cílem výzkumníka porozumět rizikům ohrožujícím zdraví MSM, včetně těch, kteří se neidentifikují jako gayové nebo bisexuálové, vedl by takový výběr v místech LGB komunity ke zkresleným zjištěním.

Ačkoliv jsou tyto kritické poznámky na místě, neměli bychom na základě těchto příkladů usuzovat, že výběrové šetření v místech, kde se pohybuje „komunita“ LGB osob, je nevhodné a je třeba se mu zcela vyhnout. Vhodnost daného přístupu lze posuzovat pouze v kontextu vybraných výzkumných hypotéz a související definice populace.

Výběrový vzorek získaný v místech LGB komunity může být vhodný pro řadu výzkumných otázek, které se týkají života LGB osob, jež tuto komunitu tvoří, včetně otázek z oblasti zdraví a životní spokojenosti, vztahů a intimity, sociální podpory, dětí a rodičovství, vývoje identity a konfliktů identit a politické příslušnosti a postojů.

Výzkumníci, kteří takové výběry využívají, mohou ale pochopitelně zobecňovat svá zjištění pouze na populaci příslušně vybraných neheterosexuálních lidí. S touto poznámkou pak souvisí kritika komunitního výběru, podle níž je (neznámá) pravděpodobnost zařazení jednotlivce do výběrového souboru úměrná míře jeho/jejího zapojení do LGB komunity. Jinými slovy čím častěji se příslušná osoba angažuje v životě místní komunitní skupiny, tím je pravděpodobnější, že bude zařazena do výběrového souboru, pokud je zdrojem výběru příslušná komunitní skupina.

³ V českém prostředí se často setkáváme s pojmem „gay komunita“. Zde tento pojem nepoužíváme, abychom tím nevyklučovali osoby, které se identifikují s jinými pojmy. V tomto kontextu rovněž nepoužíváme označení LGBT+, neboť jsme si vědomi, že charakter a potřeby „komunit“, které tvoří trans a další genderově rozmanité skupiny, jsou spíše heterogenní, než aby umožňovaly nějaký místně-specifický výběr.

Ke zmírnění tohoto efektu mohou výzkumníci zapojit postup sekundárního výběru. Nejčastěji jde o metodu sněhové koule, při které je respondent, kterého vybereme na komunitním místě, požádán o další kontakty v jeho nebo její sociální síti. Tito nominovaní se pak mohou rovněž zapojit do studie; také oni jsou požádáni, aby nominovali osoby ze svých vlastních sociálních sítí atd. Takto získávají výzkumníci přístup k hlubším sociálním sítím, takovým, které pravděpodobně vyberou i jednotlivce, u nichž je méně pravděpodobné, že by byli kontaktováni na komunitních místech. Nutno však podotknout, že zapojení respondentů ze sociálních sítí vnáší do výběru dodatečné formy zkreslení. Je například pravděpodobné, že členové těchto sociálních sítí budou sociálně propojenější ve srovnání s osobami, které tak rozsáhlé sítě nemají. Sociální propojenost přitom může korelovat s řadou proměnných, které mohou být předmětem zájmu daného výzkumu (Harry, 1986).

Dalším problémem při výběru respondentů v komunitních místech je, že může dojít ke zkreslení vlivem některého ze zvolených míst. Pokud například pro výběr do nějaké studie využijeme pouze gay bary, je nasnadě, že možné zkreslení, které bude do studie vneseno, bude způsobeno zvláštními charakteristikami těchto míst. Každé místo přitahuje určitý typ osob více než jiné. Pokud charakteristiky, které souvisejí s místem výběru korelují s proměnnými, které jsou předmětem zájmu studie, mohou být výsledky studie rovněž zkreslené. Toto zkreslení ale může vzniknout nejen výběrem určitého typu míst, ale také výběrem příliš velkého počtu osob z jednoho místa. Aby se takovému zkreslení dalo předejít, je vhodné vyloučit místa nebo omezit výběr respondentů z míst, která by do výběrového souboru mohla vnášet neúměrně vysoké zkreslení.

Například Meyer, Schwartz a Frost (2008) využili k přípravě svého výběrového rámce newyorské LGB komunity etnografické metody. Jednotlivá místa v rámci přípravy nejprve klasifikovali podle typu (komerční podnik, veřejné prostranství, LGB skupina, neziskovka atd), podle převažující cílové skupiny (latino lesby, černoši atd.), podle lokality (místa rozdělili do čtyř newyorských čtvrtí), ale i podle dalších charakteristik. Aby omezili možné zkreslení, vyloučili všechna místa, která nebyla přístupná veřejnosti nebo některým skupinám. Vyloučili ale i místa, kde by návštěvníci nejspíše častěji vykazovali charakteristiky korelující s hlavními proměnnými, jež byly předmětem zájmu jejich studie – duševním zdravím a stresujícími událostmi. Vyloučena byla proto místa, kde se poskytuje terapie, nebo různá místa zaměřená na krizovou pomoc (např. v důsledku zkušenosti s násilím z nenávisť vůči LGB lidem). V takto vytvořeném výběrovém rámci se tak výzkumníci snažili identifikovat nejvhodnější místa pro výběr respondentů a maximalizovat jejich variabilitu dle typů míst. Aby zajistili vyvážené zastoupení různých skupin ve studii (muži a ženy, rasově/etnicky/věkově variabilní respondenti) a mohli provést specifické analýzy, využili též kvótního výběru.

Ačkoli mohou tyto metody snížit potenciální zkreslení, neumožňují kvantifikovat a statisticky korigovat zkreslení výběru vzorku, jako je tomu při použití metod pravděpodobnostního výběru.

Časoprostorový výběr

Časoprostorový výběr (TSS z anglického Time-Space Sampling) je nepravděpodobnostní metoda výběru, která se snaží zajistit větší kontrolu nad možnými výběrovými zkresleními tím, že bere v potaz nejen specifika příslušného místa sběru, ale také i času, ve kterém k výběru dochází. TSS proto pomáhá zmírnit nerovnosti ve výběru z různých míst, které by mohly být způsobené náhodnými okolnostmi, nebo naopak neuváženou snahou o zvýšení velikosti vzorku (např. nábor velkého množství účastníků v rámci nějaké větší akce).

Prvním krokem v TSS je vytipování a výběr míst, ve kterých lze nalézt cílovou populaci. S pomocí etnografických metod vybírají výzkumníci místa, která reprezentují požadovanou populaci. Vytipují tedy nejlépe všechna relevantní místa. To znamená, že pokud je předmětem zkoumání například míra rizikovosti sexuálního chování MSM, mělo by být zahrnuto co nejvíce míst, ve kterých je možné MSM zastihnout. V různých místech se různí lidé vyskytují s různou pravděpodobností, to stejné platí i pro různé skupiny MSM. Tento krok je podobný výběrovému šetření v místech výskytu LGB komunity, ale na rozdíl od předchozího přístupu výzkumníci v rámci TSS zaznamenávají rovněž časové vzorce návštěvnosti v místech výskytu. Při etnografii se proto výzkumníci často vypravují na místa konání v různých denních dobách a shromažďují informace o počtu osob způsobilých k účasti (např. MSM), které místo navštěvují v různých denních a nočních hodinách. Na základě těchto údajů vytvoří výzkumníci výběrový rámec z tzv. časoprostorových jednotek. Časoprostorová jednotka je den v týdnu a denní doba, ve kterou účastníci navštěvují určité místo (např. 20 mužů bylo v čajovně v pondělí mezi 15. a 17. hodinou atd.). Tyto údaje jsou důležité, protože pomohou omezit vybrání příliš velkého počtu respondentů z jediného místa v jeden určitý čas. Z tohoto výběrového rámce tak výzkumní pracovníci náhodně vyberou jen několik časoprostorových jednotek. Počet účastníků vybraných v takové časoprostorové jednotce je potom úměrný četnosti návštěvnosti pozorované v místě konání v daném čase.

Mezi úskalí TSS patří fakt, že na mnoha místech se potenciální respondenti věnují vlastním rekreačním nebo jiným aktivitám, a proto nemusí být ochotni se do studie zapojit. Dalším úskalím může být obtížnost rozpoznání potenciální cílové populace v místech, která nejsou určena výhradně pro cílovou populaci (např. veřejný park, do kterého chodí jak MSM, tak osoby, které nejsou MSM). Dalším problémem může být vícenásobné započtení nebo vybrání stejné osoby, která místo navštívila vícekrát. Tyto a další problémy mohou ztížit realizaci TSS (Stueve, O'Donelle, Duran, San Doval & Blome, 2001).

Metoda TSS může však být i navzdory těmto úskalím spolehlivou metodou výběru, zejména pokud je pro výběr účastníků prvořadá jejich vyváženost. Provádění TSS ale vyžaduje již relativně značné zdroje (čas, personál), které nemusí být pro mnoho výzkumníků dostupné. V oblastech, kde není mnoho míst, ve kterých se neheterosexuální lidé setkávají (např. mimo velká města) pak není taková metoda smysluplná.

Příkladem studií, které využívají metodu TSS, jsou studie rizik infekce HIV/STI mezi MSM prováděné v místech, jako jsou gay bary, městské parky nebo místa, ve kterých se MSM scházejí za účelem nezávazného sexu (tzv. cruising spoty, v češtině někdy též nazývané holandy).

Výběr řízený respondenty

Výběr řízený respondenty (RDS; z anglického respondent driven sampling) patří mezi metody, které byly navrženy přímo pro výběr respondentů v rámci tzv. skrytých populací, ze kterých je obtížné nebo nemožné vybírat pomocí metod pravděpodobnostního výběru (Heckathorn, 1997). Skryté populace jsou tedy složené ze členů, které by nebylo snadné ve společnosti identifikovat například z důvodu jejich značné stigmatizace. Výhodou RDS je, že nevychází z potřeby seznámenosti s místy, ve kterých se příslušná populace setkává nebo nachází, RDS se místo toho soustředí výhradně na sociální sítě. V tomto ohledu je metoda RDS podobná metodě sněhování, protože také předpokládá, že příslušníky této cílové populace lze kontaktovat a vybírat prostřednictvím jejich sociálních sítí. RDS ale na rozdíl od výběru sněhovou koulí používá sofistikovanější postup:

V rámci RDS je navržen systém různých pobídek, který motivuje členy sociální sítě k účasti ve studii způsobem, který by v terénu s pomocí méně strukturované metody sněhové koule nebyl možný. Ústředním konceptem RDS je skupinově zprostředkovaná sociální kontrola, v jejímž rámci je rozhodnutí a souhlas s účastí ve studii motivován skupinovou normou, určitým motivačním tlakem. Nejdůležitější předností RDS oproti jiným metodám komunitního výběru je, že výzkumníci používající RDS mohou dosahovat údajně nezkreslených odhadů celkové populace, podobně jako u metod pravděpodobnostního výběru (Salganik & Heckathorn, 2004). Tato údajná přednost této metody byla ale četnými kritiky zpochybněna.

V rámci RDS se uplatňuje dvoustupňový motivační systém (obvykle peněžní odměna). Prvním krokem RDS je identifikace počáteční vlny respondentů, tzv. seedů, kteří splňují kritéria způsobilosti pro účast ve studii. Tyto respondenty tedy musíme umět identifikovat navzdory tomu, že pocházejí ze skryté populace. V případě neheterosexuální populace to mohou být například bisexuální osoby, které se setkali s diskriminací ze strany LG komunity. Tito první respondenti (seedi) jsou přizváni do studie a dostanou náborové kupóny s instrukcemi, aby jich použili k pozvání dalších potenciálních respondentů, kteří splňují kritéria pro zařazení do studie (v tomto případě bisexuální osoby, které se setkaly s diskriminací ze strany LG komunity). Když se podaří další osobu na základě doporučení od „seedu“ zařadit do studie, tato osoba předloží kupón, který identifikuje jejího „seedu“ a ten pak na oplátku dostane odměnu za úspěšné doporučení (sekundární pobídka). Nové osoby, které se do studie zaregistrují jako noví respondenti, pak také na oplátku získávají stejný dvojitý motivační plán jako seed – jsou odměňovány za svou účast ve studii a také za to, že do studie přivedou nové účastníky ze svých vlastních sociálních sítí (pro odlišení od seedů se jim ale říká rekrutéři). Počet kupónů poskytnutých „seedům“ a „rekrutéřům“ je předem stanoven a omezen, aby se zabránilo nadměrnému výběru „seedů“ a „rekrutéřů“ s většími osobními sítěmi než mohou mít ostatní. Tento proces pokračuje, dokud není dosaženo požadované velikosti a rozmanitosti vzorku.

Jak je z popisu této metody RDS zřejmé, její implementace může být celkem obtížná. Mimo evidentní nákladnost z důvodů nutnosti poskytovat pobídky je jedním z problémů i to, že kvůli závislosti na pobídkách mohou být někteří respondenti, zejména ti z nižších sociálních vrstev, motivováni k podvodné účasti ve studii, navzdory tomu, že nesplňují kritéria způsobilosti. Aby se zabránilo takovým případům, navrhl Heckathorn (1997), aby byla způsobilost respondenta, která ho opravňuje k účasti ve studii, objektivně ověřována. RDS byl původně vyvinut pro použití u injekčních uživatelů drog (IDU), u nichž je

ověření poněkud snazší (např. pozorováním stop po místech vpichu jehly). Ve studiích neheterosexuálních lidí ale nelze objektivně ověřit, zda se osoba identifikuje jako LGB+ nebo zda má sex s osobami stejného pohlaví, jedinou možností tak zůstává kontrolovat způsobnost na základě dotazu. Dalším problémem může být snaha některých potenciálních respondentů vyplňovat dotazník (a získat tak odměnu) opakovaně.

Jak ale již bylo zmíněno, hlavní údajnou výhodou RDS je, že výzkumníci, kteří tuto metodu používají, mohou na základě získaných informací a výběrových souborů dělat nezkreslené odhady populace (Salganik & Heckathorn, 2004). Pokud by RDS umožnil získat nezkreslené populační odhady bez potřeby znalosti výběrového rámce, pak by to byl pro studie neheterosexuálních populací skutečně velký přínos. Pravděpodobnostní výběr umožňuje odhadovat charakteristiky populace, protože je vybírán z populace s určitou známou pravděpodobností. V případě RDS je ale takový odhad přinejlepším jen nepřímý, protože poskytované informace o šíření kupónů mohou pomoci odhadnout vlastnosti sítí a díky tomu odhadnout velikost populaci, z níž byly respondenti vybráni (Salganik & Heckathorn, 2004).

Výzkumníci však tuto údajnou výhodu RDS často kritizují, neboť neuznávají základní premisu, na které je postavena (Binson et al., 2007). Touto premisou je předpoklad, že síť skryté populace, do které se díky RDS napojujeme, tvoří jednu propojenou strukturu (Salganik & Heckathorn, 2004). Podle Salganika a Heckathorna (2004) je tento předpoklad opodstatněný pro „mnoho skrytých populací“, ale v rámci neheterosexuální populace tomu tak podle kritiků není (Meyer et al., 2008). Jako příklady sítí, které tvoří spojitou složku, uvádějí autoři jazzové hudebníky a injekční uživatele drog (IDU). Jiné skryté populace, jako například daňoví neplatiči, ale určitě jednu propojenou strukturu netvoří. Stejně tak nelze předpokládat propojenost a spojitost sítě neheterosexuálních lidí. Na rozdíl od jazzových hudebníků a IDU si lze vzhledem k rozmanitosti neheterosexuálních lidí jen těžko představit, že by jejich sociální sítě tvořily jednu spojitou složku. Taková podmínka nebude platit ani v rámci menších populací žijících například v určitém městě. Ze stejného důvodu je z našeho hlediska problematické slučovat pojmy neheterosexuální populace s pojmem LGB / LGBT+ nebo gay komunita. Neheterosexuální lidé se tak z hlediska struktury svých sociálních sítí budou podobat spíše daňovým neplatičům, kteří se navzájem také nevnímají jako členové jedné komunity, na rozdíl od jazzových hudebníků, kteří se, alespoň podle autorů metody RDS, mohou díky své profesi alespoň v určitých místech skutečně znát a pohybovat se v podobných kruzích tvořících jednu propojenou složku.

Internetový/online výběr

Metody internetového dotazování zahrnují jak výběr respondentů prostřednictvím webu, tak i využívání internetu pro rozesílání/vyplňování dotazníků, bez ohledu na to, jakým způsobem byli účastníci vybráni. Zde se zaměřujeme zejména na využití webu k výběru neheterosexuálních respondentů. Používat internet k vybírání neheterosexuálních osob představuje velký přínos, protože s jeho pomocí potenciálně odbouráváme nedostatky ostatních výběrových metod. Obzvláště přínosné je, že pomocí webu mohou výzkumníci oslovit populace, které byly dosud ve výzkumu neheterosexuálních lidí opomíjeny, jako jsou například neheterosexuální lidé žijící na venkově, ve městech a vesnicích s malým počtem neheterosexuálních lidí, nebo i na mezinárodní úrovni.

Internetové výběrové soubory, stejně jako výběrové soubory z různých komunitních míst, mohou být zkresleny specifickými charakteristikami míst, v nichž jsou účastníci vybíráni.

Některé z výše popsaných postupů, jako je kvótní výběr, TSS a RDS, je možné použít i ve spojení s internetovým výběrem. K tomu aby bylo možné internetový výběr zkvalitnit, je důležité, aby výzkumní pracovníci nejprve prováděli kyberetnografii, díky níž si udělají lepší představu o internetovém prostředí a různých skupinách, které různé stránky či sociální sítě používají (Carballo-Dieiguez et al., 2006).

Vybírání pomocí internetu není ovšem dokonalé, stejně jako všechny ostatní metody. Podobně jako u jiných metod bychom měli vybírat respondenty po internetu pouze po zvážení silných a slabých stránek metody v kontextu konkrétní studie či výzkumného projektu. Mezi omezení webového výběru patří skutečnost, že navzdory velké rozšířené internetu ho všichni lidé nepoužívají. V Česku asi 20 % lidí přístup k internetu stále nemá (ČSÚ, 2020). Z hlediska výběrového procesu je důležité především to, že mezi neheterosexuálními osobami s přístupem k internetu a těmi, kteří k němu přístup nemají, jistě existují zásadní rozdíly. V rámci celkové populace byla popsána tzv. digitální propast oddělující osoby s přístupem k internetu, které jsou mladší, mají vyšší socioekonomický status a méně často se řadí k rasovým/etnickým menšinám, od osob, které přístup k internetu nemají (Fox, 2005; Gosling, Vazire, Srivastava & John, 2004). V rámci neheterosexuální populace pak byly popsány i konkrétnější rozdíly. Příkladem jsou studie, které poukázaly na to, že gayové/bisexuální muži, kteří mají přístup k internetu, mají častěji rizikovější sex související s vyšším ohrožením infekcí HIV v porovnání s těmi, kteří přístup k internetu nemají (Liau, Millett & Marks, 2006). Vybírání respondentů LGB lidí na internetu by tedy mohlo vyřadit některé části neheterosexuální populace, a tudíž by mohlo vést k nežádoucímu zkreslení vzorku či vyloučení klíčové skupiny respondentů.

Výběr respondentů pro studii na webu může probíhat aktivně nebo pasivně.

- ▶ Při aktivním výběru výzkumníci oslovují uživatele internetu s žádostí o účast. Tento přístup má výhodu v tom, že kontaktní osoby, které navazují osobní kontakty s potenciálními respondenty, zároveň vytvářejí prostor pro dotazy respondentů týkající se studie. Je ale pravdou, že na mnohých webových stránkách a aplikacích, zejména těch, které se věnují sexuální tematice, je online oslovování respondentů pro výzkumné účely zakázáno.
- ▶ Při pasivním výběru se využívá zejména reklamy, například bannery na webových stránkách (Pequegnat et al., 2007). Právě pasivní internetový výběr může být nejefektivnějším způsobem, jak oslovit velký počet neheterosexuálních osob, ačkoli je známo, že poskytuje nejnižší návratnost odpovědí. Například Rosser a jeho kolegové (2008) využili k výběru z latino gay/bisexuální/MSM populace reklamu umístěnou na oblíbené webové stránce gay.com. Během tří týdnů si jejich inzerát prohlédlo více než 47 milionů lidí a zhruba 33 000 (0,07 %) z nich reklamu zhlédlo. I přes tento mimořádně nízký podíl respondentů získali výzkumníci přes 1 000 vyplněných dotazníků.

Dalším přístupem k získávání respondentů na webu je využívání vzorků z již sestavených internetových panelů. Nejrozličnější společnosti zaměřující se na průzkumy veřejného mínění a průzkumy trhu v současnosti disponují různými výzkumnými panely, včetně těch internetových. Tyto panely jsou ale samozřejmě tvořeny dobrovolníky, kteří většinou nejsou náhodně vybráni tak, aby reprezentovali populaci, kterou se pokoušíme zkoumat. Úroveň návratnosti odpovědí z některých z těchto panelů může být zároveň poměrně nízká (méně než 10 %), což dále omezuje reprezentativnost takto získaného výběrového souboru a zvyšuje výběrové zkreslení například o efekt dobrovolnosti.

Jedním z dosud nejpropracovanějších internetových výběrů neheterosexuálních osob je

dle Meyera et al., (2008) panel vytvořený společností Knowledge Networks, sestavený s využitím pravděpodobnostních metod. Jeho cílem je reprezentovat populaci USA. Tento panel tedy nebyl vybrán prostřednictvím internetu, ale je vhodné jej zde uvést, protože společnost své respondenty do panelu vybírala s pomocí metody náhodného vytáčení čísel (RDD) z domácností, které byly reprezentativní pro populaci USA. V případě že došlo k vybrání osoby, která ale dosud neměla přístup k internetu, společnost jí přístup k internetu zajistila, čímž překlenula digitální propast. Herek (2009) použil Knowledge Networks vzorek 662 LGB osob ke zkoumání výskytu trestných činů z nenávisti a zkušeností souvisejících se stigmatizací.

Jak je zřejmé, internet může představovat skvělý způsob, jak oslovit odtržené a jinak těžko dostupné skupiny obyvatel. Pomocí internetu výzkumníci získali výběrové soubory, které by bylo jinak jen velmi obtížné vybrat jinými metodami: Rosser, Oakes, Bockting & Miner (2007) zkoumali translidí v USA a získali velký soubor s více než 1 200 osobami; Wilson et al., (2009) zkoumali MSM, kteří mají sex bez kondomu; a Bowen (2005) zkoumala MSM žijící na venkově. Internetové výběrové soubory a jimi získané poznatky, podobně jako jiné výběrové metody, ale neposkytují informace o míře zobecnitelnosti a jejich výběrové zkreslení často zůstává neznámé. Výzkumníci, kteří využívají internetové výběry obvykle neumějí odhadnout, kolik lidí si jejich výzvu prohlédlo, co účastníky motivovalo k odpovědi a jak moc se vzorek podobá či liší od konceptuální populace, která je předmětem jejich zájmu.

Shrnutí

Vybírat respondenty z těžko definovatelné neheterosexuální populace představuje obtížný úkol. Neheterosexuální a trans i genderově rozmanití lidé stále patří mezi stigmatizované skupiny obyvatel a v důsledku nerovností ve společnosti se proto často brání odhalení svého sexuálního chování nebo identity i v rámci výzkumů, které musí vždy deklarovat, jakými způsoby chrání jejich soukromí a anonymitu. V důsledku rozmanitosti společnosti i rozmanitosti samotné sexuality a genderu se ale jedná o neobyčejně pestré populační skupiny. Ačkoliv žádná z výše diskutovaných metod výběru respondentů není dokonalá, v žádném případě to neznamená, že kvalitní výzkum týkající se neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí není možné realizovat i s vynaložením přiměřených prostředků.

Mnohé z problémů, o nichž jsme diskutovali, lze při pečlivém zohlednění zvládnout. Vždy je důležité zejména pečlivě vyhodnotit silné a slabé stránky vybraných přístupů a posoudit, který z nich nejlépe vyhovuje zkoumaným otázkám.

V první řadě je vždy potřebné definovat populaci a teprve poté je možné postoupit k volbě výběrové metody (Sell, 2007). Často se setkáváme se situací, kdy je tento klíčový krok přeskočen a výzkumníci si populaci definují spíše jen implicitně. V některých případech se dokonce stává, že výzkumníci definují populaci až zpětně, na základě již vybraného vzorku. V takovém případě může výzkumník dojít k závěru, že výsledky se vztahují na určitý typ lidí, kteří se dostali do vzorku (např. na vysokoškolské studenty), ačkoli původně kladené výzkumné otázky nemusely být specifické jen pro tuto populaci a ze závěrů by mohly vyplývat obecnější poznatky. Takový postup je tedy zavádějící. Kvalita každého výběrového souboru by měla být posuzována pouze v kontextu výzkumných otázek a závěrů, které z nich vyplývají, nikoliv podle nějakého objektivního měřítka sofistikovanosti výběrové metody. Ani odborně provedený pravděpodobnostní vzorek nemusí být dobrým výběrovým souborem, pokud je omezen pouze na určitou čtvrt nebo organizaci, která

nereprezentuje populaci, o níž výzkumník vyvozuje závěry. Takový vzorek je reprezentativní pro výběrový rámec, ale protože výběrový rámec není reprezentativní pro zájmovou populaci, vzorek postrádá vnější validitu.

Výzkumníci by si rovněž měli dát pozor na směšování otázek souvisejících s výběrovou metodou s dalšími otázkami z oblasti analýzy a interpretace dat – výzkumníci si někdy pletou velikost vzorku s jeho reprezentativností (externí validitou). Mělo by být jasné, že velikost vzorku ovlivňuje sílu a platnost statistických závěrů, nikoliv však jejich externí validitu. Kupříkladu vzorek 100 klientů, kteří navštěvují podpůrnou skupinu pro coming out, by nebyl o nic reprezentativnější pro celou populaci kliniky, než by byl vzorek 25 klientů, kteří se tohoto sezení zúčastnili. Problém obou případů spočívá zřetelně ve zvolené výběrové strategii a otázka, zda by mělo být zkoumáno 25 nebo 100 respondentů, závisí na formulovaných hypotézách a plánovaných statistických analýzách.

Někdy se výzkumníci dopouštějí jiného typu chyby, když se například snaží získat zcela reprezentativní vzorek – takový, který by početně reprezentoval všechny možné subpopulace, jež tvoří rozmanitost neheterosexuálních lidí. Takový výzkumník se pokusí získat respondenty ze všech pro něj myslitelných podskupin navzdory tomu, že mu to ve výsledku stejně neumožní v důsledku nedostatečného počtu respondentů ve vybraných skupinách testovat všechny hypotézy.

Na závěr bychom chtěli zdůraznit, že ačkoliv v ideálním světě je vždy lepší pracovat s těmi nejkvalitnějšími daty, která vycházejí z pravděpodobnostně vybíraných výběrových vzorků, reálné možnosti pro výběr neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí musí takovou představu nutně korigovat. V současné době považujeme nedostupnost dat o zdraví, zkušenostech a potřebách těchto populačních skupin za neudržitelnou, přičemž lze shrnout, že máme dostatečné znalosti nejen o charakteru a nedostatcích nepravděpodobnostních výběrů, ale také o způsobech, kterými můžeme minimalizovat jejich zkreslení. Zkušenosti ze zahraničí nám ukazují, že i když byly výběry v těchto populačních skupinách zprvu nedokonalé a často zkreslené, podařilo se díky nim podpořit potřebu získávání informací a výzkumu v rámci těchto populačních skupin. Posuzovatelé a hodnotitelé výzkumů zaměřených na neheterosexuální a genderově rozmanité populační skupiny by proto v rámci své potenciální kritiky zvolených metodologií měli přihlížet k aktuální společenské poptávce a realističnosti získávání kvalitnějších výběrových souborů a nebránit svou možnou nadměrnou kritičností pokroku a získávání důležitých poznatků o životě neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí.

Doporučení pro zjišťování pohlaví, genderové identity, transgender a intersex statusu

Zařazování položek zjišťujících sexuální orientaci a genderovou identitu pro vědecké, praktické a politické účely je nejen nezbytné, ale jak dále ukazujeme, je možné jej provádět, aniž by vedlo ke snížení návratnosti vyplněných odpovědí. V tomto dokumentu poskytujeme přehled odpovědí na klíčové otázky, které jsou spojené se zařazováním těchto otázek do relevantních studií. Vnímáme, že ti, kdo studie realizují, ať už jde o instituce, nebo jednotlivce, potřebují nejen vědět, na které otázky se ptát, ale zároveň znát odpovědi i na řadu souvisejících metodologických a praktických otázek.

Tento dokument byl vypracován na základě přezkumu dostupných výzkumů a mezinárodně dostupných doporučených postupů a opatření, zejména pak:

🌐 *Sexual Minority Assessment Research Team (SMART): Best Practices for Asking Questions about Sexual Orientation on Surveys. Los Angeles, CA: The Williams Institute, 2009. Available at <http://williamsinstitute.law.ucla.edu/wpcontent/uploads/SMART-FINAL-Nov-2009.pdf>*

🌐 *Gender Identity in U.S. Surveillance (GenIUSS) group: Best Practices for Asking Questions to Identify Transgender and Other Gender Minority Respondents on Population-Based Surveys. JL Herman [Ed]. Los Angeles, CA: The Williams Institute, 2014. Available at <http://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/geniuss-report-sep-2014.pdf>*

Navzdory tomu, že byla obě tato doporučení (dále citovaná zkratkami SMART a GenIUSS) vypracována a publikována v angličtině, jedná se o dokumenty vypracované experty a expertkami na sexuální a genderovou rozmanitost lidí představující v současnosti možná nejlepší materiály s komplexními odpověďmi na otázky týkající se dotazování v oblastech sexuální a genderové rozmanitosti.

DVOUSTUPŇOVÝ PŘÍSTUP PRO ZJIŠŤOVÁNÍ TRANSGENDER/CISGENDER STATUSU

Zjišťování informace o (i) pohlaví, které bylo respondentům zapsáno po narození (muž, nebo žena), a o jejich (ii) současné genderové identitě (např. mužská, ženská, transgender) se často označuje jako „dvoustupňový“ přístup, protože se při něm používají dvě otázky pro klasifikaci respondentů jako translidí (rozchodné odpovědi) nebo cisgender (shodné odpovědi). Tento přístup byl poprvé formulován v roce 1997 komunitní organizací Transgender Health Advocacy Coalition pro použití v průzkumu mezi translidmi ve Filadelfii (Singer, 1997). Následně byla zmíněná metoda převzata pro potřeby washingtonského průzkumu Transgender Needs Assessment Survey a virginské studie Transgender Health Information Study (Xavier, 2000; Xavier et al., 2007).

Podle studie z roku 2012 je „dvoustupňový“ přístup mnohem účinnější pro identifikaci transgender respondentů než jediná samostatná položka týkající se genderové identity,

kteřa nabízí možnost odpovědi transgender (např. muž, žena, transgender, jiná) (Tate et al., 2013). Důležitým zjištěním této studie bylo, že někteří translidé se identifikují jako muži (nebo ženy), a nikoli jako translidé, a proto mohou být přehlíženi, pokud ke zjišťování použijeme pouze měřítko genderové identity (Tate et al., 2013).

Aktuálně dostupná doporučení pro zjišťování genderové identity respondentů v rámci populačních studií upřednostňují užívání tzv. dvoustupňového přístupu. Tento přístup prokázal vysokou míru citlivosti a specifity v populačních studiích zaměřených na dospělé (GenIUSS).

- ▶ Dvoustupňový přístup doporučujeme zejména pro populační studie zaměřené na dospělou populaci.
- ▶ Rovněž Centrum excelence pro zdraví translidů při Kalifornské univerzitě v San Francisku doporučuje od roku 2007 zařazovat dvoustupňový přístup do dotazníků ve zdravotnických zařízeních, ve kterých údaje shromažďuje druhá osoba (např. poskytovatel zdravotní péče).

Pokud lze do studie pro dospělé přidat dvě demografické položky (nebo ve většině případů nahradit stávající ukazatel pohlaví a přidat ukazatel současné genderové identity), doporučuje se zařadit otázku na pohlaví, které jim bylo zapsáno po narození, a současnou genderovou identitu. Testování ukázalo, že „dvoustupňový“ přístup se u dospělých osob jeví jako vysoce citlivý a zároveň vysoce specifický. Zatím není jasné, zda by otázka na zapsané pohlaví po narození měla v populačních studiích předcházet, nebo následovat za otázkou na současnou genderovou identitu; budoucí studie by se měly zabývat vlivem pořadí.

- ▶ Dle předběžných výsledků studie GLSEN prezentovaných v rámci doporučeného postupu GenIUSS se zdá, že u dospívajících lze nesprávnému zařazení respondentů (falešné pozitivitě) zřejmě předejít předřazením otázky na současnou genderovou identitu.

Dvoustupňový přístup nemusí být vhodný pro studie zaměřené na dospívající a mladé lidi.

Dle studie Conron et al., (2014) LGBT mladiství interpretovali položku týkající se pohlaví jako otázku zjišťující řadu fyzických znaků a stavů, včetně současného biologického a právního pohlaví. Sedm z 32 mladých translidů (22 %) na položku pohlaví neodpovědělo platně, což přispělo k nízké citlivosti „dvoustupňového“ přístupu. Nadále tedy není jasné, zda by byl „dvoustupňový“ přístup vhodný v prostředí výzkumu zdraví dospívajících.

Dle studie GLSEN, kterou citoval doporučený postup GenIUSS, někteří mladí translidé uvedli, že jim bylo mírně nepříjemné vzpomenout si na své zapsané pohlaví, ale ocenili, že se otázka ptala na „zapsané“ pohlaví na rozdíl od méně jednoznačných nebo citlivých způsobů dotazování na pohlaví (např. pomocí termínu biologické pohlaví) (GLSEN in GenIUSS).

- ▶ V Česku jsme v předchozích letech na základě neformálních a psychometricky neověřených zpráv rovněž zaznamenali, že někteří trans lidé mohou na otázku o zapsaném pohlaví po narození odmítat odpovídat. Nevíme ale, zda se jedná o mladé trans osoby, nějak specifickou skupinu nebo obecně platný faktor.

► Zdá se, že někteří trans respondenti mohou vlivem takové otázky pociťovat stres nebo být traumatizováni, když je jim v rámci otázky připomenuto, že jejich současná genderová identita nemusí odpovídat pohlaví úředně zapsanému po narození.

► V rámci naší nedávné LGBT komunitní studie zaměřené na zdraví a duševní pohodu jsme se proto pokusili nejprve položit otázku, zda respondentům takovou otázku vůbec můžeme položit. Ze získaných odpovědí souhlasilo 1673 (94 %), nesouhlasilo 13 (0,7 %), přičemž 92 (5,2 %) respondentů na otázku odmítlo odpovědět. Ze všech 105 respondentů, kteří na tuto otázku neodpověděli nebo na ni odmítali odpovědět, bylo celkem 39 respondentů mladších 18 let a 46 ve věku 18–25 let. Z výsledků tak jasně vyplynulo, že je otázka problematická zejména ve skupině dospívajících a mladých dospělých.

Doporučené otázky v rámci dvoustupňového přístupu

Pohlaví zapsané po narození

P GenIUSS

? Jaké pohlaví vám bylo zapsáno po narození do původního rodného listu?

- a. muž
- b. žena

Současná genderová identita

P GenIUSS

? Jak byste se popsal/a?

- a. muž
- b. žena
- c. transgender
- d. neidentifikuji se ani jako muž, žena nebo trans osoba (transgender)

Další příklady otázek použitých za účelem zjištění tzv. zapsaného pohlaví:

P FRA 2019, FRA 2012 (pouze možnosti a–b), UK 2017 (a–b)

In-lus 2020 (přiřazeno, a–b), Pitoňák 2020 („připsáno“)

? Jaké pohlaví Vám bylo zapsáno při porodu?

- a. mužské
- b. ženské
- c. jiné

Diskuse:

Protože tato otázka může být pro některé respondenty necitlivá nebo jim být nepříjemná, je vhodné ji, zejména v rámci komunitních studií, doplnit vysvětlením. Například studie KVOP 2018 obsahovala poznámku: „Naším zájmem není touto otázkou traumatizovat trans či intersex osoby, nicméně případný nesoulad mezi aktuální pohlavní/genderovou identitou a pohlavím určeným při porodu umožní sledovat ukazatel, který by neměl být opomíjen. Děkujeme za pochopení.“

Některé studie se pokoušejí tuto otázku obejít tím, že nabídnou otázku na současnou genderovou sebeidentifikaci a zahrnou v ní možnosti „trans žena“, „trans muž“, které vyjádření změny oproti minulosti obsahují. Jak jsme ale uvedli výše, dle zjištění v doporučeních GenIUSS vede takový přístup, zejména v populačních studiích, k nižší míře identifikovaných respondentů, neboť někteří trans lidé se po tranzici nadále již neztotožňují s trans identitou a zůstali by tak neviditelní. Přínos otázky je velký u intersex lidí.

P Global Pride Study 2022

? Můžete nám sdělit, jaké pohlaví jste měli uvedeno v dokumentech při Vašem narození?

- a. ano
- b. ne

? (Pokud „ano“) Bylo Vám zapsáno...

- a. ženské pohlaví
- b. mužské pohlaví
- c. nic z uvedeného (prosím uveďte): _____

Poznámka:

Tato položka je příkladem otázky, jejímž cílem je překlenout potenciální necitlivost způsobenou dotazováním na pohlaví zapsané po narození. Lze se domnívat, že by mohla být přijatelná i pro mladistvé.

Následující položku doporučuje GenIUSS jako perspektivní položku pro zjišťování současné genderové identity:

P GenIUSS

Global Pride study 2022, další: (chybí „současná“) EMIS 2017 (a–d), Háttér 2015 (a–d), Háttér 2010 (a–b, f)

? Jaká je vaše současná genderová identita? (Zaškrtněte všechny vhodné odpovědi)

- a. muž
- b. žena
- c. trans muž
- d. trans žena
- e. genderqueer / nebinární / gender nekonformní
- f. jiná identita (prosím uveďte): _____

Poznámka: Některé studie rovněž zahrnují položky, které směřují rovinu pohlavní a genderové identity, dle upozornění GenIUSS to ale může vést k nejasnostem. Translidé totiž oba pojmy vnímají rozdílně a jejich kombinování v rámci jediné otázky tak může být zmatečné. Ze zjištění GenIUSS však vyplývá, že je-li podobné otázky užito, pak se všichni respondenti při odpovědích vztahují ke své genderové identitě.

Další příklady otázek použitých za účelem zjišťování současné genderové identity:

Konkrétní znění otázek může být formulováno různě, například:

- ▶ „Řekl/a byste, že jste...“
- ▶ „Identifikujete se jako...“
- ▶ „Jak byste popsal/a svou genderovou identitu?“

P FRA 2019

Galop 2019 (a–b, e, f), UK 2017, KVOP 2018 („Jste“), Speak out 2019 (a),b),e)), Háttér 2010 („s jakým genderem se identifikujete“, možnosti a),b)), Glen 2010 („s jakým genderem se identifikujete“, možnosti a–d)), Pitoňák 2020 (možnosti a),b),e)),

? Jak byste nyní sám/a sebe popsal/a ?

- a. žena/dívka
- b. muž/chlapec
- c. trans žena/dívka
- d. trans muž/chlapec
- e. nebinární / genderqueer / agender / genderfluidní / polygender
- f. neidentifikuji se jako muž, žena, trans nebo nebinární – uveďte prosím, jak se identifikujete

K FRA 2019

KVOP 2018 („Řekl/a byste, že jste“, možnosti: a),b), c+d v možnosti dohromady, e-g) také dohromady), Pavlica 2018 („Identifikujete se“, možnosti a),b),e))

? Jak byste popsal/a svou současnou genderovou identitu? Vyberte prosím, která z následujících kategorií vám nejlépe vyhovuje.

- a. trans žena/dívka
- b. trans muž/chlapec
- c. crossdresser muž/chlapec
- d. crossdresserka žena/dívka
- e. nebinární
- f. genderqueer
- g. genderfluid
- h. agender
- i. polygender
- j. jinak, prosím specifikujte: _____
- k. nepřeji si to sdělit
- l. nevím

Poznámka: Studie FRA tuto otázku zařazuje pouze pro respondenty, kteří v předchozí otázce označili odpovědi c), d), e).

ZJIŠŤOVÁNÍ TRANS/CISGENDER STATUSU V RÁMCI JEDNOPOLOŽKOVÉHO PŘÍSTUPU:

Pokud v některých případech nelze v rámci studií zařadit otázku na pohlaví zapsané po narození nebo ji nelze nahradit stávající otázkou na pohlaví, pak doporučení GenIUSS navrhuje zařadit jednu demografickou položku.

Doporučená otázka pro jednopoložkový přístup ke zjišťování transgender/cisgender statusu:

P GenIUSS

? Někteří lidé se popisují jako translidé, protože mají odlišnou genderovou identitu, než bylo jejich pohlaví při narození. Příkladem může být osoba, která se narodila do mužského těla, ale cítí se být ženou nebo žije jako žena. Považujete se za transgender osobu?

- a. ano, transgender, z muže na ženu
- b. ano, transgender, z ženy na muže
- c. ano, transgender, genderově nekonformní
- d. ne

Poznámka: Doporučení GenIUSS uvádějí, že v případě osobního dotazování například po

telefonu by se dotazovaný mohl zeptat na definici transgender osoby. V takových případech je dle GenIUSS vhodné poskytnout doplňující informaci, např.: „Někteří lidé se popisují jako translidé, protože mají odlišnou genderovou identitu, než bylo jejich pohlaví zapsané při narození. Například osoba, která má v dokladech mužské pohlaví, ale cítí se ženou, by byla transgender. Někteří transgender lidé podstupují různé operativní zákroky za účelem změny svého fyzického vzhledu tak, aby odpovídal jejich vnitřní genderové identitě. Někteří transgender lidé užívají hormony a někteří podstupují operativní zákroky. Trans osoba může mít jakoukoliv sexuální orientaci – být heterosexuální, gay, lesba nebo bisexuální osoba.,,

Diskuse k otázce:

Analýzy údajů shromážděných v letech 2007–2009 při studiích v USA ve státě Massachusetts ukázaly, že na tuto otázku odpovědělo kladně 0,5 % dospělých ve věku 18–64 let, a byli tak klasifikováni jako transgender (Conron et al., 2012). Tento údaj o populačním zastoupení translidí v dospělé populaci odpovídá odhadům z dalších dvou států (Kalifornie a Vermont) (Conron et al., 2012). Procento neodpovídajících (1,4 %) u této položky bylo velmi nízké; fakticky bylo nižší než procento neodpovídajících u sexuální orientace a mnohem nižší než procento neodpovídajících na otázku týkající se výše příjmů ve stejném průzkumu.

- Míra odmítání odpovědání (non-response rate) na otázku ohledně genderové identity je významně nižší než např. v případě příjmů.

Reisner et al., (2014) tuto položku kognitivně testovali na převážně bělošském, vysokoškolsky vzdělaném souboru mladých dospělých (n=39) a zjistili, že cisgender a většina transgender účastníků tuto položku snadno chápala a odpovídala na ni. Dva z devíti transgender respondentů ve studijním souboru však volbu odpovědi „ano“ (transgender) nepotvrdili; je tedy možné, že tato položka může některé transgender respondenty podhodnocovat. Posouzení citlivosti a specifčnosti v různých reprezentativních vzorcích by bylo vhodné.

Alternativní otázka

Mírně upravenou verzi této položky, stejně tak i samostatnou položku týkající se identity související se sexuální orientací, přijalo v roce 2013 americké Centrum pro kontrolu a prevenci nemocí (CDC) v rámci volitelného modulu „sexuální orientace a genderová identita“, který mohly americké státy použít do svých dotazníkových šetření zaměřených na sledování rizikových faktorů chování (Behavioral Risk Factor Surveillance Survey).

P GenIUSS (CDC)

FRA 2019, FRA 2012, Galop 2019, KVOP 2018, Global Pride study 2022 (možnosti: ano, ne), Speak out 2019 (možnosti: ano, ne)

? Považujete se za transgender osobu?

- a. ano, transgender, z muže na ženu
- b. ano, transgender, z ženy na muže
- c. ano, transgender, genderově nekonformní
- d. ne
- e. nevím / nejsem si jistý/a

f. odmítám odpovědět

Poznámka: Pokud je otázka užitá v rámci telefonického dotazování, pak tazatel/ka, které odpoví respondent/ka „ano“ doplní otázku: „Považujete se za trans m-t-f, trans f-t-m nebo za genderově nekonformní osobu?“

UŽITÍ SDRUŽENÉ OTÁZKY NA TZV. „LGBT IDENTITU“

V případech, kdy nelze do průzkumu zařadit otázky na zapsané pohlaví po narození, současnou genderovou identitu ani samostatnou otázku na sexuální orientaci, může přicházet v úvahu zařazení jedné demografické položky zaměřující se na LGBT identitu, která sdružuje obě oblasti.

Doporučená položka pro zjišťování LGBT identity:

P GenIUSS

? Považujete se za (vyberte prosím všechny platné odpovědi):

- a. heterosexuální osobu
- b. gaye nebo lesbu
- c. bisexuální osobu
- d. trans nebo genderově nekonformní osobu

? (V případě kladné odpovědi na volbu trans nebo genderově nekonformní osobu) vyberte:

- a. ano, transgender, z muže na ženu
- b. ano, transgender, z ženy na muže
- c. ano, transgender, genderově nekonformní

OTÁZKA VHODNÁ PRO ZJIŠŤOVÁNÍ INTERSEX STATUSU

Ačkoliv v současnosti nevíme o žádné studii, která by hodnotila formulace otázek zaměřených na zjišťování intersex statusu lidí, některé komunitní studie již podobné otázky používají:

K FRA 2019

Háttér 2010, Global pride study, Galop 2019 (Jste intersex), UK 2017 (identifikujete se jako intersex), Speak out 2019 (jste intersex)

? Některé osoby se rodí s pohlavními znaky (anatomie pohlaví, reprodukční orgány a/nebo chromozomy), které nelze striktně označit jako mužské či ženské, nebo patří do obou těchto kategorií současně. Tito lidé se označují jako „intersex“. Popsali byste sebe jako intersex?

- a. ano
- b. ne

Poznámka: Studie FRA 2019 tuto otázku doplnila poznámkou: „Variace sexuálních charakteristik se mohou projevit prenatálně a při narození, ale také v dětství, v pubertě nebo v dospělosti. Možná jste si všimli změn ve svých sexuálních charakteristikách ve velmi raném věku nebo později v životě a možná jste podstoupili chirurgické nebo lékařské ošetření k jejich změně.“

JAKÁ JE DOSAVADNÍ PRAXE V DOTAZOVÁNÍ GENDEROVÉ IDENTITY NA MEZINÁRODNÍ ÚROVNI?

Systematická studie Patterson et al., (2017) zjistila, že:

- ▶ Jen 8 % (19) ze 43 zahrnutých studií obsahovalo otázky inkluzivní k transgender lidem.
- ▶ Většina těchto studií ke zjišťování genderové identity používala jedinou otázku, která v možnostech obsahovala i transgender volbu (např.: Identifikujete se jako muž, žena nebo jako transgender osoba?).
  - ▶ Měření pomocí jedné položky je ovšem problematické, protože někteří translidé se genderově identifikují jako muži nebo ženy, a nikoli jako translidé (tedy trans ženy nebo trans muži), což může skrývat jejich zastoupení ve společnosti i potřeby. Rovněž tak dochází ke značnému omezení množství poznatků o jejich zdraví, rizicích a rozdílech a je ztížen vývoj vhodných intervencí pro snižování rozdílů v rámci rozmanité skupiny lidí, kteří se identifikují genderově rozmanitě.
  - ▶ Z těchto důvodů i tato studie doporučuje, aby relevantní veřejně zdravotní monitoring zdravotního stavu obyvatelstva měřil genderovou identitu zahrnující transgender osoby prostřednictvím dvoustupňového přístupu s položkami, které zachycují pohlaví zapsané po narození a současnou genderovou identitu.
  - ▶ Žádná studie zahrnutá do této systematické studie však ke zjišťování genderové identity tento dvoustupňový přístup nevyužívala.
  - ▶ Autoři studie zároveň poukázali na to, že aby bylo možné s úspěchem zachytit různost genderově rozmanitých lidí i nad rámec kategorií transidentit, je zapotřebí rozšiřovat stávající otázky rovněž o další odpovědi jako např. genderqueer, gender nekonformní, genderfluid, agender atd.
    - ▶ Pouze dvě zahrnuté studie obsahovaly volbu genderqueer nebo gender nekonformní.
- ▶ Patterson et al., (2017) doporučují do studií zařazovat minimálně jednopoložkovou otázku týkající se trans identity a umožnit shromažďování národně reprezentativních údajů o této populační skupině.

Doporučení pro zjišťování sexuální orientace

Lidskou sexuální orientaci většinou rozdělujeme do tří dimenzí, přičemž každá dimenze představuje zároveň vlastní rovinu, na které ji lze zjišťovat. Rozlišujeme:

- ▶ sexuální přitažlivost,
- ▶ sexuální chování,
- ▶ sexuální sebeidentifikaci.

Sexuální přitažlivost

Sexuální přitažlivost je hlavním konstruktem definujícím sexuální orientaci již od konce 19. století (Sell, 1997). Tato dimenze je důležitá pro mladé lidi a další osoby, které nejsou sexuálně aktivní (Saewyc, Bauer, Skay et al., 2004). Podle některých autorů je přitažlivost samotnou podstatou sexuální orientace. Je konsenzuálně přijímáno, že sexuální orientace i sexuální přitažlivost vytvářejí jakési „pozadí“ či předpoklad sexuálního chování a identity.

(Ne)přítomnost sexuální či romantické přitažlivosti a asexualita

S rostoucím porozuměním rozmanitosti lidské sexuality, zejména pak co se týká tzv. asexuálního spektra, roste i poptávka po rozlišování mezi dimenzí sexuální (ve smyslu tělesném) a romantickou (ve smyslu psycho-sociálním). Je všeobecně známo, že různé osoby mohou prožívat různou míru sexuální přitažlivosti k různým osobám. Lidé ale mohou zároveň prožívat různou míru potřeby či schopnosti navazovat romantické vztahy. V rovině přitažlivosti se tak nejčastěji setkáváme s předponami a- (značící různou míru nepřítomnosti příslušné přitažlivosti – asexuální či aromantická osoba), bi- (značící přítomnost přitažlivosti k osobám mužského i ženského pohlaví – bisexuální, biromantická osoba), pan- (značící přitažlivost k osobám v širokém spektru genderových identit, obvykle bez ohledu na binární kategorie – pansexuální, panromantická). Výzkum v oblasti asexualit či aromantismu je ale ve svém počátku (Houdenhove et al., 2015; Cerankowski & Milks, 2014) a je zřejmé, že rozmanitý soubor pojmenování a s nimi souvisejících identitních kategorií bude vždy v závěsu za touto rozmanitostí sexuální a citové přitažlivosti.

Výpisek z: Richards, C., & Barker, M. (2013). Sexuality and gender for mental health professionals: A practical guide. Sage.

Mnoho asexuálních lidí chce navazovat jen intimní romantické vztahy, nikoli sexuální, a mohou je romanticky přitahovat určité genderové skupiny. Také asexuální lidé mohou proto být například lesbami, gayi, bisexuály, queer nebo heterosexuály. Pro zdůraznění toho, že mají spíše romantickou než sexuální identitu, však mohou preferovat termín biromantik než bisexuál. Jiní asexuální lidé jsou aromantičtí a mohou preferovat nezávislost a/nebo dávat přednost jiným typům vztahů.

Asexualitu lze tedy prožívat různými způsoby. Asexuální lidé mohou, ale také nemusí žít v celibátu; mohou, ale také nemusí pociťovat sexuální touhu. Někteří mohou pociťovat sexuální přitažlivost, ale nemusí se chtít sexuálně chovat; někteří mohou navazovat určité intimní fyzické kontakty. Kromě toho asexuální lidé mohou, ale nemusí chtít navazovat romantické/intimní vztahy. Asexualita je často celoživotní, ale může být také vhodná pro označení období bez pocitů sexuální přitažlivosti.

Sexuální chování

Sexuální chování popisuje sexuální aktivity osob ve vztahu k sobě a/nebo ve vztahu k druhým lidem (tj. osobám stejného pohlaví, různého pohlaví nebo obou pohlaví). Ne všichni lidé s přitažlivostí ke stejnému pohlaví se do sexuálních aktivit s partnery stejného pohlaví zapojují za všech okolností (Laumann et al., 1994; Saewyc et al., 2004; Saewyc et al., 2009). Osoby identifikující se v oblasti asexuálního spektra mohou rozlišovat mezi sexuálními aktivitami ve vztahu k sobě a ve vztahu k druhým. Sexuální chování zpravidla podléhá vlivu okolí a může být ovlivňováno kulturou či dalšími faktory. Dimenze chování je důležitá pro studie ve zdravotnictví (Pathela et al., 2006). Tyto studie byly také mezi prvními, které otázky na sexuální orientaci (tj. chování) zařazovaly. Zkušenosti s dotazováním v rámci této dimenze sexuality jsou nejrozsáhlejší.

Sexuální sebeidentifikace

Sexuální sebeidentifikace souvisí s tím, jak o sobě člověk uvažuje ve vztahu ke své sexuální orientaci. Tu vztahujeme jak k vlastnímu sebepojetí, které může být založeno na sexuální a romantické touze či chování, tak i k širší subkultuře či společnosti, kde zpravidla popisuje pocíťovanou afiliaci, sounáležitost či příslušnost k nějaké sociální skupině (komunitě), jejímž společným jmenovatelem je určité specifikum v oblasti sexuality. Mezi typické sexuální identity patří gay, lesba, bisexuál/ka či některé z méně častých identit jako pansexuál, demisexuál atd. Sebeidentifikace se pro některé osoby v průběhu času mění a je silně ovlivněna sociokulturními faktory. Bývá diskutováno, zda podobně i heterosexuální lidé přijímají nějakou heterosexuální identitu, nicméně dostupné výsledky výzkumů (Savin-Williams, 2011) naznačují, že v důsledku heteronormativního nastavení společnosti heterosexuální lidé svou sexuální identitu nerozvíjejí, neboť svou sexualitu považují za samozřejmou, běžnou či normální.

Dimenze sexuální orientace se mezi sebou často nepřekrývají:

Jak diskutujeme rovněž v části zaměřené na metodologii výběrových metod, jednotlivé dimenze sexuální orientace se z větší části u lidí nepřekrývají a významný podíl osob, které uvádějí výlučně přitažlivost a/nebo chování ke stejnému pohlaví, se identifikuje jako heterosexuální nebo bisexuální (Laumann et al., 1994; Saewyc et al., 2004). Obdobně také velký podíl osob, které se identifikují jako gayové nebo lesby, udává určitou míru sexuálních partnerů odlišného pohlaví a/nebo určitou míru přitažlivosti k partnerům odlišného pohlaví. Někteří lidé nemusí být v současnosti sexuálně aktivní, a přesto uvedou sexuální identitu, pokud jsou na ni dotázáni. Sebeidentifikace proto představuje důležitou dimenzi zejména pro sociální, politické a ekonomické studie (Pathela et al., 2006).

- ▶ Nesoulad mezi těmito třemi dimenzemi může být způsoben řadou faktorů:
- ▶ stigmatizací, zákony a v některých zemích i právními riziky

- ▶ kulturními hodnotami a rozdíly mezi významy
- ▶ vývojovými změnami v průběhu života
- ▶ možnostmi výběru partnera
- ▶ ekonomickými faktory

Často jsou pak příčinami výše zmíněných rozdílů chyby měření nebo rozdíly v časových obdobích, na která se dotazujeme.

Vezměme si například otázku na pohlaví sexuálních partnerů v posledních pěti letech položenou ženě, která se identifikuje jako bisexuální a která žije v partnerském vztahu déle než 10 let. Pokud by měla partnerku stejného pohlaví, pak by se mohlo zdát, že je lesba, a naopak pokud by měla partnera odlišného pohlaví, mohla by se jevit jako heterosexuálka, a to i navzdory tomu, že ji mohou přitahovat obě pohlaví. Podobně i otázka zaměřená výlučně na pohlaví sexuálních partnerů může někoho ze studie týkající se sexuální orientace vyřadit, pokud například v současné době není sexuálně aktivní, a to i kdyby příslušná osoba pociťovala přitažlivost k osobám stejného pohlaví a/nebo přijala neheterosexuální identitu.

Volba zjišťované dimenze sexuální orientace

Pokud budeme uvažovat o sexuální orientaci jako o latentním konstrukt, pak každé měření tohoto konstrukt, ať už jde o přitažlivost, chování, identitu nebo partnerský status, pravděpodobně identifikuje poněkud odlišnou skupinu osob. Ačkoli je naprostá většina populace ve svých odpovědích konzistentní (např. uvádí přitažlivost pouze k opačnému pohlaví, má sex pouze s partnery opačného pohlaví, identifikuje se jako heterosexuál a uvádí, že je v současné době nebo byl/a v minulosti ženatý či vdaná), určitá variabilita se vždy projeví. Pokud si při navrhování koncepce studie a strategie měření těchto odchylek budeme vědomi, může to vést ke zlepšení výsledku. Výběr konkrétní roviny či dimenze ale provádíme vždy s ohledem na cíle příslušné studie. Položky na zjišťování sexuální orientace týkající se identity, chování a přitažlivosti by proto měly být zvoleny tak, aby vybíraly určité podskupiny jednotlivců, jež jsou předmětem zájmu.

Například studie zaměřené na monitoring zdravotního stavu obyvatelstva mohou zjišťovat všechny tři dimenze sexuální orientace, protože jimi zkoumané vztahy v oblastech tělesného, sexuálního a duševního zdraví mohou souviset se všemi těmito úrovněmi. Pokud je třeba zkoumat sexuální orientaci co nejširěji, například odpovědět na otázky týkající se prevalence stejnopohlavní sexuality v dané populaci, pak je rovněž zapotřebí zjišťovat všechny tři dimenze, zde však již klíčovým omezením bude spíše výběrová metoda.

Reálně však bude v mnoha případech příliš velkou zátěží zahrnout všechny respondenty. Účel studie může vyloučit také možnost měření všech tří dimenzí. Pro některé studie může být důležitá pouze sebeidentifikace, např. v ekonomických nebo politických studiích, kde je sebeidentifikace nejdůležitějším konstruktem. U jiných studií to může být méně přínosné. Například pro průzkumy zdraví, které se zabývají otázkami zdraví sexuálního, může být nejdůležitější dimenze chování. Dnes obecně převládá názor, že je nejvhodnější zařazovat do výzkumných šetření alespoň dvě z těchto tří rovin. Dle Patterson et al., by to nejčastěji měly být sexuální identita a sexuální chování (Patterson et al., 2017), nicméně u dospívajících, kteří ještě nemusí být sexuálně aktivní nebo přijímat žádné identitní označení, je opět vhodnější použít rovinu přitažlivosti.

DOPORUČENÉ OTÁZKY ZJIŠŤUJÍCÍ SEXUALITU RESPONDENTŮ V ROVINĚ SEXUÁLNÍ PŘITAŽLIVOSTI, ATRAKTIVITY ČI TOUHY

P SMART

Global Pride study 2022 (+ možnost g) genderově rozmanití a nebinární a h) nikdo mě nepřitahuje), FRA 2019 (možnosti a) ženy b) muži c) ženy a muži d) nikdo), Pitoňák 2020 (možnosti a) ženy b) muži c) transženy d) transmuži e) nebinární + škála 1–5 přitahují mě silně/vůbec), EMIS 2017 (možnosti a) ženy b) muži c) nebinární d) jsem asexuální)

? Lidé se různí v tom, kým jsou sexuálně přitahováni. Která z těchto možností nejlépe vystihuje vaše pocity? Přitahují vás:

- a. pouze ženy
- b. převážně ženy
- c. stejnou měrou ženy i muži
- d. převážně muži
- e. pouze muži
- f. nejsem si jistý/jistá

Poznámka:

Důležité je zahrnout každou z uvedených odpovědí, protože mnoho lidí přitahují v různé míře osoby obou pohlaví. Obdobně jako u otázek na sexuální chování je vhodné při zadávání položky mužům a ženám kategorie odpovědí střídat. U mužů by měla být první odpověď „přitahují vás pouze ženy“ a u žen by první kategorie odpovědí měla být „přitahují vás pouze muži“.

Další přijatelná položka dle SMART:

P SMART

? Přitahují vás sexuálně muži?

- a. ano
- b. ne

? Přitahují vás sexuálně ženy?

- a. ano
- b. ne

Poznámka: Díky tomu, že respondenti mohou odpovědět záporně na obě otázky, umožňuje tento přístup výzkumníkům posoudit i nepřítomnost sexuální přitažlivosti (např. u mladších adolescentů, ale i asexuálních lidí). Taková kombinace otázek navíc respondentům zjednodušuje vyplňování a vyhneme se také problémům spojeným s pořadím odpovědí, o nichž jsme diskutovali u předchozí otázky. Tuto otázku doporučujeme zejména pro adolescenty, protože někteří dospívající nemusí pociťovat sexuální přitažlivost až do období střední nebo pozdní adolescence (Saewyc et al., 2004).

P Sell 2007 (podle Pitoňák 2021)

SMART; FRA 2019 (možnosti a) ženy b) muži c) ženy a muži d) nikdo), EMIS 2017 (možnosti a) ženy b) muži c) nebinární d) jsem asexuální), Global Pride study 2022 (+ možnost g) genderově rozmanitě a nebinární a h) nikdo mě nepřitahuje), Pitoňák 2020 (možnosti a) ženy b) muži c) transženy d) transmuži e) nebinární + škála 1–5 přitahují mě silně/vůbec)

? Lidé se odlišují v tom, kým jsou sexuálně přitahováni. Která z možností nejlépe vystihuje vaše pocity. Kdo vás sexuálně přitahuje?

- a. muži
- b. převážně muži a někdy ženy
- c. rovnocenně muži i ženy
- d. převážně ženy a někdy muži
- e. ženy

Poznámka:

Lze doporučit i zařazení možnosti „nikdo“, kterou si patrně vyberou osoby, které nepocítují sexuální přitažlivost k nikomu nebo se identifikují jako asexuální.

V komunitních studiích je vhodné rovněž zařadit další genderové kategorie včetně trans mužů a trans žen, popřípadě rozšířit je i o nebinární, intersex či další genderově rozmanité osoby. V těchto případech bude již ale obtížné i při dostatku odpovědí interpretovat výsledky.

Další ukázky podobných položek:

P NATSAL-3 2012

Nyní si prosím pozorně přečtete tuto kartu, protože je důležité, abyste jí porozuměli a byli při odpovědi co nejupřímnější. Až dočtete, řekněte mi, které písmeno představuje vaši odpověď.

? Na kartě je napsáno (v případě osobního dotazování si respondent přečte sám): Cítil(a) jsem se sexuálně přitahován(a)...

- a. (K) pouze k (ženám/mužům), nikdy k (mužům/ženám)
- b. (C) častěji k (ženám/mužům) a alespoň jednou k (muži/ženě)
- c. (F) přibližně stejně často k (ženám/mužům) a k (mužům/ženám)
- d. (L) častěji (mužům/ženám) a alespoň jednou k (ženě/muži)
- e. (D) pouze někdy k (mužům/ženám), nikdy k (ženám/mužům)
- f. (N) nikdy jsem se necítil/a sexuálně přitahován/a k nikomu.
- g. odmítl/a odpovědět

Poznámka:

Tato otázka je zřejmou ukázkou použití odpovědních karet, které v prostředí osobního dotazování minimalizují diskomfort spojený s odpovídáním na citlivé otázky.

DOPORUČENÉ OTÁZKY ZJIŠTUJÍCÍ SEXUALITU RESPONDENTŮ V ROVINĚ SEXUÁLNÍHO CHOVÁNÍ

P SMART

FRA 2019 (5 let), Háttér 2010 (v průběhu života), Pitoňák 2020 (sexuální partneři/partnerky)

? S kým jste měl/a v minulosti (časové období, např. rok) sex?

- a. pouze s muži
- b. pouze se ženami
- c. s muži i ženami
- d. neměl/a jsem sex

Které pojmy používat a zda definovat, co je „sex“

„Sex“ nebo „sexuální zkušenost“ jsou obecné pojmy, které zahrnují širokou škálu typů chování (např. orální sex, líbání, doteky), do kterých se zapojuje mnoho lidí. Pojem „pohlavní styk“ nepoužíváme, protože jde o úzce vymezený termín, který označuje pouze vaginální styk (penetraci), a je proto vhodné se mu v otázkách vyhýbat. Někdy je v průzkumech ale žádoucí užívat přesně definovaných termínů.

Obecně panuje shoda, že pojem „sex“ není třeba definovat, respondenti mají mít prostor pro vlastní definici. Uvědomujeme si, že někteří lidé si budou pojem sex vykládat velmi široce (např. líbání), zatímco jiní jej mohou definovat velmi úzce (např. vaginální styk, který u muže vede k orgasmu) (Miller, 2002; Austin, Conron, Patel & Freedner, 2007). Zejména u studií mezi dospívajícími může být užití pojmu „sex“ problematické. Někteří mladí lidé například nemusí vědět, zda „orální sex“ neznamena líbání nebo co je anální sex. Zároveň však příliš úzce definované pojmy mohou v některých kontextech vyvolávat obavy ze strany rodičů či škol. Výzkumníci by proto měli v takových studiích nejprve otestovat širší přijatelnost otázek.

Pokud je však studie zaměřena například na rizikové sexuální chování, je vhodné do ní zahrnout otázky na konkrétní typy sexuálního chování.

Doporučené pořadí odpovědí

Pokud je to možné, např. při použití osobních rozhovorů místo samostatně vyplňovaného dotazníku, je vhodné měnit pořadí možností odpovědí podle pohlaví respondenta a na první místo umístit možnost jiného pohlaví. V případě samostatně vyplňovaných dotazníků může být lepší umístit na první místo možnost „neměl/a jsem sex“, a pokud možno měnit pořadí ostatních položek v dotaznících. Pokud jsou muži uvedeni vždy jako první, může takové pořadí u mužů vést k některým falešně pozitivním výsledkům (tj. že budou nesprávně vybráni jako MSM), jelikož respondenti mají tendenci považovat první odpověď za výchozí. Stejně tak by uvádění žen vždy na prvním místě mohlo u žen vyvolat falešně pozitivní výsledky.

Jak dlouhé období měřit?

Při průzkumu mezi mladistvými je vhodný časový úsek „někdy“, protože většina mladistvých ještě nemá sexuální zkušenosti. Pokud bychom například vynechali další otázku na sexuální identifikaci nebo přitažlivost, zůstal by výsledný vzorek velmi malý.

Specifické ohledy v dotazování mezi mladistvými:

Protože se lidská sexualita vyvíjí až v průběhu adolescence a některé s ní související zkušenosti závisí na charakteru okolí (bezpečí, kultura, dostupnost partnerů atd.), mají i různé otázky týkající se sexuální orientace svá omezení, která je třeba brát v potaz.

Mnoho dospívajících například ještě nemá žádné sexuální zkušenosti, a pokud bychom se jich ptali pouze na otázky zjišťující pohlaví sexuálních partnerů, pravděpodobně bychom skupinu neheterosexuálních mladých lidí nedokázali správně identifikovat. U dospívajících je proto vhodnější užívat spíše otázky na sexuální přitažlivost jako ukazatele sexuální orientace.

Výjimku budou tvořit studie zaměřené specificky na zjišťování sexuálně-rizikového chování dospívajících, v nichž ale bývá zpravidla zařazen více než jeden ukazatel sexuální orientace.

Při výběru vhodného časového intervalu by se výzkumníci měli řídit zejména zaměřením studie:

- ▶ Delší časové období pro vykazování sexuálního chování, jako je „někdy“ nebo „za celý život“, zachytí i některé respondenty, kteří se stejnopohlavní sexualitou experimentovali pouze v období svého dospívání, ale v dospělosti mají pouze sex s osobami odlišného pohlaví a/nebo se identifikují jako heterosexuálové.
- ▶ Časové období „v dospělosti“ by vyloučilo osoby, které mají sexuální zkušenosti pouze v období dospívání, ovšem pro některé studie to může být stále příliš dlouhý interval.
- ▶ „Pět let“ představuje zřejmě nejvhodnější interval, protože je senzitivní pro zachycení většiny dospělých, i těch, kteří mívají sex s partnery stejného pohlaví jen příležitostně.
- ▶ Interval „dvanácti měsíců“ už může vyřadit řadu osob, které si jen příležitostně vybírají partnera stejného nebo odlišného pohlaví, stejně tak osoby, které v posledním roce neměly žádného sexuálního partnera, a mohlo by tak dojít k jejich chybnému

vyřazení. Například bisexuální a pansexuální respondenti by mohli být vyřazeni proto, že žijí aktuálně ve vztahu s odlišným pohlavím.

Další přijatelné položky dle SMART:

P SMART

? Měl/a jste někdy (nebo v posledním časovém intervalu X) sex se ženou?

- a. ano
- b. ne

? Měl/a jste někdy (nebo v posledním časovém intervalu X) sex s mužem?

- a. ano
- b. ne

Poznámka:

Tyto položky rozdělují výše uvedenou jednu otázku na dvě, které mohou být pro některé osoby snáze srozumitelné. Hlavní výhodou této sady otázek ve srovnání s předchozí otázkou s jednou položkou je, že se vyhýbají problémům, které mohou vzniknout v důsledku zadaného pořadí odpovědí, tak jak je tomu u předchozí navržené otázky. Formulace otázky obsahující pojem „někdy“ může být u dospělých méně vhodná, lze ji však upravit na jiné časové období. Opět doporučujeme, aby výzkumníci při rozhodování uvážili zejména účel studie a cílovou populaci.

P SMART

? S kolika různými partnery mužského pohlaví jste měl/a sex během posledního [VLOŽTE ČASOVÝ INTERVAL]?

- a. žádným
- b. jedním
- c. dvěma
- d. třemi
- e. čtyřmi
- f. pěti
- g. šesti a více

? S kolika různými partnerkami ženského pohlaví jste měl/a sex během posledního [VLOŽTE ČASOVÝ INTERVAL]?

- a. žádnou
- b. jednou
- c. dvěma
- d. třemi

- e. čtyřmi
- f. pěti
- g. šesti a více

Poznámka:

Výhodou tohoto přístupu je, že poskytuje částečně spojitá data. Tyto dodatečné údaje jsou užitečné v případě, že se výzkum zaměřuje na sexuální rizika, přičemž počet různých partnerů hraje důležitou roli z hlediska rizika sexuálně přenosné infekce nebo těhotenství. Otázka je však poněkud omezená v tom, že nezjišťuje četnost sexuálního chování, takže někdo, kdo měl sex s jedním partnerem jednou za rok, a někdo, kdo měl sex se stejným partnerem 365 dní v roce, bude mít v těchto ukazatelích stejné skóre (Sell, 1996).

Příklady použité v dalších studiích:

P Sell 2007 (podle Pitoňák 2021)

Pitoňák 2020

? Když vezmeme v úvahu posledních 12 měsíců, byli vaši sexuální partneři či partnerky

- a. muži
- b. ženy
- c. neměl/a jsem žádné sexuální partnery/partnerky

Poznámka:

Někdy se zařazuje otázka na delší časové období (např. 5 let či celoživotně). V tomto ohledu záleží na typu studie. Je například zřejmé, že celoživotní zkušenosti se budou lišit od zkušeností v předešlém roce, přičemž bude také záležet na věku respondentů (adolescenti, mladí dospělí, senioři atd.).

Podobně jako u kategorií zahrnutých v otázce v rovině sexuální přitažlivosti je zde vhodné poskytnout větší prostor pro pohlavně/genderovou rozmanitost nad rámec binárního dělení muž/žena.

P FRA 2019

Háttér 2010 (v průběhu života), Pitoňák 2020 (12 měsíců), Global pride study 2022 (sexuální vztahy, v průběhu života. + více možností)

? V posledních 5 letech jste měli sex s: (slovem sex rozumíme sexuální aktivity zahrnující dotyk genitálií, nikoliv pouze pohlavní styk ve smyslu penetrace)

- a. pouze se ženami (nebo s jednou ženou)
- b. hlavně se ženami
- c. jak se ženami, tak s muži
- d. hlavně s muži

- e. pouze s muži (nebo s jedním mužem)
- f. s nikým
- g. nechci sdělovat
- h. nevím

P NATSAL-3

Stejně jako u předchozí otázky si prosím pozorně přečtěte tuto kartu a buďte ve své odpovědi co nejupřímnější.

Až dočtete, řekněte mi, které písmeno představuje vaši odpověď.

Na kartě je napsáno (v případě osobního dotazování si respondent přečte sám):

? Sexuální zkušenost je jakýkoli druh kontaktu s jinou osobou, který jste pociťoval/a jako sexuální (mohlo by se jednat jen o líbání nebo doteky, pohlavní styk nebo jakoukoliv jinou formu sexu). Měl/a jsem nějaké sexuální zkušenosti...

- a. (R) pouze s (ženami/muži) nebo (ženou/mužem), nikdy s (mužem/ženou).
- b. (Q) častěji s (ženami/muži) a alespoň jednou s (mužem/ženou)
- c. (T) přibližně stejně často s (ženami/muži) a s (muži/ženami).
- d. (B) častěji s (muži/ženami) a alespoň jednou s (ženou/mužem)
- e. (Z) pouze s (muži/ženami) nebo (mužem/ženou), nikdy s (ženou/mužem).
- f. (W) nikdy jsem s nikým neměl/a sexuální zkušenost.
- g. odmítl/a odpovědět

Poznámka:

Otázka ve studii NATSAL-3 následuje bezprostředně po otázce na sexuální přitažlivost. Opět se jedná o ukázkou použití dotazování formou odpovědních karet, které zajišťují respondentům maximální soukromí i v případě senzitivních otázek.

DOPORUČENÉ OTÁZKY ZJIŠŤUJÍCÍ SEXUALITU RESPONDENTŮ V ROVINĚ SEXUÁLNÍ SEBEIDENTIFIKACE

P SMART

? Považujete se za:

- heterosexuální osobu
- gaye nebo lesbu
- bisexuální osobu

Diskuse:

Tuto otázku vyvinuli výzkumníci z amerického Národního centra pro zdravotní statistiku (NCHS) a při vytváření této verze byl použit výraz „považujete se“, aby odpovídal formátu běžných otázek zjišťujících rasovou a etnickou příslušnost, které v zadáních rovněž nepoužívají slova jako rasa nebo etnická příslušnost, ale spíše dávají dotyčnému možnost z nabízených kategorií odpovědí usoudit, co otázka zjišťuje (např. považujete se za příslušníka etnické menšiny apod.)

Tato otázka poskytuje jasné možnosti, které jsou obecně srozumitelné dospívajícím i dospělým, a soustředí se pouze na vlastní označení identity bez ohledu na další dimenzi, jako je přitažlivost nebo chování. Gayové/lesby a bisexuálové jsou uvedeni odděleně, což umožňuje jejich spojení nebo rozdělení podle sexuální orientace.

- Některé etnické nebo kulturní skupiny však mohou pro svou identitu používat jiné označení. Například američtí indiáni a domorodí Kanaďané mohou dávat přednost termínu „Two Spirit“ nebo lidé z některých latinskoamerických zemí mohou užívat označení gay, pouze pokud se vnímají v pozici receptivního mužského partnera.*

Jako nejlepší postup doporučujeme neužívat v otázkách výrazy „sexuální orientace“ nebo „sexuální identita“, protože by pro mnoho respondentů mohly být nesrozumitelné nebo matoucí, podobně jako jsou často nesrozumitelné a problematické pojmy jako rasová a etnická příslušnost.

Jednotlivé odpovědi v rámci otázky nedoporučujeme definovat

Definice pojmů použitých v otázce není vhodné uvádět, kromě některých případů, ve kterých respondent otázce nerozumí. Uvědomme si však, že definice identitních označení budou neodvratně odkazovat buď na přitažlivost, nebo na chování, případně na obojí, a to může být omezením. Pokud dotazník obsahuje definici přitažlivosti, je jasnější používat termíny „muži přitahovaní muži; ženy přitahované ženami; přitahovaní jak muži, tak ženami“ namísto termínů jako „přitahovaní osobami stejného genderu a osobami rozdílného genderu“ nebo „osobami stejného pohlaví a osobami opačného pohlaví“.

Co se týká problému „falešné positivity“ (identifikace jako gay, lesba nebo bisexuál, přestože by bylo příhodnější použít termín heterosexuál) vs. „falešné negativity“ (identifikace jako heterosexuál, přestože by bylo vhodnější použít termín gay, lesba nebo bisexuál), naznačují dosavadní poznatky, že je tu mírné riziko obou případů (Saewyc et al., 2004).

Na jednu stranu může stigma potlačit ochotu přihlášení se k LGB statusu, zároveň však

může nejasné pochopení možností zvyšovat podíl osob, které se k příslušné identitě přihlásí. Někteří lidé nevědí, co znamenají pojmy „heterosexuální“ a „bisexuální“. Někteří heterosexuální lidé si mohou myslet, že nemají žádnou sexuální orientaci, protože o ní například dosud nikdy neuvažovali (Katz, 1995).

Zařazovat i možnost „jiné“?

Někteří lidé, kteří jsou přitahováni i k osobám stejného pohlaví nebo kteří mají sexuální styky i s osobami stejného pohlaví, mohou dávat přednost méně obvyklým kategoriím (jiným označením než gay, lesba nebo bisexuální), a proto by si v případě zařazení možnosti „jiné“ vybrali tuto volbu.

Za předpokladu, že dotazování probíhá na vzorku na úrovni celkové populace, budou takoví respondenti tvořit jen velmi malou podskupinu a s největší pravděpodobností by si vybrali termíny gay, lesba nebo bisexuál, pokud by jim jiná možnost nebyla nabídnuta. Někteří respondenti by rovněž položku „jiné“ mohli označit v případě, pokud by si nebyli jisti, kterou z kategorií zvolit (viz dále).

Hlavním problémem při použití volby „jiné“ je, že jsou údaje o těchto osobách často vyřazovány, což může snižovat velikost vzorku a omezovat možnosti analýzy dat. Takové rozhodnutí odráží skutečnost, že na základě volby této kategorie zpravidla není možné kategorizovat sexuální orientaci respondenta, a to ani v případě, že by studie umožňovala v následné otevřené otázce vepsat vlastní odpověď. Kódování otevřených odpovědí je časově velmi náročné a je nepravděpodobné, že by se jim posléze dostalo kýžené pozornosti. Z těchto důvodů volbu „jiné“ nedoporučujeme zařazovat do průzkumů na populační úrovni.

Zařazovat možnost „nejsem si jistý/á“ jako možnou odpověď?

Ačkoliv někteří lidé si možnost „nejsem si jistý/á“ zvolí, protože nejsou rozhodnutí, dosavadní poznatky ukazují, že většina lidí tuto možnost zvolí z důvodu nedostatečného porozumění otázce (Sell, Wells & Wypij, 1995). Abychom se vyhnuli těmto problémům, ale přesto zahrnuli kategorii „nejsem si jistý/á“, což je příhodné zejména pro studie zaměřené na adolescenty (protože se jejich sexuální orientace teprve vyvíjí), je vhodné zahrnout dvě možné odpovědi „ještě si nejsem jistý/á“ a „nejsem si jistý/á tím, co tato otázka znamená“ (Saewyc et al., 2004).

U dotazníků určených pro dospělé doporučujeme nezařazovat volby „nevím“ nebo „nejsem si jistý/á“. Při osobním dotazování však doporučujeme tazatelům kódovat i odpovědi typu „není si jistý/á“, pokud by takto respondent odpověděl.

Zařazování možnosti „nechci odpovědět“

Tato odpověď může být nabídnuta respondentům, kterým je nepříjemné na otázku týkající se sexuální orientace odpovídat. Stejně jako v případě kategorie „jiné“ jsou však takové odpovědi často vyřazovány. Pokud není tato odpověď zahrnuta ve většině ostatních otázek (například jako tlačítko v rohu v dotazníku na obrazovce počítače), doporučujeme ji nezařazovat. Zařazením této možnosti u této otázky, a nikoliv u jiných (např. u otázek týkajících se rasy a věku), dochází k nepřiměřenému vyčlenění otázky týkající se sexuální orientace.

Alternativní otázky:

P Sell 2007 (podle Pitoňák 2021)

Pitoňák 2020, FRA 2012, EMIS 2017, Global Pride study 2022

? Která z následujících možností nejlépe vystihuje, jak o sobě uvažujete?

- a. lesba
- b. gay
- c. heterosexuál/ka
- d. bisexuál/ka
- e. jinak*
- f. nevím*

Poznámka:

Jak již bylo řečeno, zařazení možností „jinak“ a „nevím“ se v populačních studiích nedoporučuje.

P KVOP 2018

FRA 2012, Galop 2019 (+ queer, asexuální, pansexuální), Háttér 2010, UK national 2017 (identifikujete se jako), EMIS 2017, Glen 2010 (jakým pojmem sami sebe popisujete), Speak out 2019 (+ pansexuální, asexuální, queer), Pitoňák 2020

? Která z následujících kategorií nejlépe vystihuje Vaši sexuální orientaci?

- a. lesba (homosexuální)
- b. gay (homosexuální)
- c. bisexuální
- d. heterosexuální
- e. nevím, nejsem si jistý/á
- f. jiná, jaká?

Poznámka:

Jak již bylo řečeno, zařazení možností „nevím, nejsem si jistý*á“ a „jiná, jaká?“ se v populačních studiích nedoporučuje.

JAKÁ JE DOSAVADNÍ PRAXE V DOTAZOVÁNÍ V OBLASTI SEXUALITY NA MEZINÁRODNÍ ÚROVNI?

Z výsledků systematické studie Patterson et al.,(2017), která zhodnotila 43 různých studií zahrnujících otázky na sexuální a genderovou identitu, vyplynulo, že:

- ▶ Všechny tři dimenze sexuální orientace (sexuální identitu, sexuální chování a sexuální přitažlivost) zkoumala jen menšina 14 % studií, 37 % zjišťovalo dvě dimenze.
  - ▶ Ze studií, které zjišťovaly dvě dimenze sexuální orientace, byla nejčastěji použita kombinace měření sexuální identity a sexuálního chování – obě dimenze se vyskytovaly ve 35 % zdrojů dat.
  - ▶ Čtyřicet procent studií zjišťovalo pouze jednu dimenzi sexuální orientace. Z těch, které měřily jen jednu dimenzi, jich 12 (28 % všech zdrojů) měřilo sexuální identitu.
    - ▶ Celkově byla sexuální identita nejčastějším měřítkem sexuální orientace a byla zahrnuta ve 33 (77 %) ze 43 zdrojů údajů.
  - ▶ Dalším nejrozšířenějším ukazatelem bylo sexuální chování, které bylo zahrnuto ve 25 (58 %) ze 43 zdrojů údajů.
    - ▶ Jazyk použitý v jednotlivých konkrétních položkách zjišťujících sexuální chování se mezi jednotlivými zdroji údajů značně liší.
      - ▶ Otázky na sexuální chování zahrnovaly položky zjišťující sexuální chování mezi osobami stejného pohlaví v posledních 30 dnech, posledních 12 měsících, posledních 5 letech nebo po celý život. Nejednotnost měření v různých zdrojích zdravotnického monitorování omezuje naši schopnost provádět smysluplná srovnání mezi jednotlivými údaji a průzkumy.
  - ▶ Většina zdrojů dat měřících sexuální chování zahrnovala položky týkající se sexuálního chování osob stejného pohlaví za posledních 12 měsíců nebo za celý život.
    - ▶ Ze všech 25 zdrojů dat zjišťujících sexuální chování pouze 9 (36 %) používalo alespoň dvě položky sexuálního chování, a zachycovalo tak sexuální chování ve více časových obdobích.
    - ▶ Tato dosavadní praxe je tedy v přímém rozporu s publikovanými doporučeními, podle kterých je vždy potřeba měřit více dimenzí sexuální orientace. Je tomu tak proto, že zjišťování sexuální orientace pomocí jediné položky omezuje rozsah poznatků o sexuální orientaci a zdraví, protože sexuální identita, chování a přitažlivost se spolu často neshodují a všechny dimenze nepředstavují stejný typ a stupeň zdravotního rizika (např. v případě ohrožení STI).

Doporučení pro umístování otázek v oblasti sexuality a genderu

Měly by být otázky týkající se genderu, genderové identity a sexuální orientace umístovány na začátek, doprostřed nebo na konec dotazníku? Měly by být zařazeny do samostatného oddílu? Jaké typy otázek by měly těmto otázkám předcházet a jaké by na ně měly navazovat?

Citlivé otázky

Otázky týkající se pohlaví, genderové identity a sexuální orientace jsou často považovány za „citlivé“, a to jak ze strany účastníků, tak ze strany administrátorů průzkumů. Všechny tyto otázky zjišťují různé aspekty lidské identity a sebevyjádření a respondenti by je mohli vnímat jako nepříjemné například proto, že se obávají společenské stigmatizace nebo diskriminace, případně by jim odhalení menšinového genderového nebo sexuálního statusu mohlo být nepohodlné.

Tourangeau a Smith (1996) definovali citlivé otázky jako otázky, které „vyvolávají obavy z odsouzení nebo jiných důsledků (např. z právních sankcí) kvůli tomu, že člověk uvede pravdivé údaje, nebo pokud jsou samotné otázky vnímány jako zásah do soukromí“.

Administrátoři průzkumů by si měli být vždy vědomi například toho, že odhalení trans, gay, lesbické nebo bisexuální identity či orientace (ať už v rovině sexuálního chování, či přitažlivosti vůči osobám stejného pohlaví) může pro respondenty mít významné negativní následky v různých pracovních, rodinných nebo dalších sociálních situacích.

Ochrana soukromí respondentů proto představuje hlavní zásadu při posuzování vhodnosti otázek týkajících se genderové identity a sexuální orientace a pravidelné připomínání této zásady za současného poskytování konkrétních informací o tom, jak jsou shromažďované informace chráněny, tvoří důležitou součást těchto studií. Důraz na ochranu soukromí je ale zapotřebí vyvažovat i poznatkem, že někteří lidé budou ke správnému zodpovězení otázek potřebovat určitou nápovědu, nebudou-li například dané termíny znát.

Jedním z dalších aspektů citlivých otázek je, že mohou vyvolávat efekt tzv. sociální žádoucnosti (Tourangeau & Yan, 2007).

- ▶ Sociální žádoucnost může způsobovat zkreslení vyvolané možnou tendencí respondentů odpovídat na otázky takovým způsobem, který je motivovaný zájmem ovlivňovat, jak jsou respondenti druhými vnímáni, tedy například snahu být druhými vnímáni příznivě – což může v závislosti na položených otázkách vést k podhodnocování hlášení o stigmatizaci nebo rizikovém zdravotním chování a v důsledku tak vést k domněnce o nízkém výskytu stigmatu nebo malé míře rizikového chování (Nederhof, 1985).

Do kterých částí dotazníků tyto otázky zařazovat?

Příručky o tvorbě dotazníků často doporučují, aby tvůrci dotazníků nechali „citlivé“ otázky až na konec dotazníku, aby se minimalizovalo riziko specifického typu neodpovídání,

konkrétně ukončení účasti respondentů v dotazníku (Sudman & Bradburn 1982). Tento pohled je ale v současnosti již překonaný. Obecně doporučujeme, aby rozhodnutí o umístění příslušných otázek bylo přizpůsobeno potřebám a cílům každého průzkumu zvlášť, přičemž toto rozhodnutí by mělo zohledňovat také očekávání na straně respondentů.

Na nejobecnější úrovni doporučujeme otázky týkající se pohlaví a genderové identity zařadit do standardní demografické části dotazníku (tzv. „demografický“ přístup). Takový přístup navozuje atmosféru, že se jedná pouze o další zjišťovanou charakteristiku jednotlivců, obdobně jako je tomu u otázek na rasový/etnický původ, státní občanství, národnost atd. V případě otázek na sexuální orientaci záleží více na samotném zaměření studie. V některých případech je vhodnější, aby byly tyto otázky umístěny v relevantním kontextu, například ve skupinách otázek o vztazích, sexualitě, prevenci HIV/AIDS, reprodukčním zdraví, lásce, sociální podpoře nebo diskriminaci. V takových případech respondenti rovněž lépe pochopí, proč byly do dotazníků otázky na sexuální orientaci zařazeny. Alternativou používanou v některých velkých průzkumech, podobně jako v případě zjišťování pohlaví a genderové identity, je zařazení otázek na sexuální orientaci do standardní demografické části. Tento přístup používají studie jako California Health Interview Survey (CHIS), Canadian Community Health Surveys nebo britská studie Integrated Household Survey. V těchto případech jsou otázky týkající se sexuální orientace obvykle na konci demografické části, zřejmě proto, aby se předešlo případnému poklesu návratnosti. Dle doporučeného postupu SMART ale několikaleté zkušenosti ze studie CHIS ukazují, že tyto dotazy návratnost nesnižují, a nevedou tedy k nadměrnému odstoupení od účasti ve studii.

V případech, kdy jsou otázky na genderovou identitu nebo sexuální orientaci zařazeny do standardní demografické části, je potřeba zvážit některé specifické situace. Zejména je zapotřebí brát ohled na formu a místo dotazování.

Pokud probíhá dotazování formou papírových dotazníků ve školních třídách, je vhodné zajistit, aby citlivé otázky nebyly umístěny hned na první straně. Pokud by tomu tak bylo, studenti by se mohli z důvodu obavy o soukromí, stigmatizace a sociální žádoucnosti zdráhat na otázku odpovídat pravdivě či přesně. V těchto případech se obecně doporučuje umísťovat otázky až na druhou stranu.

Měly by být otázky v oblasti genderové rozmanitosti a sexuální orientace speciálně uvedeny?

Obecně se uvedení či zvláštní představení těchto otázek nedoporučuje. Úvodní sdělení k citlivým otázkám může takové otázky zbytečně zvýrazňovat a dodatečně je stigmatizovat. Sdělení může vysílat zprávu, že se jedná o citlivé otázky nebo o položky, které mohou vyvolávat nepříjemné pocity.

Nejlepší praxe – shrnutí:

- ▶ Doporučujeme, aby umístění otázek o pohlaví, genderové identitě a sexuální orientaci bylo přizpůsobeno potřebám a cílům každého průzkumu.
- ▶ U průzkumů prováděných v papírové podobě doporučujeme zařadit tyto otázky na začátek průzkumu, resp. na konec standardního oddílu „Demografické údaje“. Nikoli však na titulní stranu, aby bylo zajištěno soukromí a anonymita zejména mladých respondentů.
- ▶ Pokud je to možné, doporučujeme umístit otázky týkající se pohlaví, genderové identity a sexuální orientace do samostatně vyplňovaných částí průzkumu.

- ▶ U obecných průzkumů veřejného zdraví, které obsahují otázky týkající se chování souvisejícího s HIV, sexuálního chování nebo reprodukčního chování, doporučujeme zahrnout otázky týkající se nedávného (např. v posledním roce nebo v posledních pěti letech) a celoživotního sexuálního chování osob stejného pohlaví spolu s dalšími otázkami týkajícími se sexuálního chování nebo na konec příslušného modulu.

Zvláštní doporučení pro dotazování ve skupině mladistvých

V průběhu dospívání čelí mladí lidé nejvyšší míře obtěžování a střetávají se často se stigmatizací, která může ovlivňovat i jejich ochotu odpovídat na otázky ohledně genderové nebo sexuální sebeidentifikace. Dotazování v takovém prostředí může snižovat návratnost dotazníků nebo zvyšovat podíl nesprávných odpovědí, zejména pokud by při administraci průzkumu nebyla zajištěna dostatečná ochrana soukromí a anonymita respondentů.

Specifické ohledy v oblasti genderové rozmanitosti

Mladí lidé, kteří by mohli zapadat do široce definované skupiny genderově rozmanitých osob, často přijímají nejrůznější alternativní označení své genderové identity až v období od poloviny do konce adolescence, navzdory skutečnosti, že již od časného dětství mohou vykazovat chování, které bychom mohli chápat jako genderově nekonformní (Grossman, D'Augelli & Salter, 2006; Devor, 2004).

Mladiství mohou mít rovněž problémy se složitými slovy a větami. Proto by měly otázky určené dospívajícím dbát na používání jednoduchého jazyka a jednoduchých vět. Rovněž i zvolené termíny týkající se pohlaví a genderové identity by v dotaznících určených pro mladistvé měly být definovány. Je tomu tak proto, že dospívající, a zejména cisgender mladí, pojmy jako pohlaví a gender často zaměňují a jejich porozumění termínům jako transgender, maskulinita, femininita se různí (Conron, 2011; Conron, Scout & Austin, 2008; Wilson et al., 2014).

Specifické ohledy v oblasti sexuální orientace

Protože se fyzická sexuální zralost, sexuální orientace a sexuální vztahy nejčastěji vyvíjejí v období dospívání, mají všechny otázky týkající se sexuální orientace svá omezení, která je třeba mít na zřeteli.

Například ve většině zemí je sexuálně zkušená méně než polovina dospívajících mladších 17 let, takže otázky, které se zaměřují na pohlaví sexuálních partnerů – ukazatel sexuální orientace založený na chování, by proto nejspíše většinu dospívajících z hlediska sexuální orientace zařadil nesprávně. Ze stejného důvodu by mohlo být problematické používat otázky na sexuální chování k upřesnění odpovědí týkajících se sexuální identity.

Sexuální přitažlivost je proto pro dospívající obecně lepším měřítkem, samozřejmě s výjimkou studií specificky zaměřených na sexuální zdraví a sexuální rizika. Nicméně i tak se může stát, že značná část mladších adolescentů ještě necítí sexuální přitažlivost.

Období dospívání je také dobou, kdy jsou lidé nejčastěji obtěžováni z důvodu své sexuální orientace, takže pocítovaná stigmatizace související s různými identitními pojmy může snižovat ochotu odpovídat, nebo naopak zvyšovat počet falešných odpovědí, pokud by v průběhu dotazování nebyla zajištěna dostatečná míra soukromí a anonymita. Podle některých studií navíc mladí lidé v porovnání s dospělými častěji neznají pojem hetero-

sexuál, na rozdíl od pojmů jako gay nebo lesba (Austin, Conron, Patel & Freedner, 2007).

Pokud to možnosti průzkumu dovolují, může být nejlepším postupem pro studie o dospívajících zjišťování přitažlivosti a jedné z dalších dimenzí, a to buď sebeidentifikace, nebo chování. Konečné rozhodnutí by však vždy mělo být dáno účelem studie. Ve studiích dospívajících není sebeidentifikace často tou nejlepší volbou. Pokud lze ve studiích adolescentů měřit pouze jednu dimenzi, může být lepší volbou přitažlivost, protože mnoho adolescentů ještě není sexuálně aktivních (Saewyc et al., 2004).

Doporučení ohledně filtrování otázek a vzorců přeskokování

Pokročilé možnosti filtrování, zejména při použití online dotazování, umožňují některé otázky zobrazovat jen vybraným respondentům a zefektivnit tak vyplňování pro ostatní respondenty, aniž by byl dotazník plošně prodlužován pro všechny.

- ▶ Pokud například průzkum zjišťuje nejprve sexuální chování a až poté sexuální identitu, je důležité, aby sexuální abstinence nevedla k přeskočení celé sekce, protože neheterosexuální lidé, kteří nemají sex, se stále mohou hlásit k sexuální identitě.
- ▶ Zejména v případech zdravotních výzkumů je vhodné nevyřazovat transmuže ze sekcí, které by pro ně mohly být relevantní z důvodu specifických zdravotních rizik a možných potíží.
- ▶ Další obavou ohledně vzorců vynechávání je potenciálně stigmatizující povaha některých otázek týkajících se sexuální orientace. Některé průzkumy mohou na základě odpovědí o sexuálním chování odkázat respondenty například na modul sexuálního násilí. Tak by se mohlo stát, že některým respondentům budou otázky na sexuální orientaci položeny bezprostředně po otázkách na sexuální násilí nebo jiná nesouvisející témata, což by nebylo vhodné (Saewyc et al., 2004). Je proto třeba věnovat pečlivou pozornost všem možným vzorcům přeskokování, které vedou k otázkám na sexuální orientaci.

Další doporučení

Otázky vždy pilotně otestujte, zejména pokud je plánujete použít v rámci nové populace nebo v novém prostředí. Otázky mohou v různých situacích fungovat odlišně.

V longitudinálních studiích se ujistěte, že otázky zařazujete do každé vlny sběru dat, umožní to lépe zachytit změny v odpovědích týkajících se sexuální orientace (např. vztahy, chování nebo sebeidentifikace) v průběhu času.

Mějte na paměti, že s postupem času bude třeba jednotlivé položky upravit, což se týká zejména oblasti sebeidentifikace, která se relativně rychle vyvíjí. V tomto ohledu se měření v oblasti sexuální orientace podobá měření konstruktu „rasy“, který se také v průběhu času vyvíjel a následně si vyžádal zásadní úpravy v měření.

Doporučení pro školení tazatelů

V případě, že organizujeme dotazování za pomoci tazatelů, doporučujeme, aby všichni tazatelé absolvovali zvláštní školení, jehož účelem může být zvýšení profesionality ohledně pokládání otázek v oblasti sexuální orientace a genderové identity, včetně zvýšení kompetencí pro odpovídání na dodatečné otázky respondentů, např. proč byla otázka do dotazníkového šetření zařazena, nebo na otázky týkající se ochrany osobních údajů.

O tom, jaké problémy mohou mít tazatelé při pokládání otázek týkajících se sexuální orientace nebo genderové identity, existuje jen omezené množství publikovaných informací. Úřad pro národní statistiku ve Velké Británii testoval řadu otázek týkajících se sexuální orientace, aby zjistil, které otázky a postupy budou v této zemi v průzkumech domácností nejlepší (Taylor, 2008). Během prvního pokusu bylo tazatelům řečeno, aby modul o sexuální orientaci za určitých předvybraných okolností vynechali. Nabízené situace zahrnovaly například nedostatek soukromí, nemožnost používat notebook nebo neochota odpovídat. Výsledkem bylo, že tazatelé tuto otázku vynechali v 15 % rozhovorů, přičemž nejvyšší podíl byl u osob starších 75 let (41 % vynechaných), osob asijského původu (27 %), ovdovělých (34 %) a osob s nízkým stupněm dosaženého vzdělání (27 %). Při druhém pokusu tazatelé důvody pro vynechání otázky o sexuální orientaci uváděli sami a z výsledků jasně vyplynulo, že tyto důvody často přesahovaly obavy o soukromí nebo nemožnost používat notebook. Často se odvolávali na své přesvědčení, že je nevhodné ptát se starších lidí, nebo popisovali negativní či zmatené reakce respondentů. Tazatelé také uváděli, že respondenti za určitých okolností žádali o další vysvětlení, což naznačilo potřebu proškolení v oblasti vhodných odpovědí na takové žádosti.

Organizovat školení zaměřené speciálně na jeden typ otázek není zcela obvyklé, protože školení se většinou týká celého dotazníkového šetření. V některých situacích ale mohou tazatelé provádět rok co rok stejný průzkum a školení může přicházet v úvahu pouze v souvislosti se zařazením nových otázek. Přidané otázky o sexuální orientaci nebo současné genderové identitě vyžadují v těchto případech zvláštní pozornost.

Za zcela klíčovou součást každého školení tazatelů považujeme poskytnutí základních informací o tom, proč byla otázka přidána. Bylo by překvapující, kdyby většina tazatelů automaticky rozuměla oblasti zdravotních nerovností, které se týkají neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí, a tedy i potřebě shromažďování relevantních dat.

Někteří tazatelé si ale i přesto mohou myslet, že jsou tyto informace pro respondenty „příliš osobní“, zejména pokud sami považují neheterosexuální nebo trans lidi za vysoce stigmatizovanou skupinu. Z tohoto důvodu je zapotřebí, aby se značná část školení tazatelů zaměřovala na normalizaci pokládání těchto otázek.

Bez ohledu na to, jaký mají tazatelé z položení této otázky pocit, musí být schopni ji položit způsobem, který dotazovanému nebude komunikovat žádnou předpojatost ani předsudky a nebude vyvolávat pocit ostychu nebo nepohodlí, což by mohlo ovlivnit jeho či její následné odpovědi na tyto otázky.

Mezi způsoby, jak toho dosáhnout, patří například cvičné příklady či hrané scénky. Hrané scénky představují užitečnou metodu, která může pomoci překonat případné rozpaky nebo potíže se slovy, odstranit hlasové projevy, které mohou signalizovat zaujatost. Tato metoda také umožňuje tazatelům vyjádřit se konkrétněji k případným obavám nebo po-

tížím, které s otázkou mají. Vhodným způsobem, jak snížit individuální obavy z pokládání takové otázky, je vyzkoušet si rozhovor při školení například ve dvojicích.

Otevřená diskuze o otázkách týkajících se sexuální orientace a genderové identity dává tazatelům rovněž příležitost podělit se se svými kolegy o vlastní příběhy z dotazování. Pokud nemáte k dispozici zkušené školitele, částečnou náhradu by mohly poskytnout alespoň písemné školicí materiály.

Obecná doporučení ohledně formy dotazování

Rozhodnutí o zařazení otázek na sexuální orientaci a genderovou identitu představuje klíčový úkol při sestavování dotazníkového šetření. Tento proces je ale zapotřebí nejen zasadit do vhodného kontextu příslušné studie, ale také sladit s vybranou formou dotazování. Formy dotazování jsou v současnosti již velmi rozmanité a zahrnují různé typy osobního dotazování až po zcela samostatné vyplňování dotazníku na počítači.

Výběr formy dotazování se bude pravděpodobně řídit širokou škálou hledisek, včetně dostupných technologií, rozpočtu studie a jejích cílů.

Ačkoli zařazení otázek týkajících se genderové identity a sexuální orientace patrně ve většině studií neovlivní zvolenou formu dotazování, je pravděpodobné, že samotná forma dotazování bude mít vliv na odpovědi na otázky týkající se genderové identity a sexuální orientace.

V rámci každého dotazníkového šetření, které obsahuje citlivé otázky, dbáme na to, abychom minimalizovali negativní dopady zejména s ohledem na:

- ▶ návratnost odpovědí (podíl respondentů, kteří souhlasí s účastí v průzkumu a dotazník dokončí).
- ▶ míru neodpovídání na položky (podíl respondentů, kteří souhlasí s účastí v průzkumu, ale odmítnou odpovědět na určitou položku).
- ▶ přesnost odpovědí (podíl respondentů, kteří na otázky odpovídají správně).

Volba vhodného způsobu sběru dat všechny tyto faktory ovlivňuje. Společným jmenovatelem všech forem dotazování je ale jejich schopnost zajistit respondentům dostatečné soukromí a komfort v průběhu dotazování. Splněním těchto podmínek můžeme docílit, že respondenti budou i na citlivé otázky ochotně a přesně odpovídat. V tomto ohledu dosavadní výzkumy potvrzují, že samostatně vyplňované (či samoadministrované) dotazníky přispívají k většímu pocitu soukromí respondentů a zvyšují jejich ochotu uvádět citlivé informace (např. Tourangeau & Smith, 1996; Turner et al., 1996; Tourangeau & Yan, 2007; Villarroel et al., 2006).

Metodologické studie rovněž prokázaly, že samostatné vyplňování dotazníků snižuje efekt sociální žádoucnosti, čímž se zvyšuje přesnost odpovědí na potenciálně citlivé otázky (Tourangeau & Yan, 2007).

Vybraná doporučení:

- ▶ Samoadministrované papírové dotazníky (PAPI SAQ) neumožňují složité přeskakování, zároveň vyžadují určitý stupeň gramotnosti a porozumění, což může snižovat přesnost odpovědí či omezovat míru neodpovídání na vybrané otázky (Reichmann et al., 2010; Reisner et al., 2014).
- ▶ Pokud je například průzkum organizován pouze telefonicky, stále existují způsoby, jak lze zvýšit míru odpovědí a kvalitu údajů týkajících se sexuální orientace či genderové identity. Je například vhodné, aby respondenti při telefonickém průzkumu mohli odpovídat na otázky, aniž by museli nahlas vyslovovat své odpovědi (např. tak, že místo toho, aby nahlas řekli „gay“, „transžena“, uvedou možnost odpovědi „A“, „B“, „C“ atd. nebo stisknou příslušné číslo na klávesnici telefonu).
- ▶ Podobný přístup lze použít i při osobních rozhovorech; u citlivých otázek se běžně používají odpovídací karty. Stejně jako u telefonických průzkumů by mělo být respondentovi vysvětleno, že je třeba označit pouze správnou možnost odpovědi (např. „A“, „B“ atd.).
- ▶ Stále častěji se při dotazování používají smíšené metody, které umožňují překonat problémy s dosahem, neodpovídáním a s náklady (de Leeuw et al., 2008). Smíšené způsoby lze použít také v různých fázích studie (tj. při počátečním screeningu nebo kontaktování, hlavním sběru dat nebo navazujícím průzkumu).

STANDARDSY A DOPORUČENÍ PRO ZJIŠŤOVÁNÍ SPOLEČENSKÉHO POSTAVENÍ, DISKRIMINACE A NÁSILÍ VŮČI NEHETEROSEXUÁLNÍM A GENDEROVĚ ROZMANITÝM OSOBÁM: POKRAČOVÁNÍ

K diskusi o konkrétních oblastech, na které je vhodné se zaměřovat, můžeme přejít, když jsou splněny tyto předpoklady: příslušná studie nebo dotazníkové šetření obsahují vhodné otázky v oblasti sexuální orientace a genderové identity a máme také jistotu o tom, jak překonáme metodologické překážky spojené s volbou vhodného způsobu výběru respondentů a sběru dat v rámci těžko dostupných populačních skupin. Protože je tento dokument zaměřený na poskytování příkladů dobré praxe v rámci nejrůznějších typů studií, budeme se i v rámci dalších podkapitol zaměřovat na nejrůznější typy otázek a problémů, které lze zjišťovat jak z pohledu společnosti, tak z pohledu dotčených osob.

Zbývající část dokumentu je dělena do pěti kapitol:

- ▶ V rámci první kapitoly se zaměřujeme na zjišťování společenského postavení neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí. Věnovat se budeme například hodnocení společenských postojů vůči vybraným skupinám, vlastnímu sebehodnocení situace v rámci širší společnosti, postojům k vybraným právům či vnímané rozšířenosti určitých předsudků či nesnášenlivosti. Dále zde uvádíme otázky na zjišťování atmosféry a míry inkluзивity ve specifických prostředích, jako je škola a zaměstnání.
- ▶ V druhé podkapitole se zaměřujeme na poskytnutí přehledu o aktuálním stavu zjišťování prevalence diskriminace, obtěžování a předsudečného násilí. Nabídneme také výčet možných způsobů zjišťování těchto jevů podle nejrůznější typologie a dle konkrétních prostředí, kde se tyto činy mohou odehrávat.
- ▶ Ve třetí kapitole pak přecházíme k diskusi otázek zaměřených na vážnější formy předsudečných činů, tj. na fyzické a sexuální napadání a obtěžování a jejich možné důsledky pro oběti.
- ▶ Ve čtvrté kapitole se věnujeme otázkám mapujícím nahlašování diskriminace, obtěžování a násilí a zjišťování nedostatků v této oblasti, ať už jde o překážky v nahlašování či vnímaný přístup organizací a institucí, kterým byly činy nahlášený.
- ▶ V páté kapitole se pak věnujeme rozsáhlé oblasti specifických psychologických, sociálních a zdravotních faktorů souvisejících se sexuální orientací a genderovou identitou v kontextu diskriminace a stigmatizace. Představíme několik základních nástrojů, které je možné využívat pro sledování působení tzv. menšinového stresu, zejména pak jeho vlivu na míru otevřenosti nebo skrývání sexuální a genderové identity. Zvláštní pozornost bude věnována tématu tranzice, které je relevantní zejména pro trans a genderově rozmanité osoby, a oblasti stigmatizace osob žijících s HIV.

Společenské postavení, hodnocení společenské atmosféry v rámci populace z pohledu sexuálně a genderově rozmanitých lidí

Tato sekce uvádí příklady otázek, které zjišťují vnímané postavení sexuálně a genderově rozmanitých lidí ve společnosti a převládající atmosféru či společenský postoj vůči této skupině lidí. Převládající společenská atmosféra, která je homo/trans/binegativní může vytvářet podhoubí pro častější diskriminaci, obtěžování a násilí vůči sexuálně a genderově rozmanitým lidem, a proto jsme položky na její zjišťování zařadili i do této publikace.

Tato oblast je v otázkách vyjádřena různě, např. přes vnímanou úroveň předsudků a stereotypů vůči genderově a sexuálně rozmanitým lidem. Jako stereotypy označujeme zjednodušující přesvědčení, která si lidé vytvářejí o určitých skupinách lidí a skrze něž se jim snaží porozumět (McGarty, Yzerbyt & Spears, 2002). Předsudky mají oproti stereotypům již více negativní konotaci, jedná se o negativní přesvědčení o určité skupině, které není založeno na objektivních a relevantních kritériích. S předsudky se pak na behaviorální úrovni mohou (ale nemusí) pojít např. averze a hostilita vůči dané skupině (Allport, 2004). Oba tyto pojmy souvisí se stigmatizací, která je definována v úvodním slovníčku pojmů.

Dále se položky v této sekci zaměřují na začlenění sexuální orientace a genderové identity do témat probíraných v rámci školních osnov či v rámci opatření na podporu rovnosti na pracovišti. Jiné otázky v této sekci mapují mínění ohledně stávajících či možných budoucích právních úprav (pro ČR např. institut manželství pro stejnopohlavní páry). Tyto otázky mohou být užitečné pro mapování společenské poptávky po legislativních změnách, ačkoliv právě u manželství pro stejnopohlavní páry nevidíme žádné změny, přestože lze říci, že česká společnost, z pohledu veřejného mínění, této změně nebrání.

Obecné vnímání společenského postavení

P KVOP 2018

UK 2017 (jak dobře se cítíte jako LGBT člověk ve Spojeném království)

? Jak byste obecně zhodnotil/a postavení leseb, gayů a bisexuálních lidí v Česku?

a. 0–9 (0 = zcela nevyhovující, 9 = zcela vyhovující)

Diskuse:

Původní znění otázky ve studii KVOP 2018 bylo: „Jak byste obecně zhodnotil/a postavení leseb, gayů, bisexuálních a trans lidí v Česku?“ V rámci nových studií ale doporučujeme tuto otázku rozdělovat a ptát se na postavení LGB lidí, trans i intersex lidí zvlášť. Je tomu tak z důvodu

rozdílných forem stigmatizace těchto skupin. Tato otázka se dá uplatnit jak pro posuzování situace samotnými LGB a dalšími neheterosexuálními respondenty, tak i z hlediska obecnějšího vnějšího zhodnocení situace ze strany heterosexuálních a cis respondentů v obecné populaci. V případě použití v rámci „komunitních výzkumů“ je vhodné zvážit, zda otázku ještě rozdělit na další specifické podotázky, v jejichž rámci bychom zjišťovali zvláště postavení leseb a gayů a zvláště postavení bisexuální a dalších lidí (např. pansexuálně se identifikujících). V současnosti například roste množství poznatků o tom, že bisexuálně se identifikující lidé mohou ve společnosti čelit specifickým formám vyloučení a menšinových stresorů (Feinstein & Dyar, 2017), které působí nad rámec těch namířených obecně vůči neheterosexuálním lidem.

K NOVÁ

? Jak byste obecně zhodnotil/a postavení bisexuálních a pansexuálních lidí v Česku?

? Jak byste obecně zhodnotil/a postavení trans lidí v Česku?

a. 0–9 (0 = zcela nevyhovující, 9 = zcela vyhovující)

S NOVÁ

? Jak byste obecně zhodnotil/a postavení intersex lidí v Česku?

? Jak byste obecně zhodnotil/a postavení nebinárních lidí v Česku?

? Jak byste obecně zhodnotil/a postavení osob [zvolená identifikace respondenta] v Česku?

a. 0–9 (0 = zcela nevyhovující, 9 = zcela vyhovující)

Diskuse:

Podobně doporučujeme zařazení samostatné otázky, kterou se lze ve specifičtějších studiích dotazovat na situaci genderově rozmanitých lidí ve společnosti (tj. zejména trans, nebinárních či intersex lidí). V případě, že bychom zařadili otázku zjišťující vnímané postavení trans lidí, je otázkou, do jaké míry by bylo praktické se rovněž dotazovat na situaci nebinárních nebo intersex lidí, s níž může být seznámeno pouze malé procento dotazovaných. V těchto případech by bylo možná vhodnější dotazovat se respondentů z těchto skupin na jejich postavení přímo.

Společenské postavení, míra předsudečnosti, rozšířenost stereotypů

OBECNÉ POSTAVENÍ NEHETEROSEXUÁLNÍCH LIDÍ VE SPOLEČNOSTI

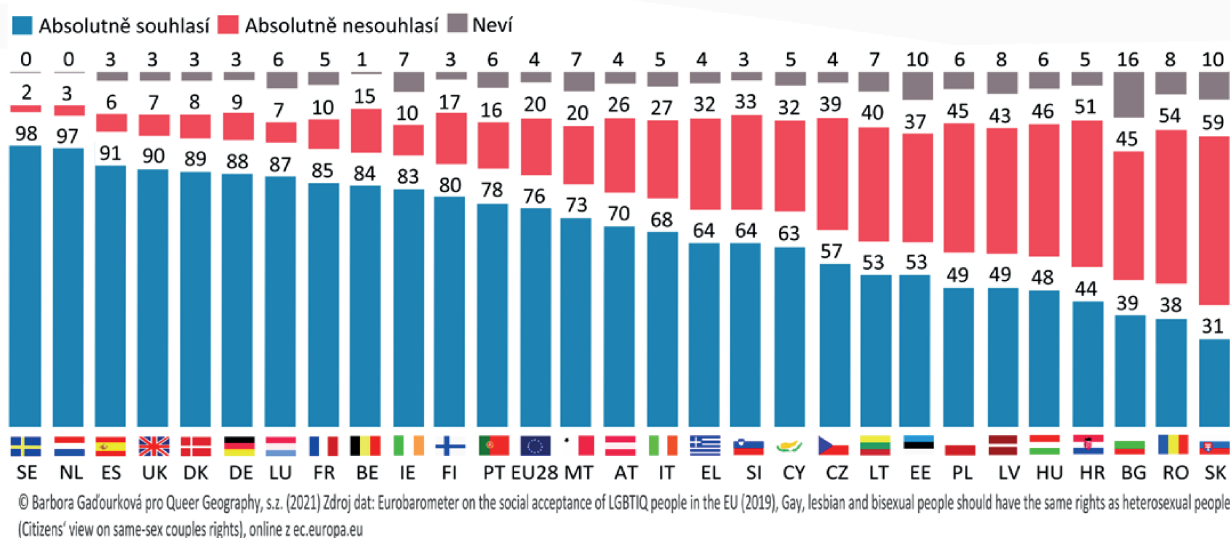
P SEB 2019

? Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s každým z následujících výroků:

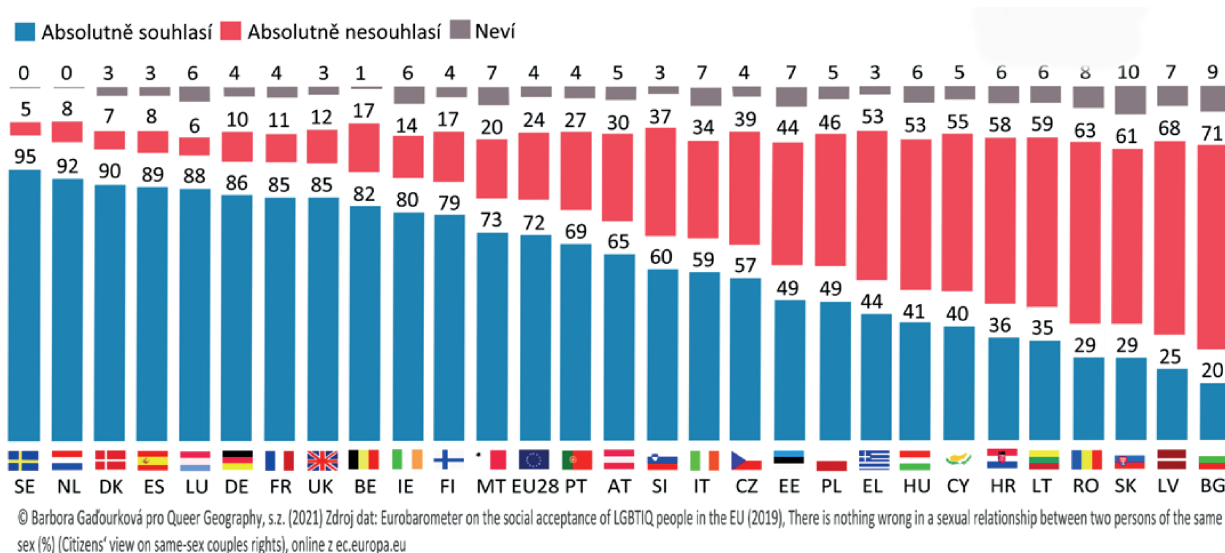
- a. Gayové a lesby by měli mít stejná práva jako heterosexuální lidé.
- b. Na sexuálním vztahu dvou lidí stejného pohlaví není nic špatného.

Možnosti odpovědí:

- a. zcela souhlasím
- b. spíše souhlasím
- c. spíše nesouhlasím
- d. zcela nesouhlasím
- e. nevím

Obrázek 1. Pohled společnosti na práva párů stejného pohlaví. Eurobarometr 2019. „Do jaké míry souhlasíte s prohlášením, že by gayové, lesby a bisexuální lidé měli mít stejná práva jako heterosexuální lidé?“

Obrázek 2. Pohled společnosti na práva párů stejného pohlaví. Eurobarometr 2019. „Do jaké míry souhlasíte s prohlášením, že na sexuálním vztahu dvou lidí stejného pohlaví není nic špatného?“

P CVVM 2019

? Představte si, že se někdo ve Vašem městě či obci přizná ke své homosexuální orientaci. Domníváte se, že mu to způsobí, nebo nezpůsobí potíže v soužití s ostatními lidmi ve Vašem městě nebo obci?

- a. rozhodně způsobí
- b. spíše způsobí
- c. spíše nezpůsobí
- d. rozhodně nezpůsobí
- e. nevím

Diskuse:

Sloveso „přiznat se“ popř. „přiznati se“ má dle českých jazykových slovníků následující významy:

Slovník spisovné češtiny:

1. pravdivě vyznat, nezatajit, uznat, doznat: přiznat pravdu, svou chybu; přiznal, že to udělal;
2. uznat něčí vlastnost nebo pravdivost něčeho: přiznat někomu vkus; — přiznej si, že se mýlíš;
3. přiznat barvu karet, přihodit kartu téže barvy; přeneseně říci pravdu, projevit tajné úmysly;
4. přisoudit, přiřknout: přiznat právo na něco; přiznat důchod.

Slovník spisovného jazyka českého uvádí u slovesa „přiznati se“: na prvním místě význam:

1. pravdivou výpovědí nebo přisvědčením potvrdit svou účast na vykonání něčeho: doznat se: přiznat se k vině, k nevěře; vynutit přiznání na někom.

Podobně pak i doporučení Výboru proti diskriminaci Rady vlády pro lidská práva a zmocněnkyně vlády pro lidská práva⁴ upozorňuje na negativní konotaci tohoto pojmu. Z těchto důvodů se domníváme, že použitím slova „přiznat se“ v rámci příslušné otázky dochází k určité formě názorového vyjádření a potenciálně ke stigmatizujícímu sdělení, které může být v tomto případě vnímáno jako negativně zkreslující. Z tohoto důvodu nelze odpovědi na tuto otázku považovat za nezkreslené.

P KVOP 2018

? Do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky, které se týkají životní situace leseb, gayů, bisexuálních a trans lidí v Česku?

- a. lesby, gayové a bisexuální lidé jsou v Česku stále ještě diskriminováni nebo znevýhodňováni
- b. lesby, gayové a bisexuální lidé dnes už v Česku nejsou ohroženi trestnými činy motivovanými nenávistí z důvodu jejich sexuální orientace
- c. lesby, gayové a bisexuální lidé dnes mohou žít, jak chtějí
- d. trans lidé jsou v Česku stále ještě diskriminováni nebo znevýhodňováni
- e. trans lidé dnes už v Česku nejsou ohroženi trestnými činy motivovanými nenávistí z důvodu jejich sexuální orientace
- f. trans lidé dnes mohou žít, jak chtějí

Možnosti odpovědí:

- a. rozhodně nesouhlasím
- b. spíše nesouhlasím
- c. spíše souhlasím
- d. rozhodně souhlasím

⁴ DOPORUČENÍ k mediálnímu obrazu sexuálních menšin je dostupné na tomto odkazu: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/vybory/proti-diskriminaci/media-a-sexualni-mensiny-86512/>

VNÍMANÁ MÍRA PŘEDSUDEČNOSTI A ROZŠÍŘENOST STEREOTYPŮ

Otázky se zaměřují například na setkávání se s různými negativními stereotypy a homo/bi/transnegativními postoji.

P **K** KVOP 2018

Pitoňák 2020; nově přidané možnosti k, l, m, n, o

? Jak často jste se osobně setkal/a s následujícími názory týkajícími se leseb, gayů, bisexuálních nebo trans lidí v Česku?

- a. homosexualita není přirozená
- b. homosexualita je volba
- c. homosexualita je módní záležitost
- d. homosexualita je nemravná
- e. gayové a lesby se snaží zviditelnit za každou cenu
- f. gayové a lesby by neměli svou sexuální orientaci dávat veřejně na odiv, ale v soukromí si mohou dělat, co chtějí
- g. gayové a lesby by měli podstoupit léčbu, aby svou sexuální orientaci změnili
- h. homosexuální pohlavní styk by měl být trestný
- i. kdyby gayové a lesby skutečně chtěli, mohli by svou sexuální orientaci změnit
- j. dítě vychovávané párem stejného pohlaví je náchylnější k tomu, aby mělo homosexuální orientaci
- k. být trans je módní záležitost
- l. existují jen dvě pohlaví - muž XY a žena XX
- m. nebinární lidé se na sebe jen snaží upozornit
- n. lidé říkají, že jsou bisexuální, protože nechtějí přiznat že jsou homosexuální
- o. bisexuální lidé bývají častěji nevěrní

Možnosti odpovědí:

- a. nesetkal/a jsem se
- b. velmi výjimečně
- c. spíše výjimečně
- d. spíše často
- e. velmi často

Poznámka:

Položky obsažené v této otázce jsou podobné položkám, které bývají pravidelně zařazovány do velkých sociologických šetření, jako například do World Values Survey, European Values Survey, European Social Survey, výzkumy Pew či další.

P **K** FRA 2019

? Jak se podle Vás v posledních 5 letech změnila míra předsudečnosti a nesnášenlivosti vůči LGBTI lidem v Česku? Zvýšila se, zůstala stejná nebo se snížila?

- a. hodně se zvýšila
- b. trochu se zvýšila
- c. zůstala stejná
- d. trochu se snížila
- e. hodně se snížila

▶ **(podmínka)**

P **K** FRA 2019

? Co bylo z vašeho pohledu hlavním důvodem pro tento pokles předsudečnosti a nesnášenlivosti vůči LGBTI lidem v ČR?

- a. pozitivní změny v zákonech a vládních opatřeních
- b. vymáhání stávajících zákonů a opatření
- c. vstřícné postoje a diskurz politiků a politických stran vůči LGBTI lidem
- d. podpora ze strany veřejně známých a vůdčích osobností
- e. podpora občanské společnosti
- f. vizibilita a zapojení LGBTI lidí v každodenním životě
- g. jiné, prosím popište _____
- h. nevím

▶ **(podmínka)**

P **K** FRA 2019

? Co bylo z vašeho pohledu hlavním důvodem pro tento nárůst předsudečnosti a nesnášenlivosti vůči LGBTI lidem v ČR?

- a. negativní změny v zákonech a vládních opatřeních
- b. nedostatečné vymáhání stávajících zákonů a opatření
- c. negativní postoje a diskurz politiků a politických stran vůči LGBTI lidem
- d. nedostatek podpory ze strany veřejně známých a vůdčích osobností
- e. nedostatečná podpora občanské společnosti
- f. nedostatečná viditelnost a chybějící reprezentace LGBTI lidí v každodenním životě
- g. jiné, prosím popište: _____
- h. nevím

VNÍMANÁ MÍRA NÁSILÍ

P **K** FRA 2019

? Jak se podle Vás v posledních 5 letech změnila míra násilí vůči LGBTI lidem v ČR? Zvýšila se, zůstala stejná nebo se snížila?

- a. hodně se zvýšila
- b. trochu se zvýšila
- c. zůstala stejná
- d. trochu se snížila
- e. hodně se snížila

▶ **(podmínka)**

P **K** FRA 2019

? Co bylo z vašeho pohledu hlavním důvodem pro tento pokles násilí vůči LGBTI lidem v ČR?

- a. pozitivní změny v zákonech a vládních opatřeních
- b. vymáhání stávajících zákonů a opatření
- c. vstřícné postoje a diskurz politiků a politických stran vůči LGBTI lidem
- d. podpora ze strany veřejně známých a vůdčích osobností
- e. podpora občanské společnosti
- f. vizibilita a zapojení LGBTI lidí v každodenním životě
- g. jiné, prosím popište _____
- h. nevím

▶ **(podmínka)**

P **K** FRA 2019

? Co bylo z vašeho pohledu hlavním důvodem pro tento nárůst násilí vůči LGBTI lidem v ČR?

- a. negativní změny v zákonech a vládních opatřeních
- b. nedostatečné vymáhání stávajících zákonů a opatření
- c. negativní postoje a diskurz politiků a politických stran vůči LGBTI lidem
- d. nedostatek podpory ze strany veřejně známých a vůdčích osobností
- e. nedostatečná podpora občanské společnosti
- f. nedostatečná viditelnost a chybějící reprezentace LGBTI lidí v každodenním životě
- g. jiné, prosím popište: _____
- h. nevím

POSTOJE K VYBRANÝM PRÁVŮM A SVOBODÁM

Tyto otázky mohou být formulovány a adresovány v závislosti na typu studie – buď široké veřejnosti, nebo přímo neheterosexuálním a genderově rozmanitým skupinám, kterých se bezprostředně dotýkají.

P **K** KVOP 2018

FRA 2012 (možnosti a-b),d-f),h)-k))

? Jaká opatření/reakce by podle Vašeho názoru pomohla, aby se Vám v Česku žilo lépe?

- a. strategie diverzity a opatření zaměřená na omezení diskriminace z důvodu sexuální orientace na pracovišti či v zaměstnání
- b. školní výukové programy podporující respekt k lesbám, gayům, bisexuálům a trans lidem
- c. strategie prevence homofobní a transfobní šikany na školách
- d. veřejná podpora leseb, gayů, bisexuálů a/nebo trans lidí ze strany známých osob z politiky, podnikání, sportu apod.
- e. osvěta a podpora práv leseb, gayů, bisexuálů a/nebo trans lidí ze strany veřejných organizací a úřadů
- f. školení a vzdělávání lidí pracujících ve veřejném sektoru (např. úředníků, policistů, učitelů a dalších) v oblasti práv leseb, gayů, bisexuálů a/nebo trans lidí
- g. zrušení požadavku na roční celibát u gayů a bisexuálních mužů, kteří by chtěli darovat krev
- h. větší akceptace (přijímání) odlišností z hlediska sexuální orientace a genderové identity ze strany zástupců církví
- i. zpřístupnění manželství i párům stejného pohlaví
- j. zpřístupnění adopce i párům stejného pohlaví
- k. uznávání stejnopohlavních partnerství napříč celou Evropskou unií
- l. možnost uzavřít registrované partnerství na jakémkoliv místě a v jakémkoliv čase, podobně jako manželství (reg. partnerství lze nyní oficiálně uzavřít jen na 14 úřadech)
- m. možnost rozhodnout se o užívání společného příjmení při vstupu do registrovaného partnerství

P **K** KVOP 2018

? Posuďte prosím, jaký přikládáte význam následujícím oblastem práv, která se týkají párů leseb, gayů, bisexuálních či trans osob (žijících s osobami stejného pohlaví):

- a. možnost adoptovat dítě partnera/partnerky
- b. možnost adoptovat dítě párem stejného pohlaví

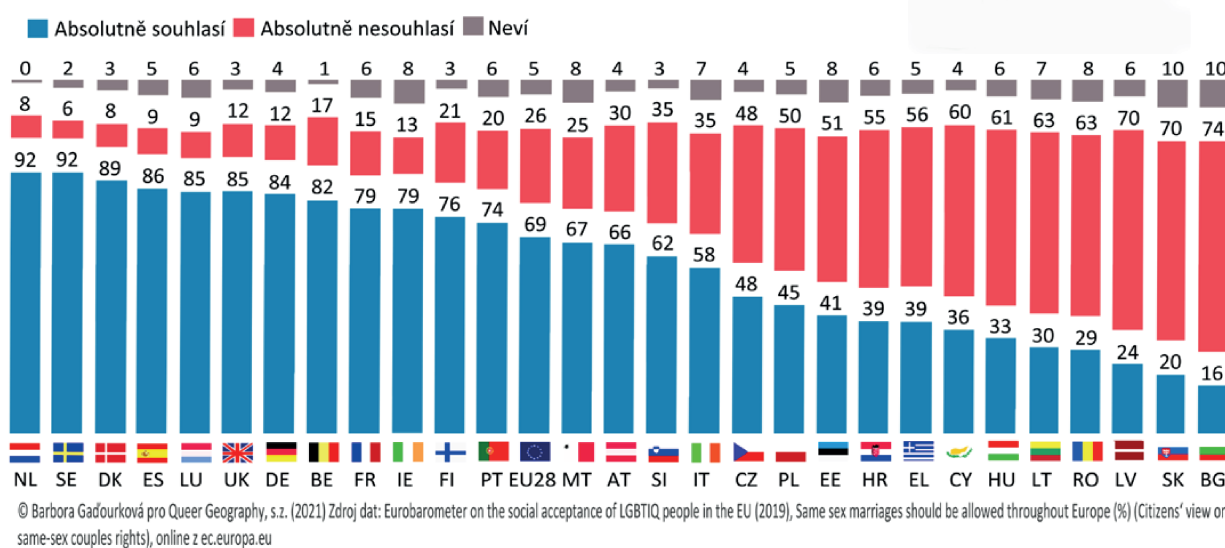
- c. nárok na vdovský důchod po zemřelém partnerovi/partnerce
- d. společné jmění manželů a partnerů
- e. možnost vstoupit do registrovaného partnerství ve všech místech (matrikách, úřadech) stejně jako u manželství, nikoliv jen v krajských městech
- f. možnost rozhodnout se o užívání společného příjmení při vstupu do registrovaného partnerství
- g. možnost asistované reprodukce pro páry stejného pohlaví

Možnosti odpovědí:

- a. zcela nevýznamné
- b. spíše nevýznamné
- c. spíše významné
- d. velmi významné
- e. nevím

Postoje k instituci manželství párů stejného pohlaví

Velmi často diskutovanou otázkou v české společnosti je postoj veřejnosti k instituci manželství, které je v současnosti ve většině západních zemí již rozšířeno i pro páry stejného pohlaví. Uvádíme zde ukázky několika otázek, se kterými se v tomto ohledu lze setkat. Níže diskutujeme, jak jejich odlišná konceptualizace může ovlivňovat výsledná zjištění.

Obrázek 3. Pohled společnosti na práva párů stejného pohlaví. Eurobarometr 2019. „Do jaké míry souhlasíte s prohlášením, že svazky osob stejného pohlaví by měly být v Evropě povoleny?“

P SEB 2019, SEB 2015

? Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s každým z následujících výroků:

- a. Stejnopohlavní svazky by měly být povoleny po celé Evropě.

Možnosti odpovědí:

- a. zcela souhlasím
b. spíše souhlasím
c. spíše nesouhlasím
d. zcela nesouhlasím
e. nevím

P PEW 2015

? Souhlasíte zcela, spíše, nebo spíše či zcela nesouhlasíte s tím, aby mohli gayové a lesby ze zákona uzavírat manželství?

- a. zcela souhlasím
b. spíše souhlasím
c. spíše nesouhlasím
d. zcela nesouhlasím
e. nevím

P CVWM 2019

? Myslíte si, že homosexuální ženy a muži by měli mít právo:

- a. uzavřít sňatek
b. uzavřít registrované partnerství (odlišné od manželství)
c. adoptovat děti z „ústavů“ – tzv. dětských domovů
d. adoptovat děti svého partnera / své partnerky, s nimiž žijí a na jejichž výchově se podílejí

Varianty odpovědí:

- a. rozhodně ano
b. spíše ano
c. spíše ne
d. rozhodně ne

Poznámka: Mimo uvedené možnosti je kódována i odpověď nevím, která bývá součástí pravidelných monitorovacích zpráv, nebývá ale nabízena.

P Median pro Jsme Fér (2021)

? V ČR se diskutuje o možnosti rozšíření institutu manželství tak, aby do manželství mohly vstupovat i páry stejného pohlaví. Do jaké míry souhlasíte s tím, aby gayové a lesby mohli uzavírat sňatky jako heterosexuálové?

- a. rozhodně souhlasím
- b. spíše souhlasím
- c. spíše nesouhlasím
- d. rozhodně nesouhlasím
- e. nevím / bez odpovědi

Diskuse:

Jak je vidět, otázky zaměřené na zjišťování společenských postojů vůči tzv. manželství párů stejného pohlaví (někdy též rovného manželství) se značně liší ve způsobech, jakými jsou formulovány. Např. otázka ve studii Eurobarometer byla formulovaná tak, aby měřila míru souhlasu s možností, že by manželství párů stejného pohlaví bylo platné napříč celou Evropou. Otázka Pew Research Centre se naopak dotazuje na postoj respondentů ohledně toho, zda by gayové a lesby mohli legálně uzavírat manželství. Přičemž česká studie CVVM užívá dlouhodobě sexuální terminologii a dotazuje se na „homosexuální ženy a muže“. Naopak studie medianu kombinuje identitní terminologii „gayové a lesby“ a srovnání s heterosexuály. Je zřejmé, že použitá slova, terminologie i formulace otázky hrají významnou roli. Také u renomovaných výzkumných agentur je proto rozdílná formulace dotazů příčinou získání odlišných výsledků. Použití pojmu „homosexuální ženy a muži“ zanáší do otázky určitou formu sexualizace, přičemž užití pojmů „homosexuální“, jehož konotace byla již dříve označena za heteronormativní a stigmatizující, může více snižovat potenciální podporu na straně respondentů, pro které může mít doznívající patologizace obsažená v těchto termínech určitou zkreslující funkci. A naopak zjišťování souhlasu s možností povolení institutu po celé Evropě nebo z hlediska zajištění stejných podmínek jako pro jinou skupinu (heterosexuálních lidí) pak vede k vyšší podpoře, neboť v takových otázkách je sexualizace a potenciální stigmatizace naopak nahrazena jednoznačně zjišťovaným postojem k rovnosti práv. Formulace otázky tedy jistě ovlivňuje výsledky nehledě na kvalitu výzkumného vzorku. Diskuse k vlivu typu použitých otázek na rozdílnost výsledků byla publikován např. zde (Pitoňák, 2019).

Podobné otázky lze použít i za účelem zjišťování postojů ze strany neheterosexuálních lidí a genderově rozmanitých lidí.

K KVOP 2018

? Jaký je Váš postoj k instituci registrovaného partnerství a manželství?

- a. je sice dobře, že registrované partnerství existuje, ale lepší by bylo určitě manželství
- b. je dobře, že registrované partnerství existuje a stačí mi to, co umožňuje
- c. nevím, nezajímá mě to

Poznámka:

Z výsledků publikovaných ve zprávě KVOP 2018 (str. 59) vyplynulo, že 95 % z 1981 dotázaných by preferovalo manželství, přičemž pouze 4 % respondentů postačuje institut registrovaného partnerství.

K KVOP 2018

? Jste pro zpřístupnění manželství stejnopohlavním párům v České republice?

- a. ano
- b. ne
- c. nevím

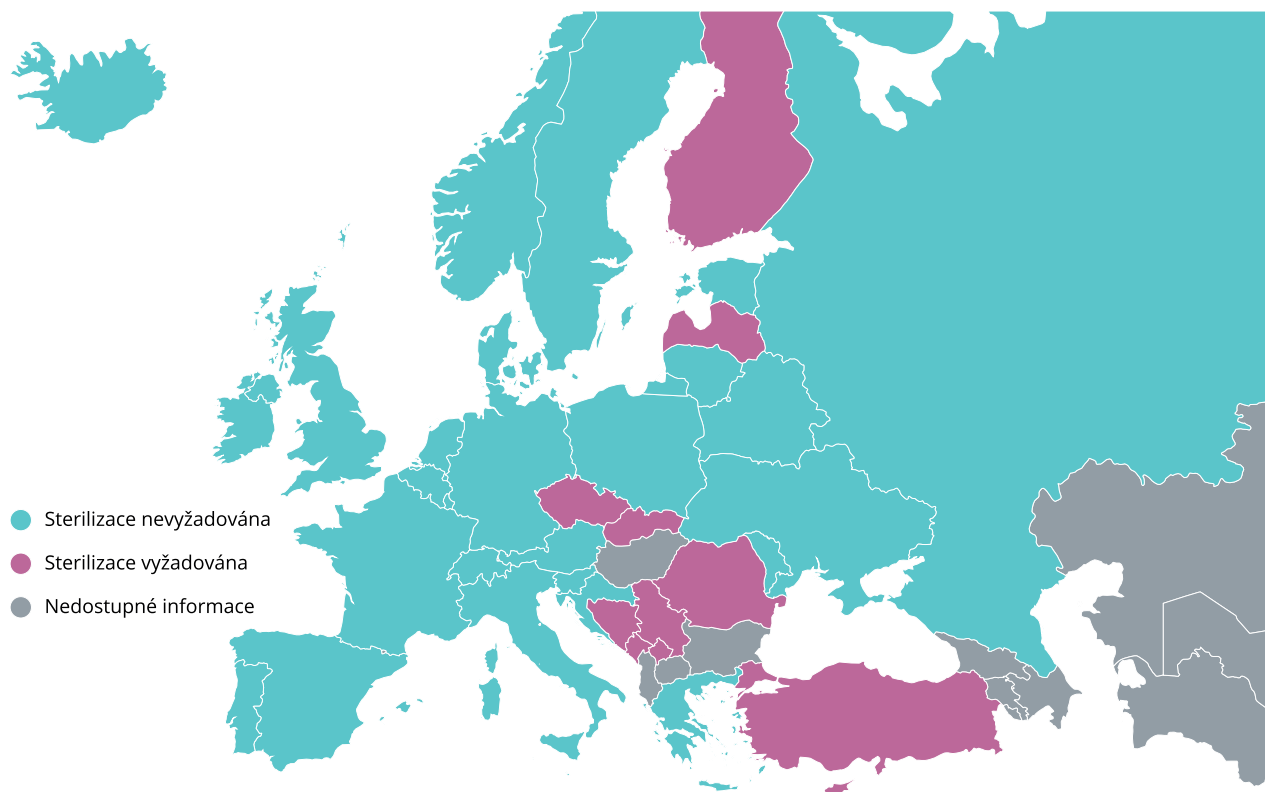
Poznámka:

Z výsledků publikovaných ve zprávě KVOP 2018 (str. 59) vyplynulo, že 98 % z 1981 dotázaných podporuje zpřístupnění manželství pro páry stejného pohlaví, zbylé 1 % nikoliv a 1 % neví.

Právní uznání genderové identity založené na sebeurčení

V Česku jsme doposud nezaregistrovali průzkum veřejného mínění, který by se zaměřoval na situaci translidí či dalších genderově rozmanitých osob. Z otázek zaměřených na veřejnost a používaných v současnosti proto můžeme zmínit pouze mezinárodní studie, které získávají data i v rámci Česka.

Na tomto místě považujeme za vhodné zmínit, že situace trans, intersex a dalších genderově rozmanitých osob, které zřejmě nejsou v současnosti sledovány z hlediska společenských postojů, si zasluhuje větší pozornost nejen z hlediska dotazování v oblasti veřejného mínění, ale i v oblasti nutnosti systémové změny. Zřejmě klíčovým problémem je dle zprávy KVOP 2018 i samotných translidí aktuální právní ošetření procesu tranzice. Navzdory faktu, že v rámci dalších evropských zemí bylo již od této praxe ustoupeno, Česko stále úřední tranzici (změny v příslušných správních evidencích a osobních dokladech) podmiňuje podstoupením kompletní chirurgické změny pohlaví, včetně provedení invazivních chirurgických zákroků neslučitelných se zachováním plodnosti (de facto sterilizace). Dle § 29 odst. 1 občanského zákoníku⁵: „Změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů. Má se za to, že dnem změny pohlaví je den uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb.“ Dle § 29 odst. 2 občanského zákoníku: „Změna pohlaví nemá vliv na osobní stav člověka ani na jeho osobní a majetkové poměry; manželství nebo registrované partnerství však zaniká.“

Obrázek 4. Mapa vyžadované sterilizace. Onlize z <https://transrightsmap.tgeu.org/home/legal-gender-recognition/sterilisation>

⁵ Specifickou úpravu popisující vyžadovaný zákrok i další postup obsahuje dále i zákon o specifických zdravotních službách (zákon č. 373/2011 Sb.).

Podle Duškové a Matiaška (cit. dle Pitoňák, 2020, s. 276) tak právní systém v Česku po lidech, kteří si přejí změnit pohlaví registrované státem (tj. dosáhnout uznání své genderové identity), vyžaduje:

- ▶ Dosažení plné svéprávnosti: osoba mladší 18 let nemůže úřední změny pohlaví dosáhnout vůbec, osoba omezená ve svéprávnosti jen se souhlasem opatrovníka i soudu.
- ▶ Rozvod dosud existujícího manželství nebo ukončení registrovaného partnerství.
- ▶ Stanovení poruchy sexuální identifikace a prokázání schopnosti žít trvale jako osoba opačného pohlaví.
- ▶ Podání žádosti o provedení chirurgického zákroku změny pohlaví a zneplodnění k poskytovateli zdravotních služeb a účast na vyhodnocení odborné komise ministerstva.
- ▶ Podstoupení chirurgického zákroku změny pohlaví a zneplodnění.

Dušková a Matiaško (cit. dle Pitoňák, 2020, s. 276) dále vysvětlují, že:

„Pro ty translidí, kteří si nepřejí podstoupení chirurgického zákroku, vede tato úprava k nepřipustnému dilematu – rozhodování se mezi nucenou léčbou a závažným zásahem do tělesné integrity (provázené zásadním zásahem do práva na soukromí a rodinný život) a právem na uznání vlastní genderové identity. Není pochyb, že tato právní úprava nepřiměřeně zasahuje do práv translidí. Přesně toto také konstatoval Evropský výbor pro sociální práva (orgán Rady Evropy) v již pravomocném rozhodnutí ve věci ILGA-Europe proti České republice (č. 117/2015). Podle Evropského výboru pro sociální práva jsou podmínky pro uznání pohlaví v České republice nepřijatelné, protože porušují právo na zdraví zakotvené v čl. 11 odst. 1 Evropské sociální Charty.“

Přetrvávající požadavek chirurgického zákroku, resp. sterilizace, je v posledních letech pod stále větším tlakem mezinárodních právních standardů a ve většině evropských zemí byl již zrušen. V roce 2014 sedm agentur OSN (WHO a další, 2014) vydalo společné prohlášení na téma odstraňování nucené a jinak nedobrovolné sterilizace, do kterého byly výslovně zahrnuty také trans osoby jako dlouhodobé oběti této nepřipustné praxe. Podobně pak i dle rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva⁶ představuje nucená sterilizace porušení práva na soukromý a rodinný život translidí. Bývalá ombudsmanka Anna Šabatová v tomto ohledu proto Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR doporučila⁷, aby „požádala vládu o předložení návrhu změny občanského zákoníku a zákona o specifických zdravotních službách, na jejímž základě by úřední změna pohlaví přestala být podmíněna provedením chirurgického zákroku a sterilizace“.

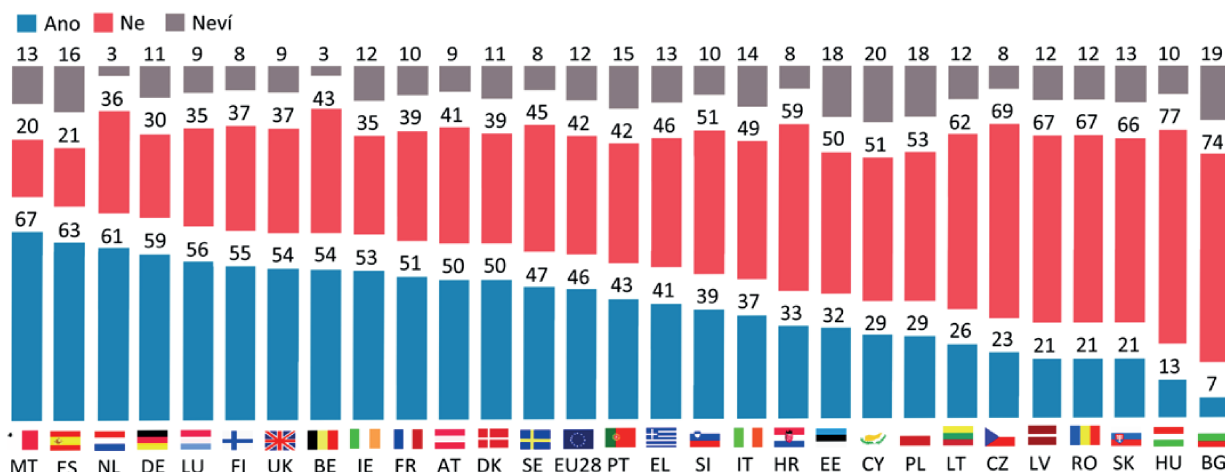
⁶ Rozsudek ESLP ze dne 6. dubna 2017 ve věci A. P., Garçon a Nicot proti Francii, č. 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

⁷ Veřejný ochránce práv. Být LGBT+ v Česku. Zkušenosti LGBT+ lidí s předsudky, diskriminací, obtěžováním a násilím z nenávisti. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2019, s. 66. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vyzkum/Vyzkum-LGBT.pdf

P SEB 2019

? Myslíte si, že oficiální doklady jako pasy a rodné listy by měly mít kromě muže (M) a ženy (Ž) ještě třetí možnost jako X nebo J (jiné) pro ty osoby, které se neidentifikují jako žena nebo muž?

- a. ano
- b. ne
- c. neví, bez odpovědi

© Barbora Gaďourková pro Queer Geography, s.z. (2021) Zdroj dat: Eurobarometer on the social acceptance of LGBTIQ people in the EU (2019), Do you believe that in public documents, like passports and birth certificates, beside Female (F) and Male (M) a third option like X or O (other) should be available for those persons who do not identify as female or male? (NEW: Adding a third gender to public documents), online z ec.europa.eu

Obrázek 5. Eurobarometr 2019. „Myslíte si, že by v rámci úředních dokladů, jako jsou pasy nebo rodné listy, měla být, mimo možností žena (Ž) a muž (M), uvedena i třetí možnost X, nebo O pro osoby, které se neidentifikují ani jako muž, ani jako žena?“

HODNOCENÍ SITUACE VE SPECIFICKÝCH KONTEXTECH

Výzkumná zpráva Být LGBT+ v Česku publikovaná kanceláří veřejného ochránce práv (KVOP 2018) upozornila, že během posledních pěti let se více než třetina LGBT+ osob v Česku cítila diskriminována nebo obtěžována. K této diskriminaci nejčastěji docházelo v prostředí školy nebo univerzity, na dalším místě byla negativní zkušenost v zaměstnání. Protože obě tato prostředí představují místa, ve kterých lidé tráví významný kus svého života, můžeme do průzkumů zařazovat specifické otázky na ně zaměřené.

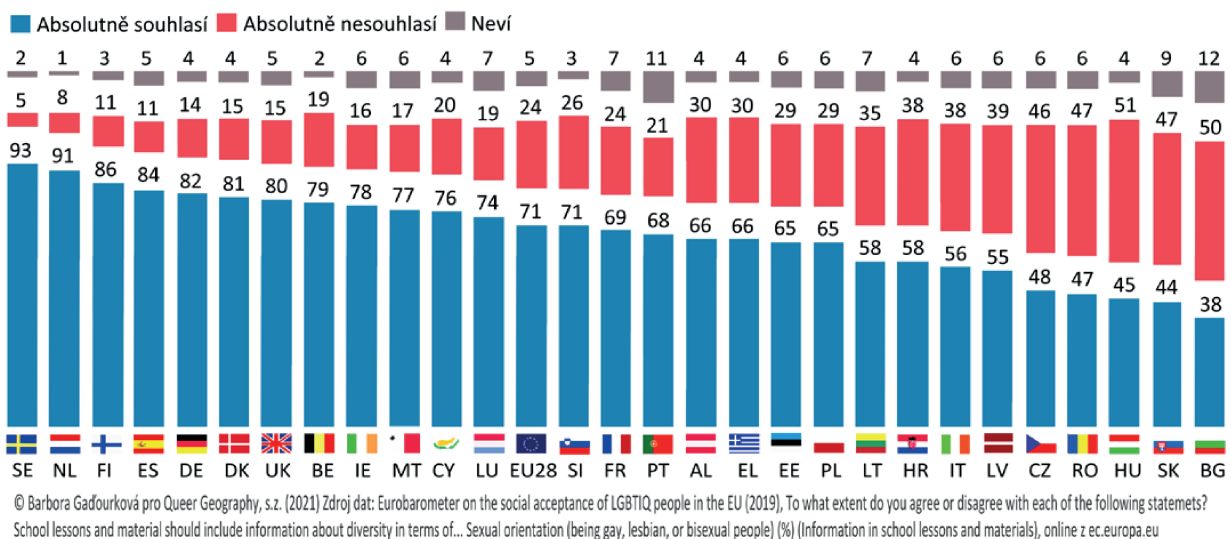
Školní prostředí

Školní prostředí bylo celou řadou studií opakovaně označeno za zvláště cisheteronormativní. Studie zaměřené na negativní fenomény jako homonegativita či homofobně motivovaná šikana v žákovských kolektivech jsou dostupné již několik let i v Česku (Smetáčková & Braun, 2009; Pitoňák & Spilková, 2016). Jak jsme již zmínili v úvodu, školní šikana, ale i méně zřetelné formy cisheteronormativní stigmatizace patří mezi faktory, které byly identifikovány jako významné prediktory vyšší suicidality u neheterosexuálních a genderově rozmanitých mládež, přičemž naopak pozitivní změny a aktualizace vzdělávacích programů směrem k vyšší inkluzivitě LGBTI+ témat mohou prostředí škol proměnit v bezpečný prostor (Greytak et al., 2009; Kosciw et al., 2012; Toomey et al., 2010; Reis & Sawyc, 1999;

Garofalo, 1998). Dotazování související se sledováním situace ve školním prostředí lze proto považovat za jednu z klíčových oblastí.

Sledovat lze celou řadu proměnných, například se zaměřit na to, zda se ve školních osnovách objevují i LGBTI+ témata (například zda byly v rámci sexuální výchovy zmíněny i informace relevantní pro neheterosexuální osoby či zda se probíral koncept genderové identity atp.). Za předpokladu, že takový obsah byl zařazen do výuky, se lze dotazovat na celkové vyznění takových informací a způsob, jakým byly prezentovány. Pokud je například zmínka o neheterosexuální orientaci spojena pouze s obsahem, který se váže k sexuálně přenosným infekcím (HIV/AIDS atd.), pak to mohou studující vnímat jako formu stigmatizace. Stejně tak mohou vnímat negativně, pokud je ve výuce obsažen pouze výklad biologického pojetí pohlaví, ale je zcela vynechána dimenze genderu. Dále se lze opět ptát na zatajování/skrývání své identity ve škole a na možné úmysly školu změnit, např. z důvodu nerespektování sebeurčení ze strany zástupců školy, což může souviset i s obecným naladěním personálu školy a jejich přístupem k neheterosexuálním a genderově rozmanitým studujícím. Zařazeny proto bývají i otázky na to, zda se v průběhu studia respondenti setkali s podporou a porozuměním. Z metodologického hlediska je pak zapotřebí (např. s ohledem na soukromí při dotazování) rozlišovat retrospektivní studie a studie probíhající přímo ve školách.

Důležitou otázkou zejména pro trans respondenty je to, zda procházeli obdobím tranzice právě ve školních letech a jak škola reagovala na jejich potřeby (např. oslovování vybraným jménem a zájmenem, možnost chodit na toalety odpovídající pocítované vybrané genderové roli, umožnění převlékání mimo rozdělení na dívčí a klučíčí skupiny atp.). Příklady těchto otázek ale zařazujeme až dále v části věnující se tranzici.

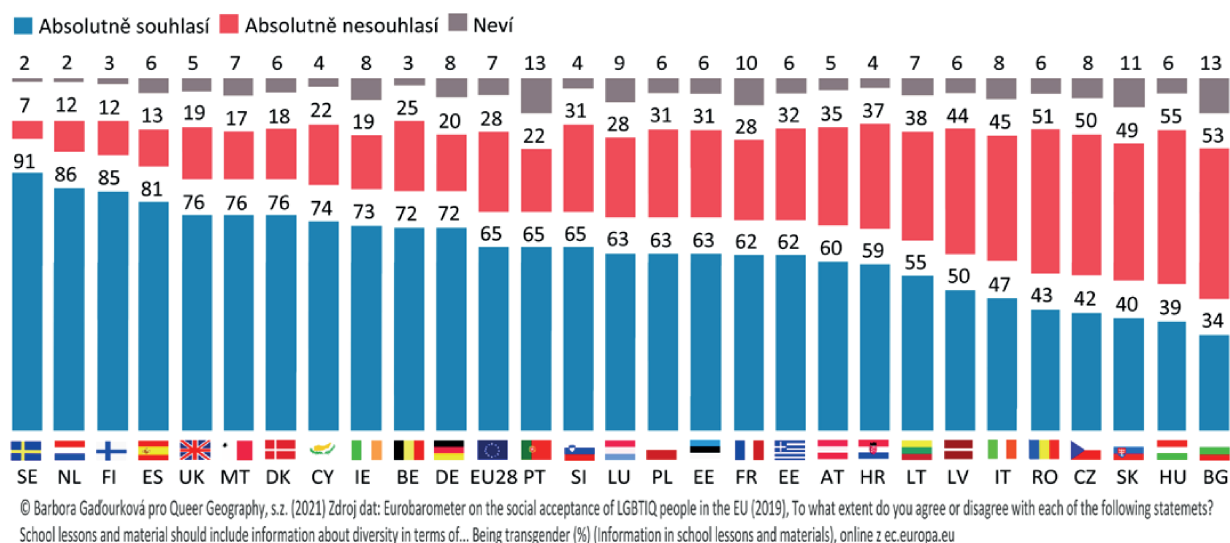

Obrázek 6. Eurobarometr 2019. „Do jaké míry souhlasíte s tvrzením, že by školní výuka a vzdělávací materiály měly obsahovat informace o diverzitě, konkrétně o sexuální orientaci?“

P SEB 2019

? Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s každým z následujících výroků: školní výuka a materiály by měly obsahovat informace o rozmanitosti z hlediska sexuální orientace.

- a. zcela souhlasím
- b. spíše souhlasím
- c. spíše nesouhlasím
- d. zcela nesouhlasím
- e. nevím

Obrázek 7. Eurobarometr 2019. „Do jaké míry souhlasíte s tvrzením, že by školní výuka a vzdělávací materiály měly obsahovat informace o diverzitě, konkrétně o transgender osobách?“

P SEB 2019

? Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s každým z následujících výroků: školní výuka a materiály by měly obsahovat informace o rozmanitosti z hlediska transgender osob.

- a. zcela souhlasím
- b. spíše souhlasím
- c. spíše nesouhlasím
- d. zcela nesouhlasím
- e. nevím

Zkušenosti neheterosexuálních a genderově rozmanitých osob se dají rovněž zjišťovat na komunitní úrovni, kdy se lze dotazovat například na situaci v rámci školního vzdělávání.

P **K** FRA 2019

? Byla v rámci výuky ve vaší škole probírána LGBTI témata?

- a. ano, v pozitivním duchu
- b. ano, někdy pozitivně, někdy negativně
- c. ano, neutrálně
- d. ano, s negativním vyzněním
- e. ne

K **S** UK 2017, Pitoňák 2020

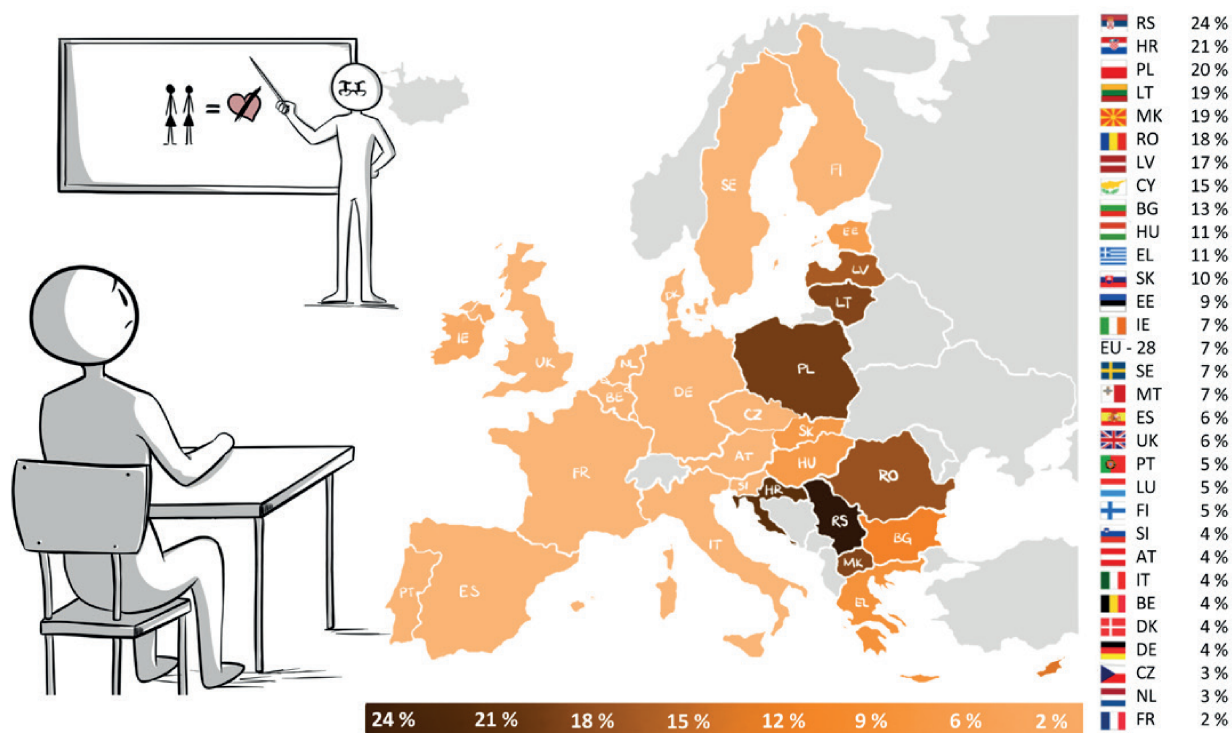
? Byla témata sexuální orientace a genderové identity probírána ve výuce, školních spolecích či během jiných školních aktivit?

- a. ano, byla probírána sexuální orientace i genderová identita
- b. ano, byla probírána pouze sexuální orientace
- c. ano, byla probírána pouze genderová identita
- d. nebylo probíráno ani jedno z témat
- e. nevím

K **S** UK 2017

? Jak chápaví byli vaši vyučující a další zaměstnanci/zaměstnankyně školy vůči problémům, kterým mohou v životě čelit trans, gender fluidní nebo nebinární lidé?

- a. velmi chápaví
- b. spíše chápaví
- c. neutrální
- d. ne příliš chápaví
- e. zcela nechápaví
- f. nechci to sdělit

© Barbora Gadourková pro Queer Geography, s.z. (2021) Zdroj dat: European Union Agency for Fundamental Rights (2020), Addressing LGBTI issues during school education (Living openly and daily life) visualisation: Yes, in a negative way, online z fra.europa.eu

Obrázek 8. European Union Agency for Fundamental Rights (2020): „Zobrazovalo Vaše školní vyučování LGBT osoby v negativním světle?“

S FRA 2019

? Během vašeho studia na škole v ČR:

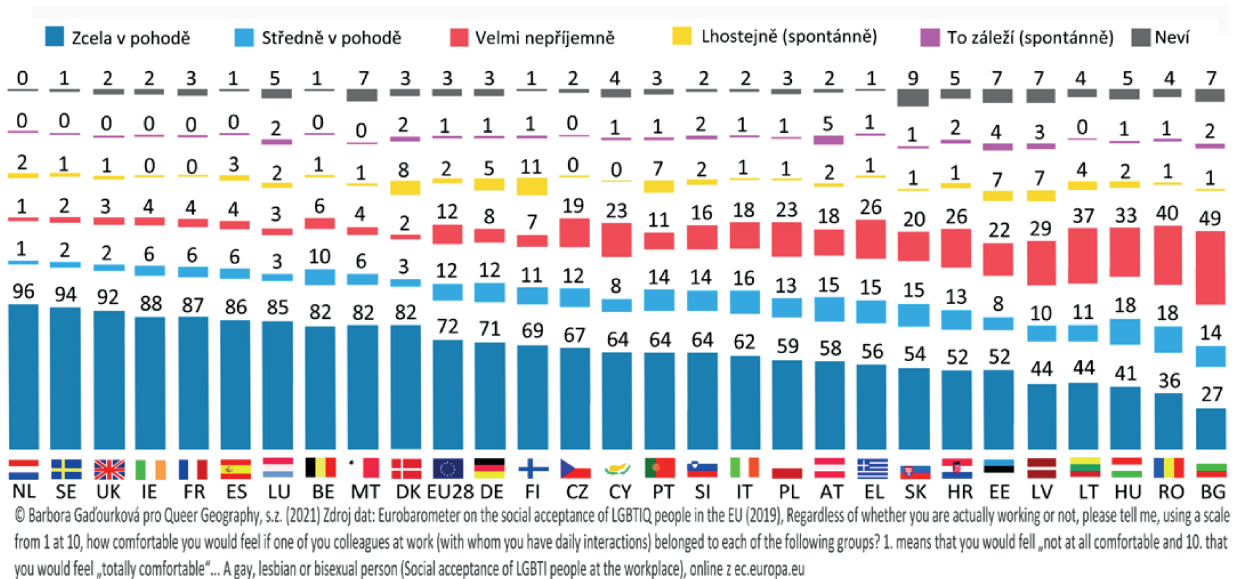
- Byl někdo, kdo vás podporoval, bránil nebo chránil vás a vaše práva jako [kategorie respondenta]?
- Slyšeli jste nebo jste viděli někoho, kdo podporuje, chrání nebo prosazuje práva lesbických, homosexuálních, bisexuálních, trans a/nebo intersexuálních osob?

Možnosti odpovědí:

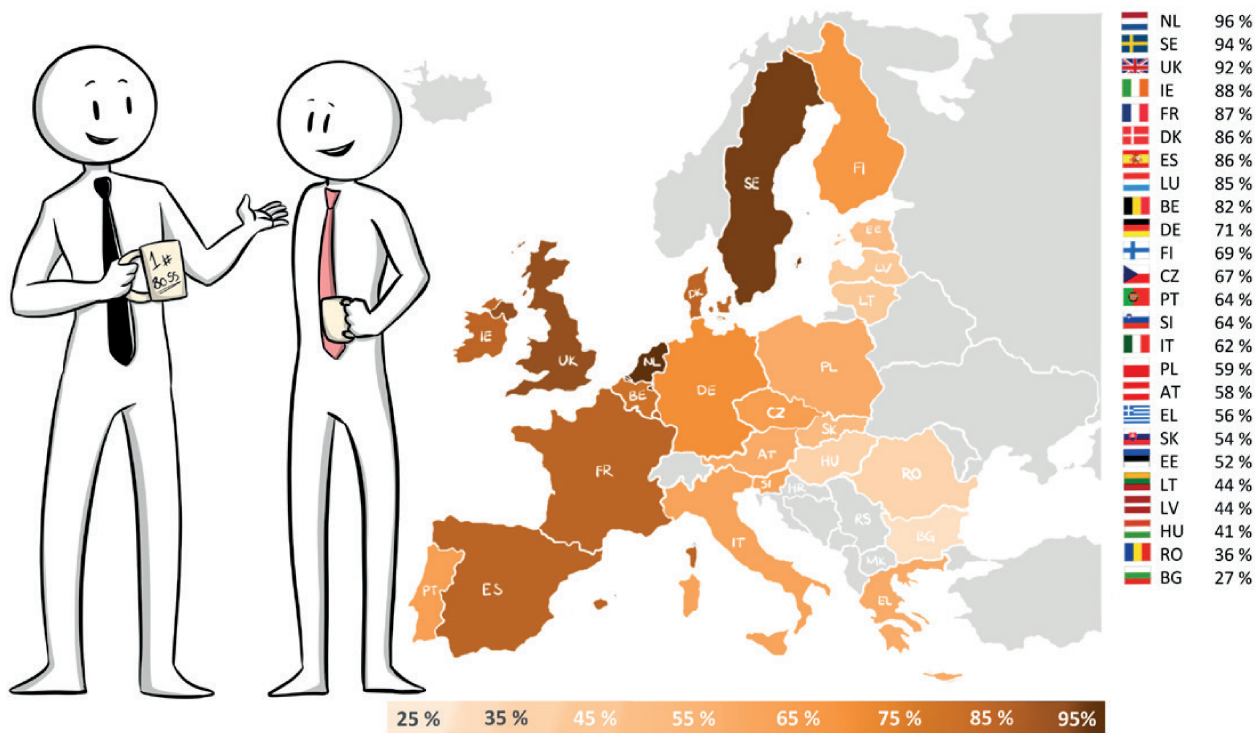
- nikdy
- zřídka
- často
- vždy
- netýká se mě

Pracoviště

Situaci a postavení neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí v prostředí pracoviště se věnuje celá řada výzkumů (např. Badgett, 1995). V rámci studií se lze dotazovat na nejrůznější aspekty související s potenciálním (ne)přijetím neheterosexuálních a genderově rozmanitých osob na pracovišti nebo na přítomnost a uplatňování nejrůznějších antidiskriminačních opatření. V posledních letech pak stoupá zájem o tzv. diverzitu na pracovišti, tedy o aplikaci poznatků z dosavadních výzkumů, které poukazují na to, že prostředí, která jsou inkluzivní a akceptují rozmanitost, jsou rovněž efektivnější pracoviště (Badgett et al., 2019).

Obrázek 9. Eurobarometr 2019. „Nehledě na to, jestli zrovna pracujete, jak v pohodě byste se cítil/a v zaměstnání s LGB kolegou/kolegyní?“

© Barbora Gadourková pro Queer Geography, s.z. (2021) Zdroj dat: zdroj dat: Special Eurobarometer 493 (2019) Discrimination in the European Union, Regardless of whether you are actually working or not, please tell me, using a scale from 1 to 10, how comfortable you would feel, if a colleague at work with whom you are in daily contact, be LGBT person? (Total comfortable), online z ec.europa.eu

Obrázek 10. Speciální Eurobarometr 493 (2019): „Nehledě na to, jestli aktuálně pracujete, byli byste úplně v pohodě, kdyby Váš kolega/kolegyně, se kterým/terou jste v každodenním kontaktu, byl/byla LGB osoba?“

P SEB 2019

? Bez ohledu na to, zda v současnosti pracujete nebo ne, mi prosím řekněte, jaký byste měl/a pocit, kdyby jeden z vašich kolegů v práci, se kterým jste v denním kontaktu, patřil k některé z následujících skupin. Výsledky pro skupinu: Gay, lesba nebo bisexuální osoba.

- a. škála 1–10, 1 (hodně by mi to vadilo) – 10 (byl/a bych s tím naprosto v pohodě)

P Prague Pride 2021

Háttér 2015

? Víte o tom, zda Váš zaměstnavatel má opatření a postupy proti diskriminaci na pracovišti?

- a. ano, aktivně podporuje diverzitu
- b. ano, ale jen na papíře
- c. ne
- d. nevím

P Prague Pride 2021

? Informuje Váš zaměstnavatel zaměstnance o tom, jak tato opatření uplatňovat?

- a. ano
- b. ne
- c. nevím
- d. je mi to jedno

P **K** Prague Pride 2021

? Přál/a byste si, aby Váš zaměstnavatel aktivně prosazoval a podporoval LGBT+ rovnost na pracovišti?

- a. ano a rád/ráda bych se zapojil/a
- b. ano, ale nevím, zda bych se zapojil/a
- c. ne, je to každého soukromá věc
- d. nevím
- e. je mi to jedno

P **K** Prague Pride 2021

? Je pro Vás při hledání nového zaměstnání důležité, zda potenciální zaměstnavatel bojuje proti diskriminaci a otevřeně podporuje diverzitu na pracovišti?

- a. ano, velmi důležité, aktivně vyhledávám zaměstnání, ve kterém podporují diverzitu (včetně LGBT+)
- b. ano, relativně důležité, bylo by to dobré, ale není to pro mě rozhodující
- c. ano, poměrně důležité, podpora různorodosti a nediskriminace je důležitá, stejně ale jako i další věci
- d. ne, není to pro mě důležité

Diskriminace, obtěžování a předsudečné násilí

Současná praxe sběru dat o diskriminaci v Česku a v EU

Sběr dat o diskriminaci a násilí vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým lidem se v současnosti liší napříč státy. Na evropské úrovni data sbírají orgány zajišťující rovnost, jako jsou například již zmíněná Agentura Evropské unie pro základní práva (FRA) či výzkum veřejného mínění Eurobarometr, který je pravidelně zpracováván různými agenturami ve státech EU na objednávku Evropského parlamentu a Evropské komise. Tyto výzkumy jsou relativně standardizované a pravidelné, nicméně tematicke diskriminace a násilí vůči různým skupinám neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí se nevěnují tak často a tak podrobně, jak by bylo zapotřebí.

- ▶ Poslední dvě studie Eurobarometr se dotazovaly na diskriminaci LGBTI+ lidí v roce 2015 a 2019, tedy se čtyřletým odstupem.
- ▶ Studie FRA má dokonce sedmiletý odstup, jelikož první studie zaměřená na LGBTI+ osoby proběhla v roce 2012 a poté až v roce 2019.
- ▶ Na národní úrovni pak připadá sběr dat v jednotlivých státech zpravidla kanceláři Veřejného ochránce práv a dalším orgánům zajišťujícím rovnost občanů. V případě České republiky byl ze strany KVOP zorganizován prozatím pouze zmíněný výzkum Být LGBT+ v Česku z roku 2018.

Sběr dat a získávání těchto informací často zajišťují namísto státních institucí neziskové organizace, akademické instituce či soukromé firmy. V současné době je tak sběr dat o diskriminaci a násilí vůči LGBTI+ lidem závislý do velké míry na iniciativách a možnostech jednotlivých nestátních subjektů. Aktuálně máme k dispozici i publikace, které poskytují přehled o vybraných dosud provedených studiích v rámci českého prostředí (Petruželka, Walach & Kalibová, 2020; Pitoňák, 2020). Nacházíme se ale v situaci, kdy je sběr dat ne-jednotný, nekoordinovaný a nepravidelný, což není vyhovující. V ideálním případě by sběr dat o diskriminaci, obtěžování a násilí vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým lidem měl probíhat v porovnatelné podobě, pravidelně a opakovaně, a na základě těchto dat by bylo možné vyhodnocovat situaci a kontinuálně sledovat trendy a vliv případných legislativních změn. Otázky týkající se těchto oblastí by měly být zařazeny také v celonárodních populačních studiích (Rada Evropy, 2011).

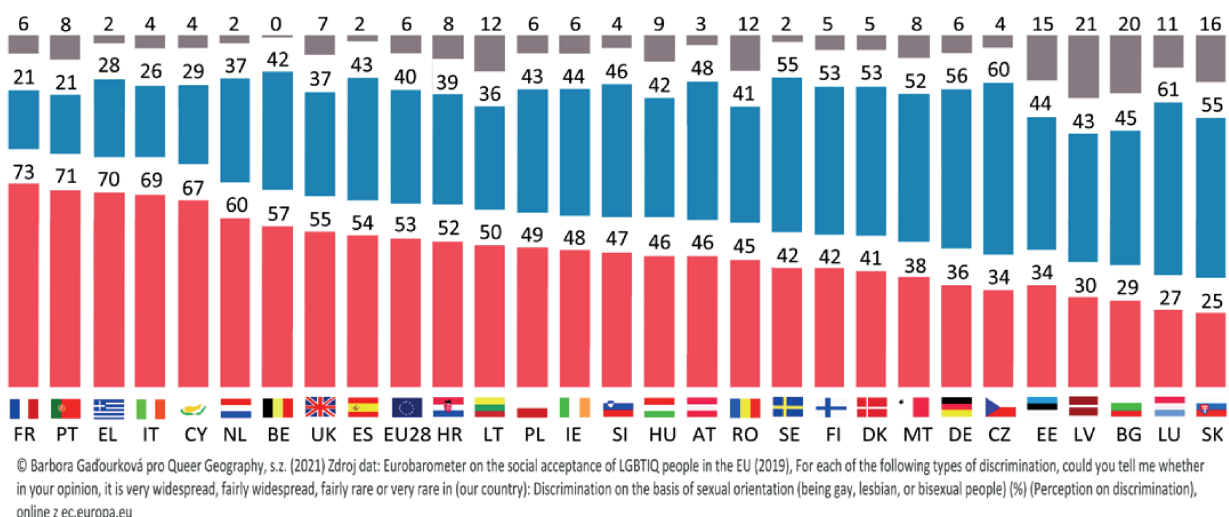
Při sběru dat ohledně diskriminace, obtěžování či násilí je třeba mít na paměti, že se jedná o data velmi citlivá, a je vždy nutné zajistit jejich maximální ochranu a anonymitu respondentů. Roli hraje také renomé instituce, která data sbírá, a zda je dotčenými lidmi, kteří se setkali s diskriminací či byli obětí obtěžování a násilí, vnímána jako věrohodná. V neposlední řadě by měl být zpřístupněn efektivní a dostupný nástroj pro občany k nahlašování diskriminačních a násilných činů.

Ze zprávy Evropské komise z roku 2017 týkající se sběru dat o LGBTI+ lidech (Bell, 2017) vybíráme několik doporučení pro zlepšení situace.

- ▶ Otázky na diskriminaci a násilí vůči LGBTI+ by se měly stát součástí celonárodních studií. Sběr těchto dat by mohl být podpořen také prostřednictvím národních výzkumných programů. Měl by být pravidelný a opakující se, aby bylo možné vyhodnocovat efektivitu zavedených opatření.
- ▶ Další cestou by mohlo být vypracování doporučeného postupu, jak se na diskriminaci a násilí vůči genderově rozmanitým a neheterosexuálním osobám ptát, a šířit tato doporučení jak ve veřejném, tak soukromém sektoru, a motivovat jejich důležité aktéry, aby tato data sbírali. Takové doporučení vydala v roce 2018 předchozí česká ombudsmanka Anna Šabatová. Šlo o doporučení vložit kategorie sexuální orientace a genderové identity do trestního zákoníku na úrovni kvalifikované skutkové podstaty, aby bylo možné tyto ukazatele sledovat v policejních statistikách. Policejní statistici do Evidenčně-statistického systému kriminality (policejních statistik) již dříve doplnili pohnutku SOGI, a ta je nyní součástí kategorie „Druh trestného činu: přečin – motivovaný jinou nesnášenlivostí nebo nenávisť“, konkrétně podkategorie „Nesnášenlivost vůči: různým minoritním sexuálním (genderovým) skupinám (gayové, lesbičky)“. Právní úprava, která by umožnila kvalifikovat útoky z důvodu sexuální orientace a genderové identity však stále neexistuje (Petruželka, Walach & Kalibová, 2020). Komplexnější doporučení vydala ve své šesté zprávě (2020) také Evropská komise proti rasismu a intoleranci (ECRI), konkrétně doporučila vypracovat národní strategii pro identifikaci a řešení problémů souvisejících s nesnášenlivostí a diskriminací LGBTI osob.

Dostupné výsledky

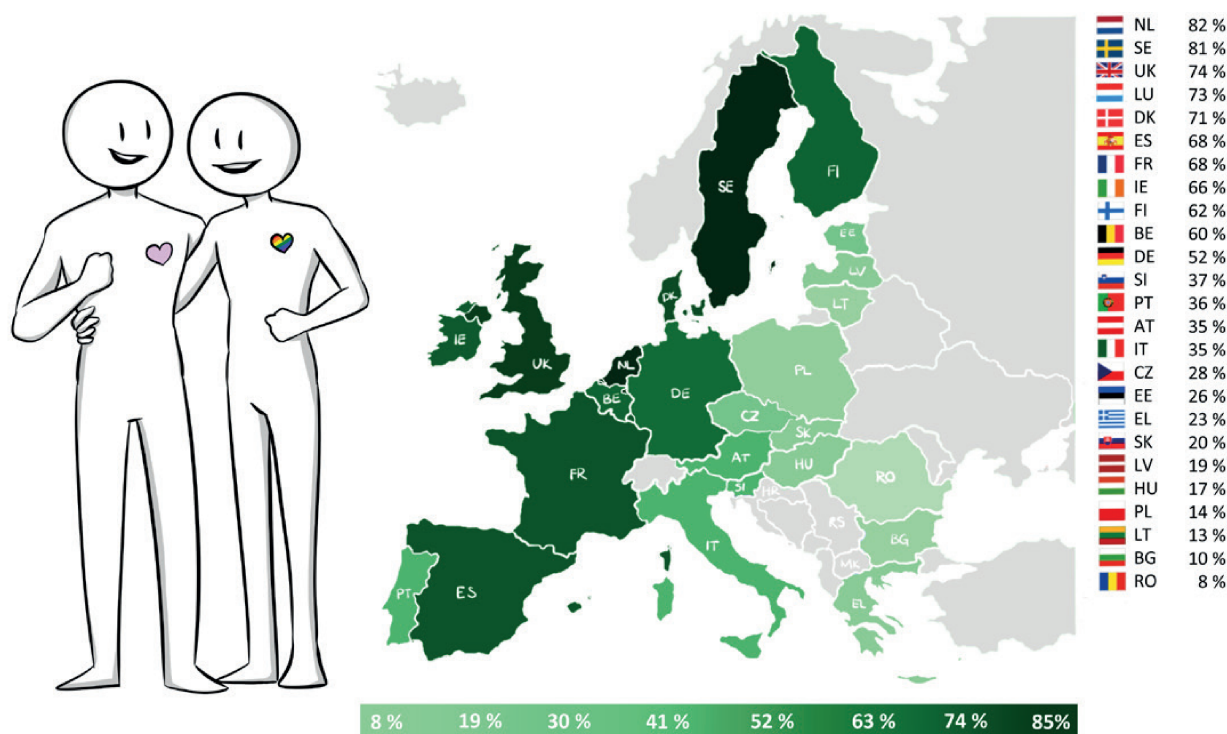
Šetření speciálního Eurobarometru v roce 2019 ukázalo, že 34 % české populace si myslí, že **diskriminace založená na sexuální orientaci** je u nás vzácná či výjimečná, v roce 2015 tak uvedlo dokonce 59 % lidí. Toto přesvědčení o zdánlivě „dobré“ situaci však plně nereprezentuje zkušenosti samotných neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí, kteří se s diskriminací a násilím stále setkávají poměrně často.

Obrázek 11. Eurobarometr 2019. „Je diskriminace založená na sexuální diskriminaci (protože je někdo gay, lesba či bisexuální) ve Vaší zemi rozšířená?“

Ve studii Evropské agentury pro základní práva (FRA) v roce 2019 uvedlo 31 % LGBTI+ lidí v Česku, že se v posledním roce cítili diskriminováni kvůli své sexuální orientaci či genderové identitě. Výzkum Pavlici a kol. (2018) uvádí, že trans a nebinární lidé se setkali s diskriminačním jednáním nejčastěji překvapivě ze strany pomáhajících profesionálů a profesionálek – a to 25 % z nich. Dalších 24 % se s diskriminací setkala ve škole, v nižších procentech zmiňovali respondenti tyto negativní zkušenosti i z dalších prostředí a služeb.

Přestože se postoj české společnosti vůči genderově rozmanitým a neheterosexuálním lidem v čase posouvá k většímu uvědomění skutečné situace, stále je zde prostor pro zlepšení. V tomto ohledu jsou zajímavé další výsledky z již zmiňované studie Eurobarometru z roku 2019, které ukázaly, že **pouze 28 % české společnosti má mezi přáteli a známými lesby, gaye či bisexuální osoby**. Podle teorie sociálního kontaktu pomáhá kontakt s danou skupinou (v našem případě s genderově rozmanitými a neheterosexuálními lidmi) snižovat míru předsudků vůči této skupině lidí a zastávat vůči ní spíše pozitivní postoje (Harrison & Michelson, 2019). Je-li sociální kontakt nízký, dá se předpokládat, že většina populace neví s jakými životními zkušenostmi se genderově rozmanití a neheterosexuální lidé setkávají. Z tohoto důvodu je nutné prostřednictvím studií přinášet do veřejného prostoru informace o jejich zkušenostech a upozorňovat například na přítomnost různých forem nerovností a rozšířenost diskriminace a násilí namířených vůči těmto rozmanitým skupinám obyvatel.

© Barbora Gaďourková pro Queer Geography, s.z. (2021) Zdroj dat: zdroj dat: Special Eurobarometer 493 (2019) Discrimination in the European Union, Do you have friends or acquaintances who are...? Gay, lesbian or bisexual (%), online z ec.europa.eu

Obrázek 12. Speciální Eurobarometr 493 2019. „Máte přátele či známé, kteří/keré jsou gay, lesby či bisexuální osoby?“

Z dostupných výzkumů víme, že **diskriminační a násilné činy vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým lidem zůstávají v naprosté většině případů nehlášeny**, a nejsou tedy ani adekvátně řešeny. Výzkum Veřejné ochránkyně práv z roku 2018 ukázal, že diskriminační a násilné činy vůči LGBTI+ lidem zůstaly nehlášeny z 91 %, přičemž nejčastějšími důvody pro nehlášení bylo považování incidentu za triviální (47 %) a nedůvěra v možnost řešení (44 %). Data studie FRA 2019 rovněž v podobném duchu ukazují, že poslední incident diskriminace v Česku nahlásila pouhá 3 % respondentů. Jak diskutujeme podrobněji níže, policejní statistiky z hlediska obtěžování a útoků motivovaných na základě SOGI dosud vytvářeny prakticky nejsou, neboť v období 2014–2021 byl vykázán pouze jediný případ. Na obecné úrovni proto můžeme konstatovat, že doposud nejsou dostatečně shromažďována data, vytvářeny relevantní zveřejňované statistiky (Petruželka, Walach & Kalibová, 2020).

Jelikož se nemůžeme v oblasti diskriminace a násilí vůči LGBTI+ lidem spolehnout na dostupná data, která by na pravidelné bázi shromažďovaly státní instituce, musíme vycházet z doposud sporadicky získávaných zdrojů, které ale bohužel v důsledku variability použitých metodologií neumožňují snadné porovnání výsledků a ztěžují možnosti vyhodnocování trendů. Potřeba porovnatelnosti získávaných dat napříč časem a různými výzkumy byla již identifikována jako zásadní cíl podstatný pro možnost zlepšení situace (Rada Evropy, 2011).

Pokud bychom přihlédli k omezeným možnostem vzájemného porovnání rozdílných studií, které máme doposud v Česku k dispozici, mohli bychom na základě dostupných dat zkonstruovat například Tabulku 1 (adaptováno z Pitoňák, 2020), která porovnává získaná data v oblasti diskriminace za poslední dvě desetiletí. Jak vidíme v tabulce, dle dostupných empirických výsledků za toto období v podstatě nedošlo ke změně v oblasti diskriminace sexuálně a genderově rozmanitých lidí. Můžeme se tedy domnívat, že míra zaznamenané diskriminace zůstává stále relativně stabilní a nějakou (byť nestejně definovanou) zkušenost s obtěžováním a urážením (včetně pomluv, zesměšňování a dalších způsobů nezahrnujících přímé násilí či násilnou výhrůžku), která má spojitost se sexuální orientací nebo genderovou identitou, má nadpoloviční podíl respondentů. V aktuální studii KVOP to bylo 55 % respondentů, což je více, než kolik uvádějí čísla z mezinárodní studie FRA z roku 2012 (47 %), ve které byly použity identické otázky.

Zkušenost s nejběžnějšími formami diskriminace, mezi které patří především verbální diskriminace, má rovněž stabilně více než třetina neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí. To je dle dostupných dat KVOP více než třikrát vyšší podíl než v případě obecné populace, ze které se podle reprezentativní studie KVOP z roku 2014 cítilo diskriminováno během posledních pěti let 11 % respondentů.

Autoři studie (rok)	Procházka, Janík, Hromada (2003)	Pechová (2009)	Pitoňák (2011)	VOP (2019)
N (velikost vzorku)	N (267)	N (497)	N (1589)	N (1981)
Zkušenost s jakoukoliv formou diskriminace	65 %	56 %	59 %	55 % (obtěžování) 38 % (diskriminace)
Slovní, verbální diskriminace či obtěžování	38 %	35 %	52 %	39 % (nadávání) 37 % (zesměšňování) 27 % (jiné verbální útoky)
Fyzické napadení	15 %	11 %	10 %	15 %
Diskriminace v zaměstnání	12 %	9 % (diskriminace) 14 % (obtěžování)	12 % (obtěžování)	11 %

Tabulka 1. Přehled výsledků studií diskriminace LGBTQ+ lidí v Česku mezi lety 2003–2019

Dotazování na diskriminaci, obtěžování a násilí

Při dotazování na diskriminaci, obtěžování a násilí se potýkáme zejména s nejasností a nejednoznačností použitých pojmů. Hranice mezi diskriminačními činy a obtěžováním nebo vážnějšími formami obtěžování a tím, co lze již považovat za násilí, může být v některých případech rozostřená. U otázek na zkušenost s diskriminací může být také vhodné doplnit definici diskriminace či uvádět konkrétní příklady situací, aby respondenti snadněji rozpoznali, zda se jednalo o diskriminaci, obtěžování či násilí.

Obecně je vhodné, aby získaná data byla porovnatelná s dalšími viktimologickými šetřeními, což je možné zajistit tím, že do každé studie, včetně těch, které se zaměřují na celou populaci, zařadíme sexuální orientaci a genderovou identitu mezi kategorie pohnutek na jejichž základě k diskriminaci, obtěžování nebo násilí došlo. Standardně se mezi tyto kategorie zařazují např. rasa, etnicita, náboženství či věk.

Otázky na konkrétní formy událostí

Co se týká popisu diskriminace, obtěžování a předsudečného násilí, je vhodné zařazovat kromě samotné otázky, zda mají či nemají respondenti tuto zkušenost, také otázky, které se zaměřují na více konkrétních, avšak oddělených kategorií, ze kterých je možné získat detailní a specifické porozumění tomu, o jaký čin šlo (např. zda šlo o slovní obtěžování, vyhrožování či o fyzické útoky). Mohou to být oddělené kategorie otázek zaměřené na konkrétní formy diskriminace, obtěžování a násilí, ale také otázky poskytující široký výběr ze situací, ve kterých mohlo k takovým činům docházet, kdo mohli být jejich pachatelé (a zda k nim oběť měla v minulosti nějaký vztah) a také jaká byla forma předsudečného činu – přímá či nepřímá, probíhala online atp. Je vhodné dotazovat se také na důsledky diskriminačních činů, ať už ekonomické, nebo zdravotní. V některých případech je vhodné zařadit také otázky s otevřenými odpověďmi (Makkonen, 2007). Zároveň je třeba usilovat o zachování maximální možné senzitivity, udržet délku dotazníku a tedy i časovou náročnost na jeho vyplnění přiměřenou a zabránit možné retraumatizaci respondentů. Retraumatizaci můžeme předejít například tím, že umožníme volbu „nepřeji si sdělit“ a položky s otevřenými odpověďmi ponecháme jako dobrovolné a doplňující pouze pro ty, kteří chtějí a cítí se na to detaily činu popisovat.

Zařazení možnosti jedné nebo více odpovědí

U otázek na zkušenosti s předsudečnými činy se setkáváme s variantami jak jedné odpovědi, tak více odpovědí současně (multiple choice), jejich použití je zpravidla logické a intuitivní. Otázky využívající škály odpovědí (nikdy, občas, často, pořád či 1–10), otázky mapující poslední incident, otázky na zjišťování četnosti a další otázky, jejichž odpovědi se navzájem vylučují, nabízí možnost pouze jedné odpovědi. Možnost více odpovědí se uvádí u otázek mapujících zkušenosti s předsudečnými činy nebo při mapování jejich následků (důvody nenahlášení, organizace, kterým byl incident nahlášen) či zjišťujících otevřenost ohledně vlastní identity vůči různým skupinám lidí.

Zjišťované časové období

V uvedených studiích existuje jistá variabilita, za jak dlouhé období případy diskriminace, obtěžování a násilí sledujeme. V rámci dotazníků se nejčastěji setkáme s otázkami na období 1–2 let zpět do minulosti. U extrémnějších a závažnějších forem diskriminace,

obtěžování a násilí zjišťujeme i delší období, protože u nich nepředpokládáme, že se vyskytují často, a zároveň potřebujeme jejich výskyt zachytit i ve vzdálenější minulosti. Setkat se proto můžeme s variantami otázek zjišťujících zkušenosti například za posledních 5 let, ale i dotazy na celoživotní zkušenosti (Makkonen, 2007).

Délka časových úseků, na které se dotazníky ptají, může být ovlivněna také časovými intervaly, ve kterých jsou tyto studie organizovány, jak jsme zmínili výše, např. studie FRA 2019 s odstupem 7 let se dotazuje jak na období posledního roku, tak na období posledních 5 let, aby obsáhla dobu mezi jednotlivými dotazníkovými šetřeními. Roli zde hrají také specifika fungování lidské paměti. Přesnost vybavení detailů násilných činů může být negativně ovlivněna intenzitou emoce, kterou taková situace oprávněně vyvolá, tedy při interpretaci popisů situací uváděných respondenty je nutné k tomuto možnému efektu přihlédnout. Nicméně schopnost zapamatovat si, že se násilný čin vůbec stal, což je pro studie mapující výskyt diskriminace, obtěžování a násilí důležité, by neměla být zásadně ovlivněna, naopak situace spojené se silnou emocí si lidé mají tendenci pamatovat déle (Yonelinas & Ritchey, 2015; Hamann, 2001).

Nejčastěji se v uváděných studiích objevují tyto varianty (některé studie se dotazují na jejich kombinaci):

- ▶ za celý život (např. Háttér, 2010; Petruželka, Walach, Kalibová, 2020)
- ▶ za posledních 5 let (např. KVOP, 2018; FRA, 2012; FRA, 2019; Speak out, 2019)
- ▶ za poslední 3 roky (Glen, 2010)
- ▶ za posledních 12 měsíců (např. FRA, 2019; FRA, 2012; Petruželka, Walach, Kalibová, 2020; UK, 2017; Háttér, 2010)

Výběr nejvhodnější varianty do výzkumu záleží například na tom, zda je cílem sledovat efekt určité intervence či změny v čase. Důležitou proměnnou je také četnost výzkumných šetření či zda se má studie zaměřit na nejzávažnější formy násilí, u kterých je doporučeno se ptát na delší časové období, jelikož si je oběti zpravidla uchovají v paměti po dlouhou dobu, a zároveň výskyt těchto činů je méně častý než „mírnější“ formy diskriminace. Jak vidíme v přehledu výše, výzkumy nejčastěji volí u položek na diskriminaci dotazování na posledních 12 měsíců, v případě obtěžování a fyzického či sexuálního násilí se setkáváme jak s variantou 12 měsíců, tak 5 let. Je možné přidávat u všech typů položek také možnost „za celý život“.

Některá šetření se mohou dotazovat na činy z kategorií diskriminace, obtěžování a násilí hromadně v rámci „sdruženého přístupu“, jako příklad uvádíme níže položky ze studie Pavlidy (2018) nebo národní studie Velké Británie (2017).

PŘÍKLADY OTÁZEK V RÁMCI SDRUŽENÉHO PŘÍSTUPU

Tyto otázky mohou mít praktické využití v typech studií, kde je potřeba co nejvíce zkrátit délku dotazníku, a výčet možností lze pro větší úplnost doplnit kategorií „jiné, uveďte prosím jaké“. Uvádíme zde příklad ze studie Pavlidy (2018), která nebyla primárně zaměřena na diskriminaci, obtěžování a násilí, tudíž zde má sdružená otázka praktickou funkci a přináší základní přehled o negativních zkušenostech trans, nebinárních a intersex lidí v úsporné podobě.

K Pavlica 2018

? Zažil/a jste šikanu, diskriminaci nebo ponižující chování kvůli své genderové identitě v následujících oblastech

- a. v rodině
- b. ve škole
- c. v práci
- d. u lékaře/lékařky nebo v nemocnici
- e. v kontaktu s policií
- f. u sexuologa/sexuoložky
- g. u psychologa/psycholožky
- h. ještě někde jinde, kde....

Poznámka:

Dále uvádíme příklad národní LGBT studie z Velké Británie (2017), která je široce zaměřená na různé zkušenosti ze života genderově a sexuálně rozmanitých lidí. V případě této studie byl kladen větší důraz na zjišťování zkušeností ve specifických prostředích, a tudíž byl u všech těchto kategorií (škola, zaměstnání, zdravotnictví) použit stejný set možností, který kombinuje prvky diskriminace, obtěžování i násilí. To umožňuje v každém jednotlivém prostředí zachytit širší paletu možných zkušeností a zároveň ponechává možnost tato prostředí mezi sebou relativně detailně porovnat.

K UK 2017

? V posledních 12 měsících, zažil/a jste nějakou z následujících situací kvůli tomu, že jste LGBT, nebo protože si ostatní mysleli, že jste LGBT?

- a. slovní obtěžování, urážky nebo jiné zraňující komentáře
- b. fyzické obtěžování nebo násilí
- c. sexuální obtěžování nebo násilí
- d. výhrůžky fyzickým či sexuálním obtěžováním nebo násilím
- e. vyloučení či odepření vstupu na události nebo aktivity
- f. někdo bez vašeho svolení šířil informaci, že jste LGBT+
- g. jakékoli další nevhodné komentáře nebo chování, které nejsou uvedeny výše
- h. nic z výše uvedeného
- i. nechci to sdělit

Poznámka: Jako doplňující otázka s identickým výběrem možností může následovat:

K UK 2017

? Vzpomeňte si prosím na nejzávažnější situaci, která se Vám stala v posledních 12 měsících. Co z níže jmenovaného se Vám stalo?

- a. volné pole

Podobně u studie FRA dotazující se na incidenty ve školním prostředí nalezneme sdružený přístup:

K FRA 2019

? Stalo se vám někdy během vaší školní docházky, že se vám posmívali, zesměšňovali vás, uráželi vás nebo vám vyhrožovali, protože jste [kategorie respondenta]?

- a. ano, ze strany mých vrstevníků/vrstevnic
b. ano, ze strany vyučujících a jiných zaměstnanců školy
c. nikdy se mi to nestalo

K KVOP 2018

Procházka a kol. (2003)

? Popište nám prosím tuto NEJZÁVAŽNĚJŠÍ situaci. Zajímá nás každý detail.

- a. volné pole

Poznámka:

Otázky s otevřenou odpovědí lze využít také v rámci sdruženého přístupu, jelikož nejzávažnější zkušenost je pro každého respondenta velmi individuální. U jednoho člověka může jít o zkušenost s diskriminací, u jiného se sexuálním napadením. Otevřené položky se nejčastěji vyskytují jako doplňující v návaznosti na otázky s uzavřenými odpověďmi. Jak už bylo zmíněno výše, tyto položky je vhodné nechat jako dobrovolné v rámci prevence retraumatizace. Z těchto otázek získáme data kvalitativního charakteru, což může být vhodné pro hlubší porozumění daným incidentům.

PŘÍKLADY OTÁZEK V RÁMCI ZACÍLENÉHO PŘÍSTUPU

Otázky v rámci zacíleného přístupu jsou zpravidla součástí studií specificky zaměřených na diskriminaci, obtěžování a předsudečné činy. **Tyto studie jsou obvykle děleny na tři sekce otázek dle typu zkušenosti: a) diskriminaci b) obtěžování c) fyzické a sexuální násilí.** Jednotlivé kategorie se zpravidla doptávají na četnost těchto zkušeností či na specifičtější, konkrétnější formy. Například v rámci zjišťování různých typů slovního obtěžování může být zařazena rozvětvlující otázka se specifickými kategoriemi:

- ▶ nevhodné / příliš intimní dotazy
- ▶ urážlivé vtipy či nadávky
- ▶ šíření informace o SOGI člověka bez jeho souhlasu
- ▶ šíření pomluv a lží o daném člověku
- ▶ ponižování
- ▶ urážlivé či výhružné sms
- ▶ emaily či komentáře na sociálních sítích

Tento přístup se více zaměřuje na zjišťování toho, co se stalo a s jakou četností, s menším důrazem na to, kde k činu došlo. I v tom ovšem existují výjimky. Některé studie využívají maticového schématu ke zjišťování jak přesného druhu činu, tak kontextu, ve kterém k němu došlo v rámci jedné otázky.

V této publikaci se budeme více setkávat s otázkami z oblasti zacíleného přístupu. Zacílený přístup může v úvodní sekci otázek obsahovat vysvětlení, co se daným pojmem myslí. Uvádíme příklad ze studie FRA 2019, kde je část položek o zkušenostech s diskriminací doplněna info tlačítkem s definicí diskriminace:

„Diskriminací máme na mysli situaci, kdy je s člověkem zacházeno hůře než s ostatními kvůli etnickému původu, genderu, genderové identitě, genderovému projevu, sexuální orientaci, pohlavním znakům, rase nebo barvě pleti, imigrační historii či jiné národnosti, víře či přesvědčení, věku, postižení nebo na základě jakéhokoliv jiného důvodu.“

Setkáváme se také se snahou popsat podstatu diskriminace přímo ve formulaci otázek, jako například u Háttér (2010):

K Háttér 2010

? Byli jste někdy znevýhodněni na základě své sexuální orientace či genderové identity ze strany vaší rodiny, přátel?

- ano, ze strany rodiny
- ano, ze strany přátel
- jak ze strany rodiny, tak přátel
- ne
- nevím

▶ **(podmínka)**

? **☰** Pokud ano, jakým způsobem?

- a. odcizili jsme se
- b. přerušili se mnou kontakt
- c. zažil/a jsem z jejich strany ponižování a obtěžování
- d. byl/a jsem fyzicky zneužit/a
- e. vydědili mě
- f. moje sexuální orientace a genderová identita byly tabu
- g. ignorovali mého partnera/partnerku
- h. nutili mě do heterosexuálního vztahu
- i. jiné, prosím popište: _____

Poznámka: Velká část šetření při dotazování používá formulaci ve spojení se slovem diskriminace, nicméně na jazykové úrovni se liší v druhu pomocného slovesa, které je v položkách užito. Setkáváme se např. s verzemi:

„Byli jste diskriminováni“

„Cítili jste se diskriminováni“

„Stalo se vám, že jste byli diskriminováni“

„Zažili jste diskriminaci“ nebo „Máte zkušenost s diskriminací“

Tuto různorodost nacházíme i v naší publikaci z důvodu překladu původního znění otázek studií, jež citujeme. Nicméně při zařazování otázek do vlastního šetření je vhodná formulace otázek sjednotit a používat pouze jednu variantu.

Diskriminace a obtěžování z jakéhokoliv důvodu

Dotazníky zpravidla zjišťují nejdříve jakékoliv zkušenosti s diskriminací, obtěžováním a násilím a postupně dalšími otázkami cílí na oblast genderu a sexuality. Otázky na diskriminaci z jakéhokoliv důvodu jsou však důležitou součástí zejména z hlediska zjišťování mnohonásobné diskriminace (zajišťují tak citlivost k intersekcionality, tj. křížení nerovností). Jedná se o diskriminaci na základě více charakteristik, které daný člověk má, například lesba může být znevýhodněna jednak na základě toho, že je ženou (pohlaví), ale i proto, že je lesbou (sexuální orientace/identita).

K KVOP 2018

? **Cítil/a jste se Vy osobně během posledních 5 let*, tj. od počátku roku 2016, v Česku z jakýchkoliv důvodů diskriminován/a a/nebo obtěžován/a? *Pokud v ČR žijete kratší dobu než 5 let, pak za tuto dobu.**

- a. ano
- b. ne

P FRA 2019

? Stala se Vám v posledních 5 letech některá z následujících věcí z jakéhokoliv důvodu?

- a. osobně Vás někdo urážel, nadával Vám či měl výhružné komentáře
- b. osobně Vám někdo vyhrožoval násilím
- c. někdo na Vás dělal urážlivá či výhružná gesta a nemístně na Vás zíral
- d. někdo Vás sledoval, čekal na Vás, ochomýtal se kolem Vás
- e. dostávali jste urážlivé nebo výhružné emaily či zprávy
- f. zveřejňovali o Vás komentáře, které byly urážlivé nebo výhružné (např. na Facebooku nebo Twitteru)

Poznámka: Tato otázka je v dotazníku FRA 2019 uvedena v sekci Obtěžování.

P KVOP 2018

FRA 2012 (12 měsíců), Háttér 2010 (12 měsíců)

? Stalo se Vám v uplynulých 5 letech*, že Vás někdo v Česku diskriminoval anebo obtěžoval kvůli Vašemu/Vaší: *Pokud v ČR žijete kratší dobu než 5 let, pak za tuto dobu.

- a. etnickému nebo rasovému původu
- b. věku (nízkému nebo vysokému)
- c. pohlaví (kvůli Vaší pohlavní identitě, kvůli tomu, že jste muž nebo žena, že jste těhotná, nebo že jste rodič)
- d. genderové identitě
- e. zdravotní způsobilosti (např. různé formy tělesné, smyslové nebo mentální nezpůsobilosti)
- f. náboženskému vyznání, víře nebo světonázoru
- g. sexuální orientaci
- h. HIV pozitivitě

Možnosti odpovědí:

- a. ano
- b. ne
- c. netýká se mě

Diskriminace z důvodu sexuální orientace a genderové identity

Při zjišťování diskriminace, obtěžování a násilí na základě SOGI charakteristik se setkáváme s různými pojetími. Nejčastěji se objevují varianty otázek ve vztahu k:

- ▶ sexuální orientaci
- ▶ genderové identitě
- ▶ LGBTI identitě obecně
- ▶ specificky dle sebeurčení, které respondent/ka vybral/a na začátku dotazníku

K KVOP 2018

FRA 2012

? Jak často jste se v posledních šesti měsících ve Vašem každodenním životě ocitl/a z důvodu Vaší skutečné nebo domnělé sexuální orientace v následujících situacích?

a

? Jak často jste se v posledních šesti měsících ve Vašem každodenním životě ocitl/a z důvodu Vaší skutečné nebo domnělé genderové identity v následujících situacích?

- bylo s Vámi jednáno méně zdvořile (či s menším respektem) než s jinými lidmi
- byly Vám poskytnuty horší služby než jiným lidem (např. v restauracích, obchodech apod.)
- lidé se k Vám chovali, jako byste byl/a méně chytrý/á
- lidé se k Vám chovali, jako by se Vás báli
- lidé se k Vám chovali, jako byste byl podvodník/podvodnice
- lidé se k Vám chovali, jako kdyby byli lepší než Vy
- lidé ve veřejném prostoru Vás sledovali (např. v obchodě)

Možnosti odpovědí:

- ani jednou
- jednou
- dvakrát
- až pětkrát
- více než šestkrát
- nevím

Poznámka: Můžeme se dotazovat na činy, kdy sexuálně a genderově rozmanitý člověk svou identitu nesděloval, ale pachatelé o jeho identitě pouze usuzovali a na základě toho se dopustili diskriminace, obtěžování či násilí. Mohou to být například zkušenosti s nadávkami, hanlivými nápisy či výhružkami explicitně útočícími na domnělou či skutečnou sexuální či genderovou identitu daného člověka.

K FRA 2019

FRA 2012, KVOP 2018 (5 let), Petruželka, Walach, Kalibová 2020

? Cítili jste se osobně během posledních 12 měsíců diskriminováni kvůli tomu, že jste [kategorie respondenta/ky] v některé z následujících situací?

- a. hledání práce
- b. působení v práci
- c. hledání bydlení (tj. diskriminovali vás lidé z bytového odboru obecního či městského úřadu, soukromý vlastník nebo realitní kancelář apod.)
- d. v kontaktu s personálem ve zdravotnictví nebo v sociálních službách (např. zdravotní sestra či lékař/ka, recepční, sociální pracovníci)
- e. jako student/ka či rodič studujícího v kontaktu se vzdělávací či školicí institucí (tj. školy, univerzity a další vzdělávací instituce)
- f. v kavárně, restauraci, baru či klubu
- g. při nákupu v obchodě
- h. při vyžádání dokladů nebo jiných osobních dokumentů, které by prozrazovaly Vaše pohlaví (zapsané při narození)

Možnosti odpovědí:

- a. ano
- b. ne
- c. nevím

K UK 2017

? Vzpomeňte si prosím na nejzávažnější situaci, která se Vám stala za posledních 12 měsíců. Co z níže jmenovaného se Vám stalo?

- a. slovní obtěžování, urážky nebo jiné zraňující komentáře
- b. fyzické obtěžování nebo násilí
- c. sexuální obtěžování nebo násilí
- d. výhrůžky fyzickým či sexuálním obtěžováním nebo násilím
- e. vyloučení či odepření vstupu na události nebo aktivity
- f. někdo bez vašeho svolení šířil informaci, že jste LGBT+
- g. jakékoli další nevhodné komentáře nebo chování, které nejsou uvedeny výše
- h. nic z výše uvedeného
- i. nechci to sdělit

K FRA 2012, FRA 2019 (obě studie se na otázku ptají bez ohledu na důvod diskriminace (etnikum, gender atp.)

KVOP 2018

? Vzpomeňte si prosím na poslední situaci, kdy jste se cítili diskriminováni, v jaké z následujících situací se Vám to stalo?

- a. hledání práce
- b. působení v práci
- c. hledání bydlení (tj. diskriminovali vás lidé z bytového odboru obecního či městského úřadu, soukromý vlastník nebo realitní kancelář apod.)
- d. v kontaktu s personálem ve zdravotnictví nebo v sociálních službách (např. zdravotní sestra či lékař/ka, recepční, sociální pracovníci)
- e. jako student/ka či rodič studujícího v kontaktu se vzdělávací či školicí institucí (tj. školy, univerzity a další vzdělávací instituce)
- f. v kavárně, restauraci, baru či klubu
- g. při nákupu v obchodě
- h. při vyžádání dokladů nebo jiných osobních dokumentů, které by prozrazovaly Vaše pohlaví (určené při narození)

DISKRIMINACE, OBTĚŽOVÁNÍ A NÁSILÍ DLE PROSTŘEDÍ

Podrobněji se dotazníky zaměřují zejména na prostředí pracoviště, školy a také na zdravotnická zařízení. Další položkou k dotazování může být, zda docházelo k diskriminaci v kontaktu s policií a jinými obrannými složkami státu či státními úředníky, např. při prokazování totožnosti u trans osob. Zařazujeme zde i několik otázek na diskriminaci, obtěžování a násilí online. Často se též objevují prostředí služeb (banky, kavárny, sportoviště) nebo veřejná prostranství (na ulici, ve veřejné dopravě). Při dotazování na místo diskriminace doporučujeme zařadit možnost „jiné: jaké“, abychom uměle nezužovali výčet možností, kde se genderově a sexuálně rozmanití lidé mohou s diskriminací potýkat. Relativně podstatné pak pro kontext diskriminace může být dělení podle typu prostorů na soukromé, veřejné atp. Přičemž zařazení těchto možností je vhodné doplnit otázkami, které lépe vystihnou například míru kontroly nad konkrétním místem, například: vlastní byt / bydlení u rodičů či pracoviště jako zaměstnavatel / pracoviště jako zaměstnanec.

Diskriminace v rodině

S Háttér 2010

? Zažili jste někdy znevýhodnění kvůli své sexuální orientaci nebo genderové identitě ze strany vaší rodiny nebo přátel?

- a. ano, ze strany rodiny
- b. ano, ze strany přátel
- c. jak ze strany rodiny, tak přátel
- d. ne
- e. nevím

► **(podmínka)**

? Pokud ano, jakým způsobem?

- a. odcizili jsme se
- b. přerušili se mnou kontakt
- c. zažil/a jsem z jejich strany ponižování a obtěžování
- d. byl/a jsem fyzicky zneužit/a
- e. vydělili mě
- f. moje sexuální orientace a genderová identita byly tabu
- g. ignorovali mého partnera/partnerku
- h. nutili mě do heterosexuálního vztahu
- i. jiné, prosím popište: _____

Diskriminace v zaměstnání

K KVOP 2018; Prague Pride 2021

FRA 2012, FRA 2019(a-e) – obě studie se v možnosti a) a b) dotazují na specifickou kategorii, kterou respondent/ka zadal/a (např, byl/a jste otevřený/otevřená ohledně toho, že jste trans)

? Jak často jste v uplynulých 5 letech* ve Vašem zaměstnání...

- byl/a otevřený/otevřená ohledně své sexuální orientace
- před kolegy/němi skrýval/a, kým ve skutečnosti jste
- byl/a kvůli své sexuální orientaci či genderové identitě vystaven/a negativním komentářům nebo jednání
- slyšel/a negativní komentáře nebo byl/a svědkem negativního jednání vůči kolegovi/kolegyni, který/kteřá je (nebo je vnímán/a jako) gay, lesba, bisexuální anebo trans*gender osoba
- zakusil/a v práci obecně negativní postoje vůči lesbám, gayům, bisexuálním nebo trans lidem z důvodu jejich sexuální orientace
- zakusil/a nerovné zacházení v oblasti pracovních podmínek nebo benefitů, protože máte (nebo jste měl/a) partnera/partnerku stejného pohlaví

Možnosti odpovědí:

- nikdy
- občas
- často
- vždy
- netýká se mě

Poznámka:

První dvě možnosti zjišťující míru otevřenosti či míru skrývání v prostředí pracoviště můžeme použít i jako samostatné položky v rámci otázek, které se zaměřují na problematiku coming outu na pracovišti či psychosociálních vztahů na pracovišti.

S Háttér 2010

? Byl/a jste někdy znevýhodněn/a kvůli své sexuální orientaci nebo genderové identitě na pracovišti?

- ano, za posledních 12 měsíců
- ano, již dříve (než před 12 měsíci)
- ne
- nevím

▶ **(podmínka)**

? **☰** Pokud ano, jakým způsobem?

- a. moje přihláška na pracovní pozici byla zamítnuta
- b. dostal/a jsem výpověď
- c. měl/a jsem menší výplatu
- d. bylo mi zamítnuto povýšení, na které jsem měl/a nárok
- e. nemohl/a jsem využívat systému benefitů či služeb
- f. partner/ka nemohl/a využívat systému benefitů či služeb
- g. homofobní, transfobní pracovní prostředí v práci
- h. šířili o mně lži a pomluvy
- i. byl/a jsem obtěžován/a, ponižován/a
- j. byl/a jsem fyzicky napaden/a
- k. jiné, prosím popište:

S KVOP 2018

Prague Pride 2021

? Které důvody podle Vás zapřičiňují, že lesby, gayové, bisexuálové či trans lidé na pracovišti nejsou „vyoutovaní“?

- a. obavy z ohrožení kariérního postupu
- b. obavy z reakcí kolegů/kolegyň
- c. obavy kvůli možnému zhoršení vztahů na pracovišti
- d. jiné důvody, napište prosím které: _____

Poznámka:

V některých dotaznících je vhodné doplnit informaci o tom, co znamená „být vyoutovaný“. V dotaznících se také hojně objevují položky zjišťující míru skrývání vlastní SOGI v těchto prostředích, včetně dotazů na důvody skrývání. Otázky mapují také všeobecnou atmosféru na pracovišti, například vlivem otevřenosti některých kolegů o jejich LGBTI identitě, či položky zjišťující existenci antidiskriminačních směrnic a dalších opatření. Ty uvádíme v sekci Hodnocení situace ve specifických kontextech a také v sekci Skrývání, zatajování či žitá neautenticita z hlediska sexuální orientace a genderové identity.

S Háttér 2010

? Znáte/znali jste ve vaší současné/minulé práci další LGBT+ lidi?

- a. ano
- b. ne
- c. nevím

S FRA 2019

Během vašeho zaměstnání v posledních 5 letech...

? Byl někdo, kdo vás a vaše práva jako [kategorie respondenta] v práci podporoval, bránil vás nebo vás chránil?

? Slyšeli jste nebo jste viděli někoho v práci podporovat, chránit nebo prosazovat práva leseb, gayů, bisexuálních, trans a/nebo intersexuálních osob v práci?

- a. nikdy
- b. občas
- c. často
- d. vždy
- e. netýká se mě

Diskriminace ve škole

S FRA 2019

? Stalo se vám někdy, že se vám během školní docházky posmívali, zesměšňovali vás, uráželi vás nebo vám vyhrožovali, protože jste [kategorie respondenta]?

- a. ano, mí vrstevníci a spolužáci
- b. ano, mí vyučující a další zaměstnanci školy
- c. ne, nikdy se mi to nestalo

S Háttér 2010

? Zažil/a jste někdy znevýhodnění či diskriminaci kvůli své sexuální orientaci nebo genderové identitě ve své škole?

- a. ano, za posledních 12 měsíců
- b. ano, již dříve (než před 12 měsíci)
- c. ne
- d. nevím

▶ **(podmínka)**

? Pokud ano, jakým způsobem?

- a. moje přihláška na školu byla zamítnuta
- b. byl/a jsem vyloučen/a ze školy
- c. dostal/a jsem jiný disciplinární/výchovný trest
- d. zažil/a jsem obtěžování či ponižování ze strany vyučujícího
- e. byl/a jsem fyzicky týrán/a ze strany vyučujícího
- f. zažil/a jsem obtěžování či ponižování ze strany studentů/studentek

- g. byl/a jsem fyzicky týrán/a ze strany studentů/studentek
- h. šířili o mně lži a pomluvy
- i. ve škole byly homofobní/transfobní učební osnovy
- j. homofobní, transfobní pracovní prostředí ve škole
- k. jiné: prosím popište: _____

S FRA 2019

? Zvažoval/a jste někdy odchod nebo změnu školy, protože jste [kategorie respondenta] ?

- a. ano
- b. ne

Diskriminace ve zdravotnictví

V sekcích zaměřených na zkušenosti s diskriminací v prostředí zdravotnictví se setkáváme zejména s tématy odepření zdravotnických služeb, či naopak nemístného tlaku na zákrok, který daná osoba nepotřebovala. Často se objevují též položky mapující kvalitu nabízené služby či přístup zdravotnického personálu. Dále se objevují položky zjišťující, zda respondenti kvůli nepříjemným zkušenostem lékaře či lékařku měnili. Specifické oblasti diskriminace a stigmatizace související s péčí o osoby žijící s HIV věnujeme samostatnou sekci.

K FRA 2019

FRA 2012 (chybí možnost h)), UK 2017 (možnost b), c),d), f),g)

? Zažil/a jste někdy některou z následujících situací, když jste vyhledal/a zdravotní péči či jste se snažil/a tuto péči získat jakožto [kategorie respondenta]?

- a. bylo pro mě obtížné získat zdravotní péči
- b. musel/a jsem změnit praktického lékaře/lékařku nebo jiného specializovaného lékaře/lékařku kvůli jejich negativní reakci
- c. nevyhledal/a jsem zdravotní péči kvůli obavám z diskriminace a negativních reakcí
- d. mé specifické potřeby byly ignorovány nebo nebyly brány v potaz
- e. zažil/a jsem nevhodné dotazy a nepřiměřenou zvědavost
- f. byl/a jsem pod tlakem či nucen/a podstoupit určité lékařské vyšetření nebo psychologický test
- g. nikdy jsem nebyl/a u lékaře/lékařky nebo ve zdravotnickém zařízení
- h. vyhýbal/a jsem se návštěvám lékařů/lékařek a zdravotnických zařízení
- i. nic z výše uvedeného

Diskriminace online

S Speak out 2019

? Setkali jste v posledních 5 letech s projevy a činy z nenávisti vůči LGBT+ lidem v online prostředí?

- a. ano
- b. ne

▶ **(podmínka)**

S Speak out 2019

? Pokud ano, o jaký typ projevů a činů z nenávisti vůči LGBT+ lidem online šlo?

- a. vyhrožovali mně/LGBT+ lidem smrtí
- b. vyhrožovali mně/LGBT+ lidem fyzickým násilím
- c. vyhrožovali mně/LGBT+ lidem sexuálními napadením
- d. vyhrožovali, že mně/jiné LGBT+ lidi vyoutují
- e. vyhrožovali, že zničí majetek, který je můj nebo jiné LGBT+ osoby
- f. uráželi mě a nadávali mi (či jiné LGBT+ osobě)
- g. vyoutovali mě/jinou LGBT+ osobu
- h. vydírali mě či jiné LGBT+ osoby
- i. zveřejnili soukromé osobní informace o mně nebo jiné LGBT+ osobě
- j. jiné, uveďte jaké: _____

Diskriminace v církvi / náboženském společenství

K Háttér 2010

? Považujete se (či jste se považoval/a v minulosti) za věřící/spirituální osobu, nebo člena/členku církve či náboženské společnosti?

- a. ano
- b. ne
- c. nevím

Některé studie zaměřující se na souvislosti mezi náboženstvím a nepřijetím genderově a sexuálně rozmanitých lidí často doplňují i otázku na to, jakou důležitost náboženské vyznání v životě respondenta má.

K Pitoňák 2020

? Jak důležité je ve vašem životě náboženství?

- a. velmi důležité

- b. spíše důležité
- c. ani důležité, ani nedůležité
- d. spíše nedůležité
- e. zcela nedůležité

K Pitoňák 2020

? Hlásíte se k nějakému náboženskému vyznání?

- a. ano
- b. ne

K Pitoňák 2020

Háttér 2010 (k jaké církvi či náboženskému společenství, možnosti: a),c),e),f,h) + další možnosti), Global Pride Study 2022 (možnosti se liší dle vyplňované země)

? Ke kterému?

- a. římskokatolické
- b. řeckokatolické
- c. evangelické a. v. (luterské)
- d. českobratrské evangelické
- e. československé husitské
- f. židovské
- g. muslimské
- h. pravoslavné
- i. svědkové Jehovovi
- j. ostatní křesťanské
- k. ostatní mimokřesťanské
- l. jinému, kterému?

S Háttér 2010

? Pokud jste v minulosti byl/a věřící nebo člen/ka církve či náboženské společnosti a již nejste, byla vaše sexuální orientace či genderová identita důvodem k odchodu?

- a. ano, měl/a jsem strach, že mě nepřijmou takového/takovou jaký/á jsem
- b. ano, nemohli jsme se shodnout v názoru na sexuální orientaci a genderovou identitu
- c. byl to jen jeden z důvodů odchodu
- d. ne, nehrálo to roli

S Háttér 2010

? Jak hodnotíte přístup vaší církve či vašeho náboženského společenství k LGBT lidem?

- a. 0 (nepřátelská, či až hostilní vůči LGBT lidem) až 10 (velice otevřená a přijímající LGBT lidi)

S Háttér 2010

Procházka a kol. 2003 (pouze možnosti ano/ne a dotazování na sexuální orientaci)

? Cítil/a jste se někdy v rámci své církve či náboženské společnosti znevýhodněn/a kvůli své sexuální orientaci či genderové identitě?

- a. ano, za posledních 12 měsíců
b. ano, již dříve (než za posledních 12 měsíců)
c. ne, nikdy
d. nevím

? Pokud ano, jakým způsobem?

- a. při kázání, prohlášeních církve a v náboženských textech
b. při zpovědi či svěření se někomu
c. homofobní poznámky a komentáře od ostatních členů/členek
d. byl/a jsem obtěžován/a či ponižován/a
e. byl/a jsem fyzicky napaden/a
f. jiné, prosím popište:

Fyzické a sexuální napadení a obtěžování

K FRA 2012

KVOP 2018

? Stalo se Vám osobně v posledních 5 letech*, že jste byl/a v Česku z jakéhokoliv důvodu fyzicky/sexuálně napaden/a nebo Vám někdo vyhrožoval násilím doma nebo na veřejnosti (na ulici, ve veřejné dopravě, v práci)?

- a. ano
- b. ne

Poznámka: Další porovnatelnou možností může být položka z dotazníku FRA 2019, která se taktéž ptá na fyzické a sexuální napadení, ale vynechává vyhrožování násilím a kvantifikuje možnosti odpovědí – např. a) nikdy b) jednou c) 3–5x, atd.

K Háttér 2010

KVOP 2018 (b),d),h),j) – nejzávažnější případ), Petruželka, Walach, Kalibová, 2020 (a),b),d),h), j) – za posledních 12 měsíců)

? Stalo se Vám osobně v posledních 5 letech*, že jste byl/a v Česku obětí útoku kvůli vaší sexuální orientaci či genderové identitě?

- a. ano, za posledních 12 měsíců
- b. ano, dříve (než za posledních 12 měsíců)
- c. nikdy
- d. nevztahuje se na mě

? Pokud ano, jakým způsobem?

- a. byl/a jsem slovně napadán/a, urážen/a nebo mi byly adresovány nadávky
- b. byl/a jsem zastrašován/a, bylo mi vyhrožováno násilím
- c. byl/a jsem pronásledován/a
- d. zničili můj majetek
- e. byl/a jsem okraden/a
- f. bylo vytvořeno grafitti, které mě uráželo (s mým jménem apod.)
- g. útočili na mě házením věcí (kamenů, vajec atp.)
- h. byl/a jsem fyzicky napaden/a (kopání, rány atp.)
- i. byl/a jsem napaden/a se zbraní (nůž, baseballová pálka,...)
- j. byl/a jsem znásilněn/a
- k. jiné, prosím popište: _____

S FRA 2019

FRA 2012

? Když si vzpomenete na Vaši poslední zkušenost, kdy na Vás někdo fyzicky či sexuálně zaútočil, jelikož jste [kategorie respondenta], kdy se Vám to stalo?

- a. v posledních 12 měsících
- b. dříve než před 12 měsíci

S FRA 2019

FRA 2012 (mimo možnosti d), f)), KVOP 2018 (nejzávažnější případ, možnosti a)-c), f)-m)), Háttér 2010 (možnosti a),c),i))

? Víte, kdo byl pachatelem/pachatelkou? (tohoto posledního případu fyzického nebo sexuálního napadení)

- a. rodinný příslušník/příslušnice nebo příbuzný/á
- b. soused/sousedka
- c. kolega/kolegyně v práci
- d. někdo ze školy nebo univerzity
- e. prodavač, číšník / jiný poskytovatel služeb
- f. zákazník/zákaznice, klient/ka, pacient/ka
- g. člen/ka extremistické či rasistické skupiny
- h. teenager nebo skupina teenagerů
- i. policista/policistka
- j. jiný veřejný činitel či úředník/úřednice (státní úředník/úřednice)
- k. někdo jiný, koho znám
- l. někdo jiný, koho jsem neznal/a
- m. někdo jiný: _____
- n. neviděl/a jsem, kdo to byl

Poznámka:

Zpravidla se i zde nechává volné pole pro respondenty/respondentky pro doplnění jiné osoby, která byla pachatelem. Některé dotazníky se také ptají na gender či pohlaví pachatele (což může být problematická položka vzhledem k nepřesnosti při odhadování sebeurčení druhých osob), objevují se také otázky na počet pachatelů daného činu.

S FRA 2019

FRA 2012 (možnosti všechny kromě f) + další), KVOP 2018 (nejzávažnější případ, možnosti všechny kromě f) + další, Háttér 2010 (a)–c, e) + další)

? Kde k tomuto poslednímu případu došlo? Prosím vyberte nejlépe odpovídající možnost.

- a. doma
- b. ve škole, na univerzitě
- c. na pracovišti
- d. v kavárně, restauraci, hospodě, klubu
- e. v prostředcích veřejné dopravy
- f. ve zdravotnickém zařízení (v nemocnici či jiné zdravotnické službě)
- g. na ulici, náměstí, parkovišti nebo jiném veřejném místě
- h. jinde, kde: _____

Některé dotazníky v návaznosti na položky o fyzickém a sexuálním násilí zjišťují také závažnost následků pro daného člověka. Například zda utrpěl zranění, nemohl dočasně vykonávat zaměstnání, měl finanční problémy či zda se objevoval strach z určitých míst spojených s incidentem nebo zda následně vyhledal psychologickou pomoc. Jako příklad uvádíme nejvíce podrobný výčet položky z výzkumu FRA 2019. Další studií, která tuto oblast zohledňuje, je Háttér 2010.

S FRA 2019

? Jak tento incident ovlivnil vaše zdraví a duševní pohodu?

- a. potřeboval/a jsem lékařskou pomoc nebo hospitalizaci
- b. nebyl/a jsem krátkodobě schopný/schopná pracovat / musel/a jsem přestat pracovat
- c. bál/a jsem se chodit ven nebo na určitá místa
- d. měl/a jsem problémy v oblasti duševního zdraví – úzkosti, depresivní prožívání
- e. měl/a jsem finanční problémy
- f. nemělo to vliv na mé zdraví a duševní pohodu
- g. jiné, prosím popište: _____

Nahlašování diskriminace, obtěžování a násilí

Nahlášení případu diskriminace, obtěžování či násilí je součástí většiny výzkumů v této oblasti, a jak jsme uvedli na začátku, míra reportování je mizivá. Tuto skutečnost je proto zapotřebí dále mapovat a porozumět aspektům, které ji ovlivňují – k tomu se vrátíme v další sekci o důvodech nenahlašování. Radíme sem především otázku, zda se nahlášení případu diskriminace vůbec uskutečnilo; napříč výzkumy se pak liší, zda se dotazujeme na nahlášení nejzávažnějšího činu, posledního činu, všech činů za daný časový úsek nebo kdykoliv v životě.

Dále se zjišťuje, kdo případ nahlásil, zda to byla sama oběť či někdo jiný (např. blízká osoba), a zjišťuje se také, komu byl případ nahlášen. Mezi nejčastější možnosti je řazena policie, ombudsman, neziskové organizace a různé právní subjekty. Dle typu prostředí se setkáváme také s dalšími možnostmi, v zaměstnání můžeme zařadit např. odborové organizace, personální oddělení či přímé nadřízené. V prostředí školy a obecně u dětí a dospívajících se mezi odpověďmi vyskytují vyučující či rodiče. Detailně se na oblasti nahlašování diskriminace v prostředí školy a zaměstnání dotazuje Národní LGBT studie ve Velké Británii (2017). Některé dotazníky také zjišťují, jaký přístup k řešení incidentu organizace, osoby či orgány zaujaly. Zda incident vůbec řešily a jak aktivně. Jiné dotazníky zjišťují rovněž míru efektivity nebo účinnosti nahlášení hodnocené ze strany dotazovaných.

K KVOP 2018

Petruželka, Walach, Kalibová 2020 (policii), Háttér 2010

FRA 2012, FRA 2019 (poslední incident)

? Když jste se cítil/a diskriminován/a nebo obtěžován/a, šli jste někam tento případ nahlásit? Lidé mohou diskriminační událost (incident nebo čin) nebo obtěžování oznámit organizaci nebo úřadu, který přijímá tyto stížnosti, nebo v místě, kde k činu došlo.

- a. ano, všechny případy
- b. ano, některé případy
- c. ne

Poznámka: Pro lidi, kteří se stali obětí diskriminace, obtěžování a násilí, může být psychicky náročné jít tento čin hlásit. Zároveň mohou čin nahlásit jiné osoby, které byly svědky události, případně k tomu mohou být pověřeni ze své pozice (např. na pracovišti), proto zde zařazujeme novou otázku, která se zaměřuje i na další osoby.

K NOVÁ

? Když jste se cítil/a diskriminován/a nebo obtěžován/a, šel tento případ nahlásit někdo jiný?

- a. ano
- b. ne
- c. nevím

K Petruželka, Walach, Kalibová (2020)

KVOP 2018 (nejzávažnější incident, odpovědi ano–ne), FRA 2012 (poslední incident, odpovědi ano–ne)

? Pokud jste se stali obětí útoku kvůli sexuální orientaci či identitě, oznámili jste své napadení v daném období policii?

- a. ano, vždy
- b. ano, jen některé útoky
- c. ne, žádné

Možnosti odpovědí:

- a. kdykoliv v životě
- b. v posledních 12 měsících

Vzhledem k tomu, že nahlášení incidentu na policii může být poměrně vysokoprahové a může panovat jistá nedůvěra k tomu, jak citlivě bude s obětí předsudečných činů na základě sexuální orientace a genderové identity zacházeno, doporučujeme zařadit otázku, která uvádí i jiné organizace a instituce, kam mohou oběti čin hlásit.

S FRA 2019

KVOP 2018 (a),d),f), h),i) Háttér 2010 (a),e),f), h),i),j))

? Když jste se naposledy cítili diskriminováni, nahlásili jste to vy nebo někdo jiný některé z následujících organizací nebo institucí?

- a. odborový svaz či výbor zaměstnanců
- b. zaměstnavatel
- c. místo, kde k incidentu došlo
- d. sdružení spotřebitelů (spotřebitelské organizace)
- e. místní úřady
- f. nevládní organizace (sdružení, spolek, nezisková organizace, charita)
- g. LGBTI organizace nebo jiná skupina podporující LGBTI osoby
- h. veřejný ochránce práv (ombudsman)
- i. právník/advokát (či jiní poskytovatelé právních služeb)
- j. policie

- k. politik či člen parlamentu
- l. někdo jiný – napište prosím kdo: _____

Poznámka: Výše jsme uvedli příklad ze studie FRA 2019 na nahlašování diskriminace. Při otázce na nahlašování obtěžování a fyzického či sexuálního násilí uvádí totožná studie odlišné varianty možností. Jde o dvě samostatné otázky na nahlašování 1) obtěžování 2) fyzického a sexuálního napadení, které ale mají stejný výběr nabízených možností. V otázce níže lze tedy snadno nahradit „poslední incident obtěžování“ slovy „poslední incident fyzického či sexuálního napadení“.

S FRA 2019

FRA 2012 (odpovědi b)–e),h)–j), UK 2017 (nejzávažnější incident, odpovědi a)–e),h)

? Nahlásili jste vy nebo někdo jiný tento poslední incident obtěžování některé z následujících organizací nebo institucí?

- a. policie
- b. veřejný ochránce práv či jiná instituce za lidská práva
- c. LGBTI organizace nebo jiná skupina podporující LGBTI osoby
- d. organizace na pomoc obětem trestných činů
- e. nemocnice nebo jiné zdravotnické zařízení
- f. osoba v organizaci/instituci, kde k incidentu došlo (v práci, při poskytování služeb)
- g. média
- h. jiná organizace – uveďte prosím jaká: _____
- i. ne, incident nebyl nikde nahlášen
- j. nevím

S UK 2017

Petruželka, Walach, Kalibová (2020) (škála 1–5 bez slovních popisků)

? Jak byste celkově ohodnotili přístup policie?

- a. velmi nápomocný, konstruktivní přístup
- b. spíše nápomocný a konstruktivní přístup
- c. ani nápomocný, ani nevyhovující
- d. spíše nevyhovující přístup
- e. zcela nevyhovující přístup
- f. nepřeji si to sdělit

Poznámka:

Studie UK 2017 se stejnou otázkou individuálně dotazuje i na hodnocení dalších organizací či osob, kterým byly diskriminace, obtěžování nebo násilí nahlášeny. Např. odborový svaz, neziskové organizace nebo vyučující.

S KVOP 2018

? Jakým způsobem byla situace vyřešena?

a. volné pole

V případě nenahlášení je důležitá otázka na důvody nenahlášení. Jelikož se nahlášené případy diskriminace, obtěžování a násilí pohybují v řádu jednotek procent, vidíme v oficiálních reportech pouze špičku ledovce. Tyto informace mohou pomoci identifikovat a adresovat zábrany nahlašování, jako jsou pocity nedůvěry ve vyřešení případu, obava z chování policie či jiného orgánu, přesvědčení o zanedbatelnosti činu či nevědomost, kam se v takové situaci obrátit. Setkáváme se také s otevřenou otázkou, kde mohou respondenti popsat vlastními slovy důvody pro nenahlášení.

S KVOP 2018

FRA 2019, FRA 2012 (možnost e) je rozdělena na 2 položky, chybí položka b), i), j)) Háttér 2010 (není možnost i), j))

? Proč jste nevyhledal/a pomoc a případ nenahlásil/a?

- a. nechtěl/a jsem odhalit svou sexuální orientaci a/nebo genderovou identitu
- b. nebyl/a si jist/a, zda šlo o diskriminaci
- c. nevěděl/a jsem jak, kam a na koho se obrátit (kde se oznamuje diskriminace, kdo by mohl poskytnout právní pomoc)
- d. obával/a jsem se (možných) negativních důsledků, zhoršení situace a bál/a se (možného) zastrašování pachatelí, pokud bych byl/a diskriminaci oznámil/a (obava z pomsty/vystupňování diskriminace)
- e. oznámením diskriminace by se nic nezměnilo/nestalo (nedostatek důvěry k soudům/policii/institucím, že se případ úspěšně vyřeší)
- f. byl/a jsem příliš rozrušen/a a znechucen/a a neměl/a jsem sílu to dále řešit
- g. příliš triviální / nestálo to za oznámení – je to normální, děje se to vždycky, nepovažoval/a jsem za důležité svůj případ řešit
- h. nepohodlné / příliš mnoho byrokracie nebo problémů / nebyl na to čas
- i. neměl/a jsem dost důkazů na to, abych mohl/a diskriminaci úspěšně dokázat
- j. neměl/a jsem dost finančních prostředků na zabezpečení právníka
- k. rozhodl/a jsem se svůj případ řešit osobně dohodou s diskriminující osobou, sám/a nebo s pomocí rodiny či přátel
- l. jiný důvod, napište prosím jaký: _____

K KVOP 2018

? Pokud byste se v budoucnu stal/a obětí diskriminace nebo obtěžování, na koho byste se nejspíše obrátil/a?

- a. policie
- b. veřejný ochránce práv (ombudsman)
- c. právník (advokát)
- d. soud
- e. odbory
- f. nevládní organizace (sdružení)
- g. inspekční orgány
- h. na někoho jiného – napište prosím na koho:

K KVOP 2018

? Co by bylo třeba podle Vás změnit, aby měly oběti diskriminace nebo obtěžování v Česku lepší a snadnější přístup k právní pomoci?

- a. volné pole

Specifické otázky zaměřené na zjišťování psychologických, sociálních a zdravotních faktorů souvisejících se sexuální orientací a genderovou identitou v kontextu diskriminace a stigmatizace

---

Menšinový stres

Studie zaměřené na diskriminaci, stigmatizaci a jejich vliv na kvalitu života neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí již přinejmenším dvě desetiletí upozorňují na negativní dopady, které se promítají nejen do právního postavení, společenského statusu jimi dotčených lidí, ale také negativně ovlivňují jejich duševní pohodu a zdraví. Menšinový stres v současnosti poskytuje asi nejkomplexnější vysvětlující rámec pro porozumění konkrétním procesům, které přispívají k větší socio-psychologické zátěži působící na neheterosexuální a genderově rozmanité lidi (Meyer, 2003; Pitoňák, 2017). Jak bylo zmíněno v úvodu, řada studií již po několik desetiletí upozorňuje na přítomnost značných zdravotních rozdílů včetně častějších depresivních a úzkostných poruch, nadužívání nelegálních drog či několikanásobně častější sebevražednost (Plöderl & Tremblay, 2015). Je však třeba zdůraznit, že tyto rozdíly v duševním zdraví nejsou zapříčiněny samotnou neheterosexualitou nebo genderovou rozmanitostí, ale právě faktory, které mají původ ve stigmatizaci těchto osob ve společnosti.

Menšinový stres definujeme jako nadbytečný stres, kterému jsou jednotlivci ze stigmatizovaných skupin vystaveni jako důsledku jejich menšinové pozice (Meyer, 2003; Pitoňák, 2017). Menšinový stres lze tedy vnímat jako stres, který působí nad rámec běžných typů stresu, s nimiž se setkávají všichni lidé. Je typicky chronický, sociálně založený a relativně stabilní v čase a představuje soubor rozmanitých stresorů a faktorů, které mohou negativně ovlivňovat mimo jiné i duševní zdraví neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí. Menšinové stresory typicky dělíme v rámci kontinua od distálních (objektivních) stresorů, jakými jsou vnější systémové podmínky (stigmatizující normy, nerovné zákony, chybějící reprezentace v rámci kulturních tradic apod.), přes interpersonální události a podmínky (nejrůznější formy diskriminace, šikany, předsudečnosti, násilí z nenávisi apod.) až po proximální (subjektivní) menšinové stresory, které závisí na individuálním zhodnocení jednotlivci.

Objektivní menšinové stresory bývají v rámci velkých mezinárodních studií v současnosti stále častěji užívány k sestavování komplexních indexů tzv. systémového nebo strukturního stigmatu a bývají posléze korelovány v čase se změnami duševně-zdravotních indikátorů u neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí. V současnosti jsou například k dispozici recenzované longitudinální výzkumy provedené v USA nebo ve Švédsku, které potvrzují souvislosti např. mezi zpřístupněním manželství pro páry stejného pohlaví

a snížením sebevražednosti u středoškoláků (Raifman et al., 2017) či snížení rozdílu ve výskytu psychologického distresu mezi heterosexuály a neheterosexuály ve Švédsku (Hatzenbuehler et al., 2018). Subjektivní stresory se pak mohou projevovat ve formě zvnitřněných norem (např. internalizace homonegativity), různých forem kognitivních vysvětlujících rámců (např. očekávání nepřijetí), adaptivních a maladaptivních forem chování, které mohou zahrnovat například skrývání vlastní sexuální nebo genderové identity.

Je tedy zřejmé, že i fenomény jako diskriminace, obtěžování a šikana bývají konceptualizovány v rámci měřících položek, které jinak bývají zaměřené na zjišťování stavu duševního zdraví či specifické psychologické procesy. V této oblasti se ale využívají již specifické a psychometricky ověřené měřící nástroje, které byly v rámci příslušných a vysoce odborných studií validizovány jako vhodné pro měření těchto specifických fenoménů. Následující měřící nástroje proto uvádíme pouze za účelem zájmu o zvýšení dostupnosti a zkvalitnění informací o působení a účincích vybraných menšinových stresorů.

ŠKÁLA HETEROSEXISTICKÉHO OBTĚŽOVÁNÍ, ODMÍTNUTÍ A DISKRIMINACE

Škála heterosexistického obtěžování, odmítnutí a diskriminace (HHRDS – Heterosexist Harassment, Rejection, And Discrimination Scale) vyvinutá profesorkou Dawn Szymanski (2006) je pravidelně užívána v rámci relevantních, zejména psychologických studií, jejichž cílem je zjišťovat míru intenzity menšinového stresu na interpersonální úrovni a zpravidla ji dávat do spojitosti s psychologickým distresem a duševně-zdravotními problémy. Českou verzi této škály jsme poprvé adaptovali v Národním ústavu duševního zdraví v rámci výzkumného projektu GA ČR (19-14801S) „Menšinový stres neheterosexuálních lidí v Česku“.

Škála obsahuje 14 otázek rozdělených do 3 subškál, hodnocené jsou na 6 stupňové liker-tově škále a možností „nevztahuje se“:

K **S** Szymanski (2006) česká adaptace Pitoňák 2020

? Při odpovídání na následující otázky prosíme, abyste pečlivě popřemýšleli o svém životě. Tyto otázky se mohou týkat jak vaší sexuality, tak i genderové identity. Každou otázku si přečtete a vyberte odpověď, která nejlépe vystihuje události POSLEDNÍHO ROKU.

Držte se těchto pravidel:

- a. 1 – pokud se vám to NIKDY nestalo
- b. 2 – pokud se vám to stalo JEDNOU ZA ČAS (méně než v 10 % období)
- c. 3 – pokud se vám to OBČAS stalo (v 10–25 % období)
- d. 4 – pokud se vám to stalo MNOHOKRÁT (v 26–49 % období)
- e. 5 – pokud se vám to VĚTŠINOU stávalo (v 50–70 % období)
- f. 6 – pokud se vám to stávalo TĚMĚŘ STÁLE (více než v 70 % období)
- g. 7 – pokud se na vás otázka NEVZTAHUJE (např. nechodil/a jste do školy/práce v posledních 12 měsících)

Podotázky řazené dle subškál:

Diskriminace v práci a ve škole (doporučené pořadí položek v rámci dotazníku 1, 2, 3, 7)

- ? Jak často se k vám vyučující chovali neférově kvůli tomu, že jste LGBT+?**
- ? Jak často s vámi neférově jednal/a váš zaměstnavatel/ka, šéf/ka nebo nadřízený/nadřízená kvůli tomu, že jste LGBT+?**
- ? Jak často s vámi neférově jednali vaši spolupracovníci, spolužáci nebo kolegové kvůli tomu, že jste LGBT+?**
- ? Jak často vám bylo upřeno zvýšení platu, povýšení, dlouhodobější smlouva, lepší úkol, pracovní místo a podobné věci, které jste si v práci zasloužil/a, kvůli tomu, že jste LGBT+?**

Jiná diskriminace (doporučené pořadí položek v rámci dotazníku 4, 5, 6)

- ? Jak často s vámi neférově jednali lidé ve službách (v obchodě, restauraci, na úřadě, v bance, v autoopravně apod.) kvůli tomu, že jste LGBT+?**
- ? Jak často s vámi neférově jednali cizí lidé kvůli tomu, že jste LGBT+?**
- ? Jak často s vámi neférově jednali lidé v pomáhajících profesích (lékař/ka, zdravotnický personál, psychiatr/ička, sociální pracovník/pracovnice, zubař/ka, školní poradce či poradkyně, terapeut/ka, ředitel/ka, gynekolog/gynekoložka apod.) kvůli tomu, že jste LGBT+?**

Obtěžování a odmítnutí (doporučené pořadí položek v rámci dotazníku 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14)

- ? Jak často s vámi neférově jednala vaše rodina kvůli tomu, že jste LGBT+?**
- ? Jak často jste slyšel/a heterosexistické nadávky jako „buzna“, „bagristka“, apod.?**
- ? Jak často si z vás někdo utahoval, zasedl si na vás, strkal do vás, udeřil vás či vám vyhrožoval násilím kvůli tomu, že jste LGBT+?**
- ? Jak často vás odmítl někdo z příbuzných kvůli tomu, že jste LGBT+?**
- ? Jak často vás odmítl někdo z přátel kvůli tomu, že jste LGBT+?**
- ? Jak často jste v rámci své rodiny slyšel/a poznámky namířené proti LGBT+ lidem?**
- ? Jak často vás někdo verbálně urazil kvůli tomu, že jste LGBT+?**

Diskuse:

Otázky se do dotazníků zařazují v doporučeném pořadí bez jejich dělení do zmíněných subškál. Ty jsou vyhodnocovány až dodatečně. Hodnocení škály doporučujeme provádět podle Feinstein, B. A., Goldfried, M. R. & Davila, J. (2012). Vyšší skóre znamená větší zkušenost s diskriminací v uplynulém roce. U vzorku leseb (Szymanski, 2006) a vzorku gayů a bisexuálních mužů (Szymanski, 2009) byla zaznamenána vynikající vnitřní konzistence a přiměřená konvergentní a diskriminační validita.

INTERNALIZOVANÁ HOMONEGATIVITA

Internalizovanou neboli zvnitřněnou homonegativitou (někdy internalizované stigma či nepřesně homo-/bi- fobií) rozumíme proces, při kterém si gayové, lesby či bisexuální lidé, často nevědomě, zvnitřňují společenské postoje vůči sexualitě, genderu a pohlaví jako součásti svého vlastního sebepojetí (Meyer, 1995). Dle Hereka (2000) může takové zvnitřnění vyústit do negativních pocitů vůči vlastní osobě, především pak v období sexuálního dospívání (tedy v období, kdy neheterosexuální lidé zjišťují, že nejsou heterosexuální). Je tomu tak proto, že negativní vnitřní přesvědčení způsobuje psychologický rozpor, či určité dilema, mezi skutečnou romantickou touhou jednotlivce a jeho/jejími zvnitřněnými negativními vysvětlujícími rámci či přesvědčením o sobě samotném. Tento rozpor pak může vést k pocitům viny, hanby, snižovat sebeúctu osoby či jí způsobovat jiné emocionální potíže. Z těchto důvodů v současnosti internalizovanou homonegativitu (či binegativitu) chápeme jako jednu z forem menšinového stresu. Míra zvnitřnění negativních společenských, kulturních a dalších postojů vůči homosexualitě či jiným formám neheterosexuality (např. bisexualitě) byla mnoha studii spojena s horší kvalitou života jednotlivce, omezením kvality duševního zdraví, potažmo s rozvojem duševně-zdravotních problémů, které v extrémních situacích mohou mít fatální následky jako suicidium (Williamson, 2000).

Pro účely stanovení míry internalizované homonegativity existuje celá řada psychometricky ověřených měřících škál, v Česku byla například již použita Krátká škála zvnitřněné homonegativity (Short Internalized Homonegativity Scale) v rámci mezinárodní studie EMIS – European MSM Internet Survey 2017, která se zaměřovala na muže (česká zpráva ze studie: SZU, 2019). Je ale zřejmé, že tato škála je zaměřená pouze na muže, a proto se nehodí pro zjišťování zvnitřněné homonegativity u žen a jinak genderově se identifikujících osob. V době zpracování tohoto dokumentu jsme neměli k dispozici žádnou inkluzivní psychometricky ověřenou a spolehlivou škálu v českém jazyce. Pro příklad uvádíme alespoň tu ze studie EMIS.

K S EMIS 2017

? Vyjádřete na následující škále od 1 (rozhodně nesouhlasím) do 7 (rozhodně souhlasím) Vaše pocity týkající se homosexuality. Nad otázkami příliš nepřemýšlejte, zajímá nás spíše emoční než racionální úroveň.

- V gay podnicích se cítím komfortně.
- Společenské situace, ve kterých jsem v přítomnosti gay mužů, jsou mi nepříjemné.
- Nevadí mi, když jsem na veřejnosti viděn s mužem, který je gay.
- Nevadí mi bavit se na veřejnosti o homosexualitě.
- Nevadí mi / je pro mě v pořádku, že jsem homosexuální muž/gay.
- Homosexualita je pro mě morálně akceptovatelná.
- Neměnil bych svoji sexuální orientaci, ani kdybych měl tu možnost.

Diskuse:

Odpovědi byly založeny na sedmistupňové Likertově škále od (1) „rozhodně souhlasím“ po (7) „rozhodně nesouhlasím“, se středním bodem (4) a dodatečnou možností „nevztahuje se na mě“. Čím vyššího skóru bylo dosaženo, tím vyšší míru internalizované homonegativity bylo možné vyvozovat. Dle souhrnné zprávy studie EMIS (The EMIS Network, 2019) se v Evropě výše

tohoto ukazatele pohybuje mezi 0,9 až 2,5 body. Průměrná hodnota pro Česko byla 1,4 bodu, což Česko řadí k zemím s nejnižší mírou zvnitřněné homonegativity v Evropě.

Tzv. „KONVERZNÍ TERAPIE“

V některých kontextech může být rovněž vhodné zařadit i otázky související se zkušenostmi, které se týkají možné snahy respondentů potlačit svou sexuální orientaci nebo genderovou identitu či zda k takovému jednání nebyli dokonce nuceni ze strany svého okolí. V tomto ohledu se jedná o problematiku ve spektru tzv. SOCE / SOGICE otázek z anglického Sexual Orientation Change Efforts (SOCE) nebo Sexual Orientation and Gender Identity Change Efforts (SOGICE), tedy snah o změnu sexuální orientace nebo genderové identity. Hovorově jsou tyto již zcela neetické a překonané praktiky označovány jako tzv. „konverzní terapie“. Na tomto místě je zapotřebí zdůraznit, že renomované odborné společnosti již mnohokrát vydaly stanoviska, ve kterých tyto praktiky odsuzují a odmítají. Shrnutí vybraných stanovisek odborných společností přeložil Pitoňák (2017). Zpráva o rozšíření těchto praktik v současném světě byla nedávno zpracována například organizací ILGA (Mendos, Aranda & Brown, 2020).

Příklad otázky v oblasti SOCE:

S Out Right International 2019

? Znáte někoho, kdo zažil „konverzní terapii“?

- a. ne
- b. ano
- c. nevím

S Out Right International 2019

UK 2017

? Zažili jste osobně „konverzní terapii“?

- a. ano
- b. ne

Poznámka:

Je zřejmé, že pokud otázku položíme respondentům, kteří se s označením konverzní terapie neseťkali, bude vhodné jim termín vysvětlit. Můžeme proto na úvod otázky nebo příslušného oddílu uvést například: „Tzv. konverzní terapie jsou označení pro jakýkoliv zákrok nebo snahu, jejichž cílem je změnit sexuální orientaci nebo genderovou identitu člověka.“

SKRÝVÁNÍ, ZATAJOVÁNÍ ČI ŽITÁ NEAUTENTICITA Z HLEDISKA SEXUÁLNÍ ORIENTACE A GENDEROVÉ IDENTITY

Specifickou oblastí, která bývá stále častěji sledována v rámci zkoumání vlivu menšinového stresu, je skrývání nebo míra otevřenosti ve vztahu k vlastní sexuální a genderové rozmanitosti. V současnosti dynamicky roste dostupnost kvalitních dat, díky nimž je možné lépe porozumět celé řadě faktorů, které komplexně ovlivňují zdraví a kvalitu života neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí. Skrývání, zatajování či žitá neautenticita z hlediska sexuální orientace či genderové identity v kontaktu s druhými lidmi představují nestejně a složité psychosociální procesy související s adaptací na život ve stigmatizujícím prostředí. K těmto faktorům se tradičně přistupovalo zejména perspektivou tzv. „coming outu“, tedy z určité vývojově-psychologické perspektivy. Zde se očekává, že osoba, která se „vyrovná“ se svou sexuální a genderovou rozmanitostí a „akceptuje“ ji, tuto rozmanitost „integruje“ do svého sebepojetí (Savin-Williams, 2011). Za úspěšné zvládnutí tohoto procesu je tedy tradičně považována autenticita, resp. proběhnutí „vnější coming out“ ve vztahu k vybraným blízkým lidem, spolupracovníkům atp. – jinými slovy, příslušná osoba už před nimi „netají“, že je neheterosexuální, trans nebo jinak genderově rozmanitá.

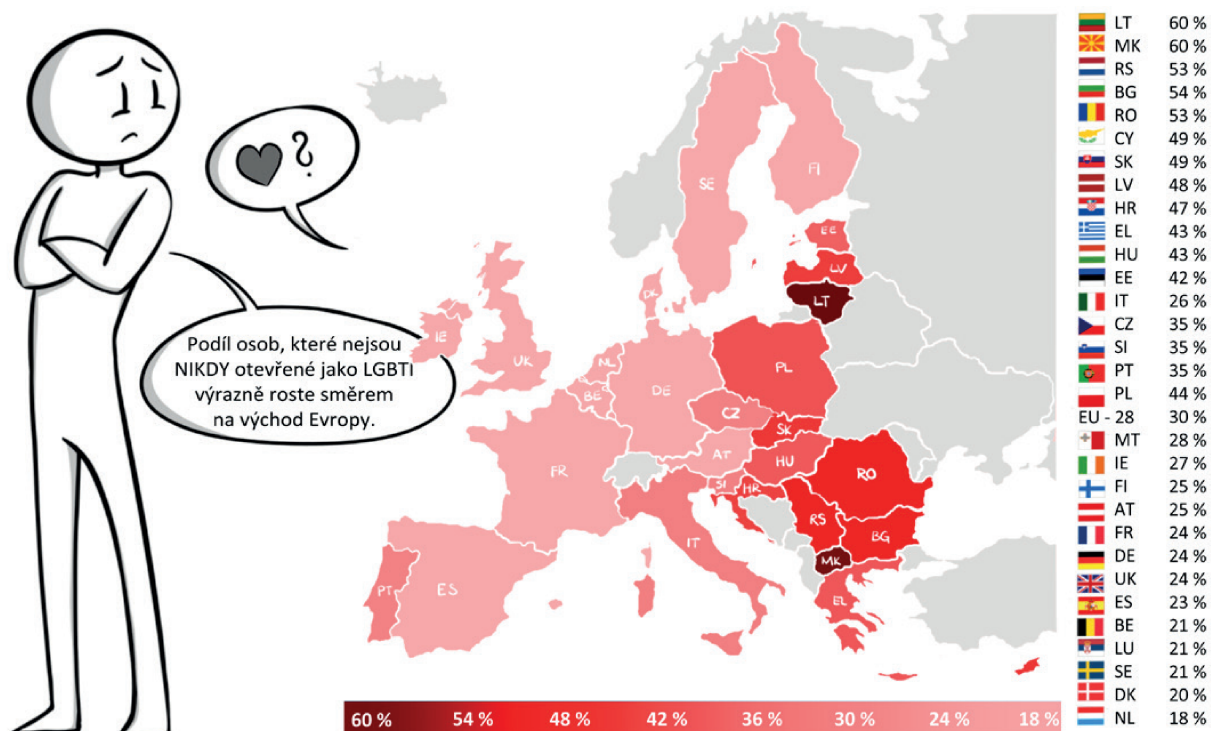
S rostoucím porozuměním působení a charakteru společenských faktorů, jako je stigmatizace a tzv. cisheteronormativní očekávání, lze říci, že osoba dospívající v rámci cisheteronormativního prostředí „ví“ a „vnímá“, že za vybočení z této relativně univerzální normy bude společensky stigmatizovaná. Neheterosexuální a genderově rozmanitá osoba může proto pociťovat určitou potřebu se vůči této normě vymezovat nebo se na ni adaptovat v závislosti na prostředí, ve kterém se pohybuje. Adaptace a život v cisheteronormativním prostředí jsou v mnohých ohledech natolik specifické, že dosavadní výzkumy, které se zaměřovaly na tzv. proces coming outu, nepřinesly přesvědčivou empirickou oporu pro to, abychom mohli o tomto procesu hovořit pouze v kontextu psychologického vývoje. Stále častěji se setkáváme s dalšími přístupy, které otevřenost, skrývání nebo nízkou míru autenticity ve vztahu k vlastní sexuální nebo genderové rozmanitosti pojmají jako součást širších psychosociálních procesů.

Míra otevřenosti nebo skrývání patří rovněž mezi klíčové proměnné, které sledujeme v rámci působení menšinového stresu. Dají se sice aplikovat i na další skupiny stigmatizované na základě jiných atributů (etnicita, náboženské vyznání atp.), nicméně pro neheterosexuální a genderově rozmanité lidi je právě míra otevřenosti nebo skrývání zcela specifická. Osoba s rozmanitou sexuální orientací či genderovou identitou dospívá zpravidla v prostředí, kde postrádá automatickou oporu ze strany svých nejbližších, kteří na rozdíl od etnických nebo náboženských menšin nemusejí o sexuální či genderové rozmanitosti svých blízkých vědět. Sexuální orientace a do určité míry i genderová rozmanitost (zejména je-li potlačena vlivem stigmatizujících vlivů okolí) nepatří mezi rozpoznatelné lidské rysy, a je proto možné je nejen zcela přehlížet, ale také skrývat. Tyto podmínky proto vedou ke vzniku specifických forem menšinových stresorů a faktorů, které je zapotřebí sledovat. Kromě mezilidské diskriminace, násilí a různých forem nesnášenlivosti proto můžeme v rámci studií měřit i složitější procesy, jako je míra skrývání sexuální nebo genderové identity v nejrůznějších kontextech. Je vhodné snažit se porozumět rozdílnosti kontextů, ve kterých k takovým fenoménům dochází, a to jak na mikro úrovni (škola, pracoviště, rodina atd.), tak i na makro úrovni (města, státy, regiony).

Jak se můžeme přesvědčit na obrázku 13, také v Evropě jsou rozdíly v míře otevřenosti z hlediska sexuální orientace a identity značné. Z dat, která získala agentura FRA v rámci

dosud nejrozsáhlejší studie zaměřené na neheterosexuální a genderově rozmanité osoby, vyplývá, že podíl LGBTI osob, které nejsou nikdy otevřené ve vztahu ke své sexuální či genderové identitě, je nejnižší v Nizozemsku (18 %) a nejvyšší v Severní Makedonii a Litvě (obě země 60 %). V Česku dosahovala tato hodnota 35 % a řadíme se tak mezi průměr Evropy.

Na základě těchto skutečností jsme přesvědčeni, že je vhodné zpřístupňovat měřící nástroje, které by umožnily nejen mezinárodní srovnání, ale také sledování dlouhodobých trendů. V současnosti máme například první důkazy o tom, že vnímání přátelskosti a bezpečnosti příslušné společnosti ve vztahu k LGBTI+ lidem patří nejen mezi důležité migrační motivy, ale že migrace ze zemí s vysokou mírou stigmatizace vůči LGBTI+ lidem do zemí s nižší mírou stigmatizace má též efekt na snižování psychologického distresu a může pozitivně ovlivňovat (tj. omezovat) např. i pravděpodobnost sebevražedného chování (Pachankis et al., 2021).

© Barbora Gadourková pro Queer Geography, s.z. (2021) Zdroj dat: European Union Agency for Fundamental Rights (2020), Openness about being LGBTI (Living openly and daily life) visualisation: Never open, online z fra.europa.eu

Obrázek 13. fra.europa.eu (2020): Podíl osob, které nejsou nikdy otevřené v tom, že jsou LGBTI.

Otevřenost vůči více různým skupinám v rámci jedné položky

Zejména ve větších studiích, které mají univerzálnější zaměření, není mnohdy prostor pro zařazení velkého počtu detailních otázek. V takových případech je vhodné zařazovat otázky sdružující více kontextů v rámci otázky jediné.

K KVOP 2018

FRA 2012, FRA 2019 (ke komu z těchto lidí jste otevření o tom, že jste: kategorie respondenta)

? Kolik lidí z následujících sociálních skupin, podle Vašeho názoru, ví o Vaší sexuální orientaci:

? Kolik lidí z následujících sociálních skupin, podle vašeho názoru, ví o vaší genderové identitě:

- a. rodinní příslušníci (jiní než váš/vaše partner/ka)
- b. přátelé
- c. sousedé/sousedky
- d. kolegové/kolegyně v práci nebo spolužáci/spolužačky
- e. přímý/přímá nadřízený/nadřízená popř. vedoucí pracoviště
- f. zákazníci/zákaznice
- g. klienti/klientky a jiné osoby v práci
- h. zdravotnický personál, poskytovatelé zdravotní péče

Možnosti odpovědí:

- a. nikdo
- b. pár osob
- c. většina
- d. všichni
- e. nevím
- f. netýká se mě

Otázky lze formulovat i s větším množstvím možností a například ve specifických studiích rozšířit o doplňující otázky jako v následujícím příkladu, který se dá adaptovat i pro dotazování na otevřenost ve vztahu k genderové identitě. Lze se tak dotazovat na reakce lidí, kterým se respondenti svěřili se svou sexuální orientací či genderovou identitou, zda šlo spíše o pozitivní, či negativní reakce apod. Je možné se též dotazovat na postoj těchto lidí v současné době, kdy můžeme rozlišovat mezi původní reakcí a současným stavem. Často jsou první reakce okolí na „coming-out“ osoby reakcemi bezprostředními (např. proto, že je vůbec nečekali), a tedy nemusí být zpočátku zcela přijímající. Druhá či odložená reakce může být od té první rozdílná právě z důvodu času, který byl adresátovi sdělení dopřán na „přemýšlení“ či „zpracování informace“. Obecně tedy doporučujeme vyhodnocovat reakce na coming-out s určitým odstupem.

Možnosti

- a. matka
- b. otec
- c. partner/ka
- d. ex-partner/ex-partneři/
expartnerky
- e. mé dítě/děti
- f. sourozenci
- g. další členové/členky
rodiny
- h. kamarádi/kamarádky
- i. praktický/praktická
lékař/ka
- j. specializovaní lékaři/
lékařky (z oblasti např.
gynekologie, urologie
atp.)
- k. sousedé/sousedky
- l. kolegové/kolegyně
- m. vedoucí v práci
- n. spolužáci/spolužačky ze
základní školy
- o. spolužáci/spolužačky ze
střední školy
- p. spolužáci/spolužačky z
vysoké školy
- q. vyučující
- r. členové a členky nábo-
ženské skupiny
- s. lidé na sociálních sítích

Různé skupiny, baterie otázek

K Háttér 2010

FRA 2019, FRA 2012 (obě studie pracují s obecnějšími možnostmi, jako je a) rodina, b) spolužáci/spolužačky obecně atd.) Global Pride study 2022 (Řekli jste těmto lidem o své sexuální orientaci?)

? Do jaké míry jste otevření ohledně své sexuální orientace k těmto lidem?

- a. zcela otevřený/otevřená
- b. částečně otevřený/otevřená
- c. nejsem vůbec otevřený/otevřená
- d. nemám žádný takový vztah
- e. nevím
- f. bez odpovědi

S Háttér 2010

Glen 2010 (ohledně své LGBT identity), Pavlica 2018 (trans identity)

? Jak zareagovali lidé, když jste se jim poprvé svěřil/a ohledně své sexuální orientace?

- a. odmítá/odmítají mě tak přijmout
- b. nechce/nechtějí o tom mluvit
- c. zareagovali neutrálně
- d. přijali to dobře
- e. neví o tom
- f. nemám žádný takový vztah
- g. nevím

S NOVÁ

? Jaký je současný postoj těchto lidí, kterým jste se svěřil/a ohledně své sexuální orientace?

- a. odmítá/odmítají mě tak přijmout
- b. nechce/nechtějí o tom mluvit
- c. zareagovali neutrálně
- d. přijali to dobře
- e. neví o tom
- f. nemám žádný takový vztah
- g. nevím

Otevřenost k vybraným skupinám

Studie se většinou zaměřují na specifitější kontext a sledují tak míru otevřenosti k vybraným skupinám, například ve vztahu k rodinným příslušníkům. Některé se dotazují na rodinu jako celek, jiné jmenují zásadní rodinné členy (matku, otce, sourozence, partnera/partnerku/druha/družku), sousedy a členy pracovního či školního kolektivu (spolužáky, kolegy, nadřízené, učitele, zákazníky atp.), ošetřující lékaře (praktiky či specialisty) nebo členy náboženských uskupení.

Pokud respondenti a respondentky nejsou z hlediska své sexuální orientace nebo genderové identity s vybranými skupinami otevření, lze se dále doptávat, zda si myslí, že ostatní lidé i tak o jejich sexuální orientaci ví (např. na různé podoby veřejného tajemství či formy implicitní tabuizace). Objevují se i otázky na možné důvody či překážky, které lidem brání svěřit se někomu / dalším lidem ohledně své sexuální orientace či genderové identity. Jiné dotazníky se na míru otevřenosti respondentů v jejich okolí ptají z hlediska toho, jak se respondenti cítí, pokud mají druhým o své identitě říci.

Partner/partnerka

KVOP 2018

FRA 2012, FRA 2019 (v obou studiích: otevřenost o tom, že jste (kategorie respondenta/respondentky)

Zná Váš současný partner / současná partnerka Vaši sexuální orientaci (se kterou se sám/a identifikujete)?

- a. ano
- b. ne
- c. nemám v současnosti partnera/partnerku, ale předchozí partner/ka o ní věděl/a
- d. nemám v současnosti partnera/partnerku, ale předchozí partner/ka o ní nevěděl/a
- e. dosud jsem neměl/a partnera/partnerku
- f. nevím

NOVÁ

Zná Váš současný partner či současná partnerka Vaši genderovou identitu (se kterou se sám/sama identifikujete)?

Poznámka:

Nová otázka vychází z předchozí.

Školství

S KVOP 2018

? Skrýváte/zatajujete v rámci svého současného nebo dřívějšího studia (maximálně v posledních 5 letech) svou sexuální orientaci?

? Skrýváte/zatajujete v rámci svého současného nebo dřívějšího studia (maximálně v posledních 5 letech) svou genderovou sebeidentifikaci?

- a. nikdy
- b. vzácně
- c. občas
- d. často
- e. vždy

S UK 2018

? V posledním školním roce, ke kolika lidem z vaší školy/univerzity jste byli otevření o tom, že jste LGBT?

- a. spolužáci/spolužačky a jiní studující
- b. vyučující, přednášející a další pedagogický personál
- c. další zaměstnanci/zaměstnankyně školy

Možnosti odpovědí:

- a. ke všem
- b. k většině
- c. k některým
- d. k nikomu
- e. nepřeji si to sdělovat
- f. netýká se mě

Zaměstnání

Otázkám, které se zaměřují na otevřenost či důvody skrývání v prostředí pracoviště, se věnujeme v části Diskriminace v zaměstnání.

Zdravotnictví

S KVOP 2018

? Skrýváte před svým hlavním* ošetřujícím lékařem / svou lékařkou (maximálně v posledních 5 letech) svou sexuální orientaci?

*hlavním lékařem/lékařkou máme na mysli osobu, která Vám poskytuje zdravotní péči nejčastěji

popřípadě

S KVOP 2018

? Skrývali jste či zatajovali ve vztahu k lékařům/lékařkám či zdravotnickému personálu (maximálně v posledních 5 letech) svou sexuální orientaci?

Možnosti odpovědí:

- a. nikdy
- b. vzácně
- c. občas
- d. často
- e. vždy

S UK 2017

? V posledních 12 měsících, když jste byli otevření ohledně vaší sexuální orientace vůči lékařům/lékařkám a jinému zdravotnickému personálu, ovlivnilo to nějak péči, která vám byla poskytována?

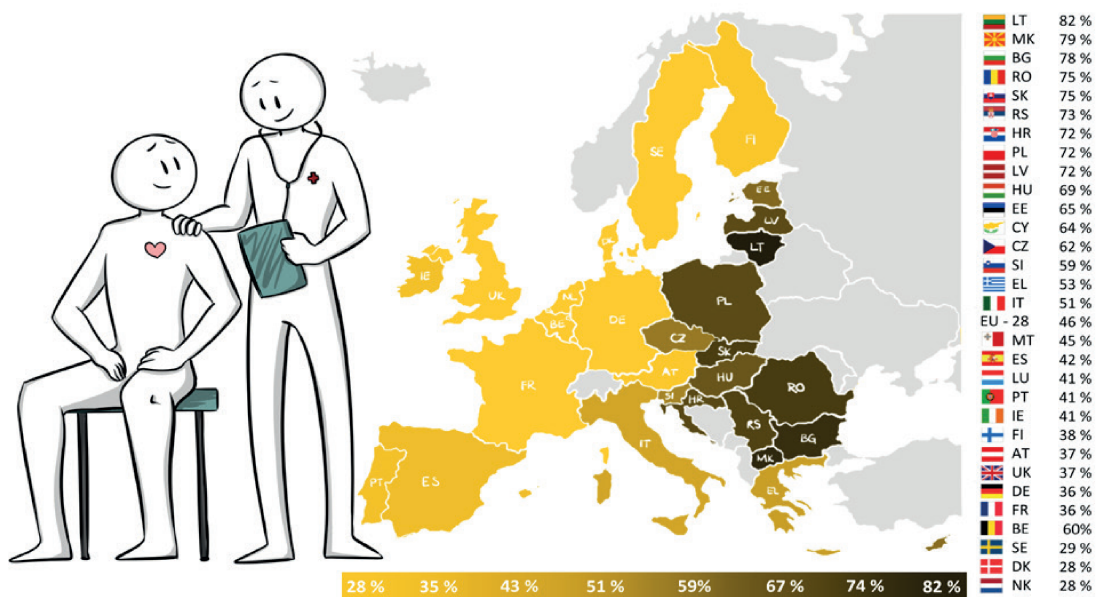
- a. ano, a mělo to pozitivní efekt
- b. ano, ale mělo to negativní efekt
- c. ne, nic to nezměnilo
- d. nevím
- e. nepřeji si to sdělovat

S UK 2017

? Pokud jste lékařům/lékařkám či zdravotnickému personálu nesdělili svou sexuální orientaci, z jakého důvodu tomu tak bylo?

- a. měl/a jsem strach z negativní reakce
- b. měl/a jsem s tím v minulosti špatné zkušenosti
- c. nechtěl/a jsem sdělovat svou sexuální orientaci
- d. nechtěl/a jsem, aby se vědělo, že jsem LGBT+
- e. nebylo to v danou situaci relevantní
- f. jiné, prosím popište: _____
- g. nepřeji si to sdělovat

Jak je vidět na obrázku 15, v rámci celoevropského srovnání dle studie FRA 2019 panuje mezi různými zeměmi značný rozdíl v otevřenosti ve vztahu k lékařům.

© Barbora Gařourková pro Queer Geography, s.z. (2021) Zdroj dat: European Union Agency for Fundamental Rights (2020). To how many medical staff/health care providers are you open about being LGBTI (Living openly and daily life) visualisation: None, online z fra.europa.eu

Obrázek 14. fra.europa.eu: mapa otevřenosti ohledně LGBT identity před doktory, zobrazen podíl odpovědí „nikdy“.

Motivace ke skrývání, projevy náklonnosti a strach z diskriminace

Protože je otevřenost ohledně vlastní sexuální a genderové rozmanitosti závislá na míře systémové a společenské stigmatizace, můžeme se též dotazovat na podrobnosti, včetně snahy o lepší porozumění geografickým faktorům nebo dalším psychosociálním dopadům, např. v oblasti (ne)projevování neheterosexuální či necisnormativní náklonnosti ve společnosti.

Možná první otázkou, která se na toto téma u nás zaměřila, byla následující položka ze studie Procházka a kol. (2003).

K Procházka a kol. 2003

? Snažíte se někdy svou sexuální orientaci skrýt před lidmi, kteří nejsou vaše rodina či přátelé?

- a. ano
- b. ne
- c. někdy

Poznámka:

Z dnešního pohledu již není položka dostatečně specifická, protože nerozlišuje skupiny lidí, kontext, příčiny či motivace ke skrývání.

K FRA 2019

FRA 2012, UK 2017 (genderová identita / sexuální orientace – dvě oddělené otázky (bez možnosti b),h)

? Kde se vyhýbáte tomu, abyste otevřeně projevovali, že jste [kategorie respondenta] v obavě, že budete obtěžováni, napadeni nebo vám bude vyhrožováno?

- a. doma
- b. s rodinou
- c. ve škole
- d. v práci
- e. v kavárně, restauraci, baru, klubu
- f. v hromadné dopravě
- g. na ulici, na náměstích, v parku, na parkovišti a dalších veřejných místech
- h. ve zdravotnickém prostředí (nemocnice, poliklinika a další)
- i. veřejné prostory a budovy
- j. jiné
- k. nevím

K FRA 2019

FRA 2012, UK 2017 (ze strachu z negativní reakce) – obě studie odpovědi ano, ne. Možnosti odpovědí upraveny.

? Vyhýbáte se tomu, abyste se na veřejnosti drželi za ruce se svým partnerem/partnerkou stejného pohlaví?

- a. nemám partnera/partnerku stejného pohlaví
- b. ne, nikdy
- c. ano, zřídka
- d. ano, vždy
- e. nevím

K NOVÁ

? Pokud ano, tak z jakého důvodu?

Poznámka: Vyhýbat se držení za ruce nemusí být nutně ukazatelem zvnitřněné homo/bi/trans-negativity, ale např. vyjádřením osobní preference (ne)projevování náklonnosti na veřejnosti, proto zařazujeme novou otázku k porozumění této pohnutce.

S KVOP 2018, Pitoňák 2020

? Projevujete si s Vaším partnerem* / Vaší partnerkou* ve veřejném prostoru náklonnost? *Odpovězte prosím, i pokud aktuálně partnera či partnerku nemáte.

- a. milostnými pohledy
- b. nenápadnými doteky
- c. držením se za ruce
- d. polibky/líbáním
- e. neskrývanými doteky/hlazením
- f. sexem (zahrnuje zřejmý kontakt s pohlavními orgány)

Možnosti odpovědí:

- a. ano, neřeším okolí
- b. ano, ale jen nenápadně
- c. ano, ale jen o samotě
- d. ne, rád/a bych, ale bojím se reakce okolí
- e. ne, nemám potřebu se takto projevovat

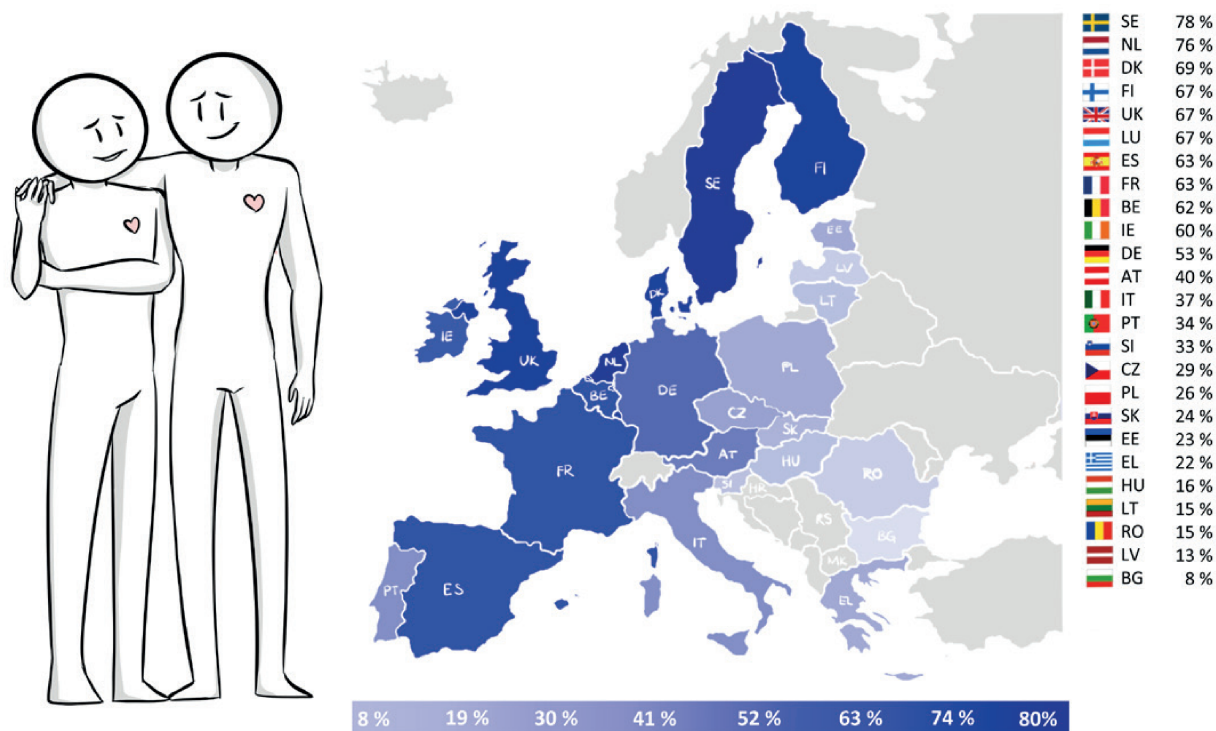
Postoje společnosti k projevům náklonnosti

Otázky související s projevy náklonnosti a jejich omezováním na straně neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí lze v důsledku cisheteronormativního původu těchto omezení zjišťovat i z pohledu společnosti. Podobné otázky, které zařazuje již i evropská studie Eurobarometr, se v současnosti stávají relativně senzitivními ukazateli společenské akceptace neheterosexuality, potažmo míry heteronormativity ve společnosti (výsledky z prozatím posledního výzkumu ukazují obrázky 16, 17 a tabulka 2).

P SEB 2019

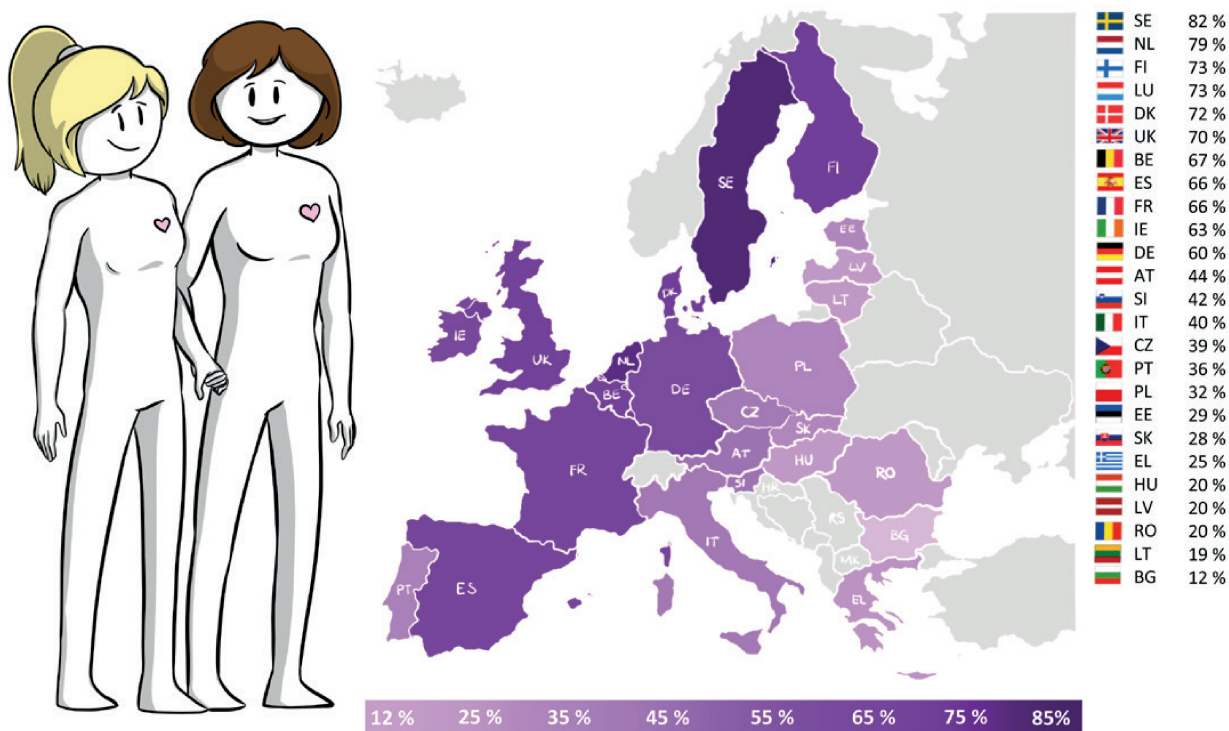
? Pomocí stupnice od 1 do 10 mi prosím řekněte, jak dobře byste se cítil/a, kdyby si lidé v každé z následujících skupin projevovali romantickou náklonnost na veřejnosti (např. líbali se nebo drželi za ruce). Hodnota „1“ znamená, že byste se cítil/a „zcela nepohodlně“, a hodnota „10“ znamená, že byste se cítil/a „zcela pohodlně“.

- a. muž a žena
- b. dva muži
- c. dvě ženy

© Barbora Gaďourková pro Queer Geography, s.z. (2021) Zdroj dat: zdroj dat: Special Eurobarometer 493 (2019) Discrimination in the European Union, Using a scale from 1 to 10, please tell me how comfortable you would feel with the following people showing affection in public (e.g. kissing or holding hands). '1' means that you would feel "not at all comfortable" and '10' that you would feel "totally comfortable", online z ec.europa.eu

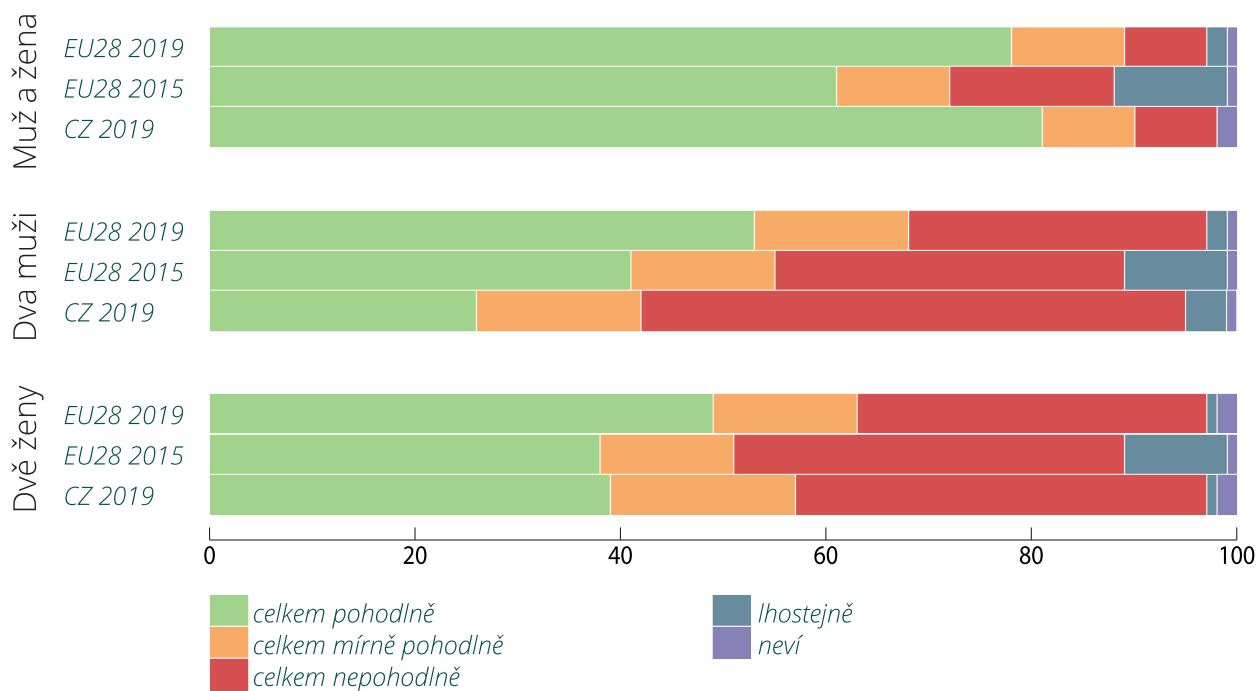
Obrázek 15. Podíl lidí, kterým připadá v pohodě, když vidí dva muže se líbat či držet za ruce.

© Barbora Gaďourková pro Queer Geography, s.z. (2021) Zdroj dat: zdroj dat: Special Eurobarometer 493 (2019) Discrimination in the European Union, Using a scale from 1 to 10, please tell me how comfortable you would feel with the following people showing affection in public (e.g. kissing or holding hands). '1' means that you would feel "not at all comfortable" and '10' that you would feel "totally comfortable", online z ec.europa.eu

Obrázek 16. Podíl lidí, kterým připadá v pohodě, když vidí dvě ženy se líbat či držet za ruce.

Tabulka 2. Srovnání Eurobarometru (2019 a 2015) a českých výsledků (2019)

Poznámka:

Graf ukazuje průměrné výsledky pro celou EU 28 (v době měření byla ještě mezi sledovanými zeměmi i Velká Británie). Výsledky pro Česko byly v pořadí odpovědí „celkem pohodlně“, „celkem mírně pohodlně“, „celkem nepohodlně“, „lhostejně“, „neví“ v roce 2019. Další ukazatele (ne)akceptace neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí přímo v prostředí rodiny uvádějí následující otázky zařazené rovněž do populačních studií Eurobarometru.

P SEB 2019

? Bez ohledu na to, zda máte děti, či nikoliv, řekněte mi prosím, jaký byste měl/a pocit, pokud by jedno z Vašich dětí mělo milostný poměr s osobou z jedné z následujících skupin.

- a. osoba stejného pohlaví jako Vaše dítě
- b. transgender osoba

Možnosti odpovědí:

- a. nevadilo
- b. středně vadilo
- c. vadilo
- d. je mi to jedno (nenabízet)
- e. podle okolností
- f. neví

COMING OUT A JEHO MILNÍKY

V předešlých částech jsme se podrobně zabývali otázkami, které bývají zařazovány zejména do komunitních průzkumů – a zjišťují míru otevřenosti či skrývání vlastní sexuální nebo genderové rozmanitosti v různých kontextech či místech. Dalším ze způsobů, jakým je možné sledovat složitý psycho-sociální kontext, v němž neheterosexuální a genderově rozmanití lidé žijí, je využít přístupu, který se dá pojmenovat jako sledování comingoutových milníků, tedy zjišťování (1) věku, kdy si respondenti začali uvědomovat svou neheterosexuální orientaci či genderovou identitu (tento proces můžeme zjednodušeně označit jako vnitřní coming out), (2) věku, kdy se respondenti poprvé o své sexuální orientaci a/ nebo genderové identitě svěřili druhé osobě (vnější coming out). Některé psychologické studie mohou zařazovat ještě další otázky (např. na věk, při kterém si respondent nějak poprvé pojmenoval vlastní sexuální či genderovou rozmanitost), ale v rámci tohoto přehledu se omezíme jen na tyto dvě nejčastěji sledované.

K S FRA 2019

Glen 2010 (uvědomili, že jste LGBT), Háttér 2010 (pocítily, že vás přitahují lidé stejného pohlaví), Pitoňák 2020, Pavlica 2018 (poprvé přemýšlet o své trans či nebinární identitě)

? Kolik Vám bylo let, když jste si poprvé uvědomil, že jste [kategorie respondenta – pouze L/G/B]? Uvedte alespoň přibližný věk.

volné pole pro vepsání 1–2 číslic

K S FRA 2019

Glen 2010 (rozdělení na 2 otázky – svěřili jste se někomu, pokud ano, v kolika letech, LGBT identity), Pitoňák 2020 (LGBT+)

? Kolik Vám bylo let, když jste se poprvé někomu svěřil/a, že jste [kategorie respondenta – pouze L/G/B]? Uvedte alespoň přibližný věk.

- a. volné pole pro vepsání 1–2 číslic
- b. nikomu jsem se zatím nesvěřil/a

Diskuse:

U těchto otázek volí dotazníky zpravidla formu odpovědi jakožto otevřené položky pro zadání čísla, nesmíme však zapomenout na možnost „nikomu jsem to ještě neřekl/a“ pro ty respondenty, kteří žijí v méně otevřeném prostředí či jsou velmi mladého věku. Vlastní formulace otázek se může trochu lišit. V rámci těchto otázek je zejména důležité neslučovat sexuální a genderovou identitu do jedné otázky, neboť sexuální a genderová rozmanitost představuje specifické oblasti.

Tyto otázky jsou obzvláště důležité pro trans, intersex, nebinární osoby, uvádíme proto některé další příklady:

K S FRA 2019

Háttér 2010, Háttér 2021

Pavlica 2018, Glen 2010 (kdy jste si uvědomili, že jste LGBT), Pitoňák 2020 (že jste LGBT+)

? Kolik Vám bylo let, když jste si poprvé uvědomil/a, že vaše genderová identita neodpovídá té přiřazené při narození [kategorie respondenta]? Uvedte alespoň přibližný věk.

- a. vepište věk (1–2 číslice)
- b. nepřeji si to sdělit

K S FRA 2019

Glen 2010 (svěřil/a o tom, že jste LGBT), Pitoňák 2020 (že jste LGBT+)

? Kolik Vám bylo let, když jste se poprvé někomu svěřil/a se svou genderovou identitou [kategorie respondenta]? Uvedte alespoň přibližný věk.

- a. volné pole pro vepsání 1–2 číslic
- b. nevím
- c. nikomu jsem se zatím nesvěřil/a

Mohou následovat také otázky na to, zda dotazovaní lidé nyní žijí v souladu s vlastním genderovým sebeurčením. Pokud ano, v kolika letech změnou genderové role prošli a jak často v ní v životních situacích vystupují (doma; s lidmi, kteří to mají podobně; v práci apod.). Pokud respondenti dosud v preferované roli nežijí, lze zejména ve specializovaných studiích zařadit otázky na to, zda to v budoucnu plánují změnit. A případně i další položky doptávající se na důvody proč změnu neplánují ani do budoucna (například nedostatek financí na některé ze zákroků, strach z ireverzibilních změn či odpor k povinnosti příslušného zákroku). V této souvislosti mohou pak specifické studie zaměřené na trans, intersex, nebinární a další genderově rozmanité osoby zařazovat specifické otázky související s procesem tranzice, které uvádíme dále.

KOMUNITNÍ PARTICIPACE

Specifickou oblastí, která souvisí se zdroji sociální podpory a opory v rámci stigmatizujícího prostředí, je problematika tzv. participace v komunitě, kterou lze obecně jen velmi obtížně definovat, ale nejčastěji jde o zapojení do nejrůznějších forem aktivního setkávání s lidmi, kteří jsou nám blízcí. V tomto případě se pak jedná o účast na aktivitách s genderově a sexuálně rozmanitými lidmi, například účast či organizace událostí a akcí zaměřených na podporu LGBT+ práv a účast na nich. Mezi nejznámější události související s „LGBT+ komunitou“ patří tzv. pride průvody, někdy též překládané jako průvody hrlosti. Jedná se o události, které historicky napomohly zviditelnění přítomnosti neheterosexuálních a později i trans a genderově rozmanitých lidí ve společnosti a tím omezily cisheteronormativitu a přispěly k větší společenské integraci (Pitoňák, 2022).

K Háttér 2010

? Účastníte se programu Pride průvodů?

- a. ano
- b. dříve jsem se účastnil/a, ale teď již ne
- c. ne

K Háttér 2010

? Pokud se neúčastníte, proč tomu tak je?

- a. nesouzním s hlavními myšlenkami akce
- b. nemyslím si, že Pride je nejlepším způsobem jak dosáhnout toho, co chceme
- c. nezdá se mi to tam bezpečné
- d. mám strach, že by mě to vyoutovalo
- e. bojím se, že se setkám s diskriminací
- f. je pro mě náročné se účastnit, jelikož bydlím daleko
- g. jiný důvod, prosím napište jaký: _____

Specifické otázky v oblasti tranzice

V rámci studií zaměřených na trans, intersex a další genderově rozmanité osoby je potřeba věnovat specifickou pozornost tzv. tranzici, která označuje proces (sociální a/nebo lékařský), při kterém člověk začne žít v odlišném genderovém postavení, než je přisuzováno pohlaví, které mu bylo zapsáno při narození. Tento značně individuální proces, který je ovšem svázán celou řadou normativních či zákonných omezení, pak často představuje velmi náročné období, jehož specifika mohou být předmětem dotazování různých studií. Některé studie mohou například obsahovat detailní otázky zajímavější se o překážky či zkušenosti se zákroky a službami v rámci tranzice (například využití hormonální léčby, odstranění prsou atd). Ve výzkumech se liší, zda následují i dotazy na finanční náklady tranzice, zda je pokrylo pojištění, či je daná osoba musela uhradit z vlastních zdrojů. Dále se dotazy soustředí na hodnocení současného nastavení procesu tranzice (např. v rámci Česka nebo vybrané instituce) a jaké změny by lidé v jeho systému uvítali – například zrušení nyní povinného zákroku, který vede de facto ke sterilizaci osoby, či úpravu identifikačních dokladů tak, aby neodrážely pohlaví, se kterým se neidentifikují. Zvláště kvůli stále přehlíženým intersex osobám může být na místě zařadit i dotaz na nedobrovolně podstupované zákroky v dětství.

S FRA 2019

? Podstoupil/a jste nějaký druh zákroku, abyste změnil/a své tělo tak, aby lépe odpovídalo vaší genderové identitě?

- a. ano
- b. ne
- c. nechci sdělovat

S Háttér 2010

? Jaké kroky jste podnikli nebo plánujete podniknout, abyste žili v souladu se svým genderovým sebeurčením?

Podotázky:

- a. konzultace na psychiatrii, psychologii nebo v jiném zařízení péče s jiným poskytovatelem
- b. otevřené vystupování v genderové roli, která je mi vlastní
- c. užívání hormonů
- d. nechat si oficiálně změnit pohlaví (získat nový rodný list, doklady totožnosti)
- e. odstranění či zmenšení prsou
- f. odstranění dělohy
- g. odstranění vejcovodů
- h. sterilizace
- i. faloplastika
- j. vaginoplastika
- k. zvětšení prsou
- l. liposukce
- m. plastická operace obličeje
- n. zmenšení ohryzku
- o. feminizace hlasu / prohloubení hlasu
- p. epilace
- q. transplantace vlasů
- r. konzultace na logopedii
- s. jiné, prosím specifikujte: _____

Možnosti odpovědí:

- a. absolvoval/a jsem je
- b. plánuji je absolvovat
- c. neplánuji je

- d. irelevantní
- e. nevím
- f. bez odpovědi

S SWITCH 2020

Pavlica 2018 (možnosti: l) zatím nic, m) změna označení pohlaví v dokladech)

? Co všechno z následujícího seznamu jste již absolvoval*a v rámci tranzice?

Podotázky:

- a. docházení k sexuologovi
- b. real life test
- c. hormonální terapie
- d. změna jména na neutrální
- e. chirurgická úprava hrudníku
- f. odebrání vaječníků / odebrání varlat (orchiektomie)
- g. odebrání dělohy (hysterektomie)
- h. metaoidioplastika (úprava klitorisu)
- i. falo/vaginoplastika
- j. chirurgická úprava hlasivek
- k. změna jména na konečné

Možnosti:

- a. ne a ani nemám v úmyslu
- b. ne, ale mám to v úmyslu
- c. ano, před více než pěti lety
- d. ano, před méně než pěti lety
- e. netýká se mě

Poznámka:

Otázka obsahuje hvězdičku pro zvýšení citlivosti k nebinárním a dalším genderově rozmanitým lidem.

S Háttér 2010

? Pokud některý z výše uvedených zákroků neplánujete podniknout, jaké jsou vaše důvody?

- a. mám tyto zákroky v plánu
- b. nemám dostatek peněz na úhradu zákroků
- c. mám z těchto zákroků obavy
- d. bojím se, že si to později rozmyslím a nepůjde to vrátit zpět

- e. nemyslím si, že jsou tyto zákroky nutné
- f. jiné: prosím specifikujte: _____

S FRA 2019

? Pokud jste žádný druh zákroku ke změně svého těla nepodstoupili, z jakých důvodů jste se tak rozhodli?

- a. necítil/a jsem potřebu žádný zákrok podstoupit
- b. nevím, kam se kvůli tomu obrátit
- c. nemohl/a bych si to dovolit / moje pojištění to nepokrývá
- d. kvůli negativním reakcím rodiny a blízkého okolí
- e. kvůli negativním reakcím lékařů/lékařek a/nebo jiných zdravotníků
- f. zákrok, o který bych měl/a zájem, není v mé zemi dostupný
- g. vedlo by to k odstranění mých reprodukčních orgánů / přišel/přišla bych o šanci být rodičem
- h. vyžaduje to získání psychiatrické diagnózy, kterou nejsem schopen/schopna získat či o ni odmítám usilovat

Poznámka:

Formulace otázky může vyznívat některým respondentům nátlakově či normativně, je proto možné ji modifikovat „pokud jste žádný zákrok nepodstoupili, z jakého důvodu tomu tak bylo / jste se tak rozhodli?“, lze také doplnit nějakým explicitně afirmativním dodatkem ve smyslu, že operace nejsou nutnou součástí života v souladu s vlastním genderovým sebeurčením.

Dotazovat se lze také na individuální cíle tranzice daných respondentů/respondentek, čeho chtějí a plánují dosáhnout (např. změna jména na neutrální, vaginoplastika atd.). Dle výzkumu Pavlica a kol. (2018) chce 70 % dotazovaných osob dosáhnout ukončené úřední tranzice, 18 % respondentů by si přálo úřední změnu jména a informací v dokladech, ale bez nutnosti sterilizace, 22,2 % neplánuje operaci ke změně pohlaví ani úřední tranzici v rámci současného systému.

S Pavlica 2018

? Co je vaším cílem v rámci tranzice? (můžete označit více možností)

- a. zatím/již nic
- b. hormonální terapie
- c. změna jména na neutrální
- d. chirurgická úprava hrudníku
- e. odstranění vaječnicků/varlat
- f. metaoidioplastika (prodloužení klitorisu)
- g. falo/vaginoplastika

- h. chirurgická úprava hlasivek
- i. změna jména na konečné
- j. změna označení pohlaví v dokladech
- k. něco jiného, co: _____

Na obecnější úrovni se lze dotazovat i na přístup ze strany poskytovatelů péče či celkovou spokojenost s procesem tranzice v místních podmínkách.

S SWITCH 2020

? Zažil*a jste během procesu tranzice nebo v souvislosti s ním (např. během diagnostického procesu nebo v rámci pokračující hormonální terapie) během posledních pěti let něco z následujícího?

Podotázky:

- a. měření vzrušivosti
- b. nutnost se na sexuologii svlékat do naha
- c. nerespektování rodu na sexuologickém pracovišti
- d. nerespektování rodu na psychologickém pracovišti v rámci diagnostiky
- e. nerespektování rodu na psychologickém pracovišti v rámci podpory
- f. osahávání na sexuologickém pracovišti
- g. sexistické řeči, poznámky, vtipy

Možnosti:

- a. ne, nezažil*a jsem to
- b. ano, ale bylo to před více než pěti lety
- c. ano, zažil*a jsem to během posledních pěti let
- d. nemám zatím zkušenost s tranzicí

Poznámka:

V souvislosti se zvyšující se mírou citlivosti k nebinárním a dalším genderově rozmanitým lidem bývá klasický znak lomítka nahrazován hvězdičkou, která symbolicky značí překročení binárního uvažování, které by bylo omezené na mužský a ženský rod, a poskytuje prostor i pro jiná pojetí.

S SWITCH 2020

Pavlica 2018

? Jste spokojen*a s tím, jak je v ČR řešena tranzice (změna pohlaví)

- a. jsem rozhodně nespokojen*a
- b. jsem spíše nespokojen*a
- c. jsem spíše spokojen*a
- d. jsem rozhodně spokojen*a
- e. nevím, jak je v ČR řešena tranzice

Dále se při zjišťování diskriminace a dalšího předsudečného chování ve vztahu k tranzici lze dotazovat, zda se respondentům stává, že je osoby v jejich okolí záměrně oslovují špatnými (nepreferovanými) rody a zájmeny, a v případě trans či nebinárních osob jménem, které používali před tranzicí a se kterým se nadále neidentifikují (v angličtině deadname a tzv. deadnaming).

S Háttér (2021):

? Jak často vás lidé z těchto skupin záměrně oslovují vaším předchozím jménem nebo vás oslovují na základě vašeho pohlaví zapsaného při narození

Kategorie:

- a. rodina
- b. přátelé/přítelkyně
- c. spolužáci/spolužačky
- d. kolegové/kolegyně
- e. lékaři/lékařky
- f. zaměstnanci/zaměstnankyně státní správy
- g. neznámí lidé
- h. jiní lidé, upřesněte prosím:

Možnosti odpovědí:

- a. vždy
- b. často
- c. někdy
- d. zřídka
- e. nikdy
- f. nevím

Stigmatizace lidí žijících s HIV

Diskriminace a stigmatizace zasahuje specificky též skupinu osob žijících s HIV (PLHIV z anglického People living with HIV), které bývají často v rámci studií označovány poněkud nevhodným termínem „HIV pozitivní“. V důsledku specifického historického a kulturního dopadu pandemie HIV a nemoci AIDS na neheterosexuální muže, které dobře dokumentují i české studie (Kolářová, 2013; Pitoňák, 2018), je zapotřebí věnovat se stigmatizaci a diskriminaci související s HIV a dalšími STI i specificky. Studie zaměřené na zkoumání vlivu stigmatizace na šíření HIV prokázaly, že stigmatizace patří mezi základní faktory ovlivňující šíření tohoto viru a efektivitu zaváděných opatření. V zájmu možnosti efektivního vyhodnocování trendů zde jako příklad uvedeme položky použité v první mezinárodní studii organizované Evropskou skupinou pro léčbu AIDS (EATG), která se touto problematikou zabývala a v roce 2021 sbírala poprvé data i v Česku.

Klíčovou otázkou v každé studii zaměřené na PLHIV je otázka zjišťující HIV status:

S EATG 2022

? Žijete s HIV?

- a. ano
- b. ne
- c. nechci uvádět

Poznámka:

Většina specifických studií, které se zaměřují na PLHIV, považuje takovou otázku za základní kritérium pro účast ve studii. EATG studie proto obsahovala poznámku: „Pokud ne, nebo nechcete uvádět, prosíme opusťte dotazník.“

V rámci nedávné studie KVOP byla zařazena podobná otázka:

P KVOP 2018

? Jste HIV pozitivní?

- a. ano
- b. ne
- c. nevím

Dále se již otázky zaměřují na nejrůznější aspekty života, které mohou být stigmatizací a diskriminací ovlivněny. V Česku se tématu stigmatizace PLHIV dlouhodobě věnuje pacientská organizace Česká společnost AIDS pomoc (ČSAP), která jednou za 5 let provádí průzkum zaměřený na zkušenost s kvalitou poskytované zdravotní péče v rámci českých HIV center a také ze strany praktických a zubních lékařů. Jednotlivé otázky se zaměřují na celkovou spokojenost s poskytovanou péčí, ale i konkrétněji např. na objednací dobu, dostupnost atd.

S ČSAP 2022

? Má celková zkušenost s HIV centrem je

Škála 1 = velmi dobrá, 5 = špatná

Protože je stigma PLHIV a zejména pak u MSM žijících s HIV historicky spjata s patologizací „homosexuality“, je řada otázek v takových výzkumech zaměřena i na otázku atmosféry a přístupu zdravotnického personálu.

S ČSAP 2022

? Při mé poslední návštěvě byla v HIV centru příjemná atmosféra.

? Při mé poslední návštěvě se ke mně sestry chovaly zdvořile a s respektem.

? Při návštěvě HIV centra mám možnost položit svému lékaři upřesňující dotazy.

? Při mé poslední návštěvě HIV centra se ke mně můj ošetřující lékař choval zdvořile a s respektem.

? Mám pocit, že při poslední návštěvě HIV centra bral lékař vážně mé otázky či obavy.

Škála 1 = rozhodně ano 5 = vůbec ne

Řada otázek a položek zjišťujících situaci PLHIV se zaměřuje na otázku soukromí a strachu z prolomení lékařského tajemství.

S ČSAP 2022

? Raději bych byl/a veden/a pod číslem než pod svým jménem.

? Ocenil/a bych osobní zóny, do kterých by neměli přístup ostatní pacienti.

? V rámci HIV centra bylo někdy ohroženo mé soukromí nebo sděleny citlivé údaje třetí straně.

? Svému lékaři v HIV centru důvěřuji.

? Svému lékaři v HIV centru bych se bez obav svěřil/a se zdravotními problémy souvisejícími s mou léčbou.

? Svému lékaři v HIV centru bych se bez obav svěřil/a i se zdravotními problémy, které nesouvisejí s léčbou HIV.

? Svému lékaři v HIV centru bych se bez obav svěřil/a s podrobnostmi z mého sexuálního života a s jinými citlivými údaji jako například užívání drog.

? Věřím, že se má zdravotnická dokumentace z HIV centra nedostane ke třetí straně.

Škála 1 = rozhodně ano 5 = vůbec ne

Zkušenosti PLHIV často popisují nižší kvalitu poskytované péče či explicitní odmítnutí poskytnutí péče. Zařazovány proto bývají i položky specificky na tyto oblasti.

S ČSAP 2022

- ? Praktický lékař mě někdy odmítl vyšetřit kvůli tomu, že jsem HIV pozitivní.**
- ? Mám stálého praktického lékaře.**
- ? Můj praktický lékař ví, že jsem HIV pozitivní.**
- ? Zubař mě někdy odmítl vyšetřit kvůli tomu, že jsem HIV pozitivní.**
- ? Mám stálého zubaře.**
- ? Můj zubař ví, že jsem HIV pozitivní.**

Možnosti:

- a. ano
- b. ne

S ČSAP 2022

- ? Mám pocit, že mi je u praktického lékaře poskytována stejně kvalitní zdravotní péče jako HIV negativním pacientům.**
- ? Zdravotnický personál včetně praktického lékaře se ke mně chová stejně jako k HIV negativním pacientům.**

Škála 1 = rozhodně ano 5 = vůbec ne

Takto konkrétní dotazy lze ovšem zařadit jen do specifických studií. V důsledku značného přehlížení této problematiky a všeobecně velmi obtížného výběru mezi tak těžko dostupnou populací, jakou jsou PLHIV, zařazují však některé studie rovněž otázky na zkušenosti PLHIV na obecnější rovině. Takový byl například přístup zvolený ve studii KVOP.

K KVOP 2018

- ? Která z následujících odpovědí nejlépe vystihuje Vaše pocity spojené se sdělováním Vaší HIV pozitivní druhým lidem?**

- a. nikomu ji nesdělují
- b. sdělují ji jen nejbližším
- c. sdělují ji lidem, kteří se mě zeptají přímo
- d. obecně o své pozitivitě hovořím otevřeně

K KVOP 2018

- ? Lidé, kteří žijí s HIV, popisují různé formy stigmatizace. Některé z nich popisujeme níže. Jak často, pokud vůbec, jste v posledních 12 měsících zažil/a či pocítoval/a některou z uvedených forem stigmatizace?**

- a. fyzická stigmatizace (např. někdo se Vám vyhýbá, snaží se používat nástroje či zařízení, aby Vás od sebe oddělil atp.)
- b. slovní stigmatizace (např. když si o Vás lidé šuškájí, vysmívají se Vám)

- c. sociální stigmatizace (např. když se cítíte izolovaný/á od místní komunity či společenského okruhu)
- d. institucionální stigmatizace (např. když nemůžete získat kvůli HIV práci či víza nebo když je Vám odepřeno zdravotní ošetření)
- e. sebe-stigmatizace (např. se obviňujete, cítíte vinu, tajíte svůj status, skrýváte své léky)

Možnosti odpovědí:

- a. nikdy
- b. vzácně
- c. občas
- d. často
- e. vždy

S EATG 2022

? Jak vás vaše HIV pozitivita ovlivňuje?

- a. stydím se za svůj HIV status
- b. mám kvůli svému HIV statusu nízké sebevědomí
- c. je pro mne velice obtížné informovat ostatní o svém HIV statusu

Možnosti odpovědí:

- a. rozhodně nesouhlasím
- b. nesouhlasím
- c. neutrální
- d. souhlasím
- e. rozhodně souhlasím
- f. nechci uvádět

S EATG 2022

? Setkal/a jste se někdy kvůli svému HIV statusu s některou z následujících situací? Některé z těchto otázek jsou citlivé. Nezapomeňte, že nemusíte odpovídat na žádné otázky, které si nepřejete.

Možnosti odpovědi pro každou z následujících situací:

- a. ne
- b. ano, před více než 10 lety
- c. ano, před 3–10 lety
- d. ano, před 2–3 lety
- e. ano, v minulém roce
- f. nevím
- g. nechci uvádět

? Setkal/a jste se kvůli svému HIV statusu s některou z následujících situací v okruhu své rodiny a přátel? Pokud ano, zaškrtněte, kdy naposledy:

- a. byl/a jste vyloučen/a z rodinných aktivit
- b. rodinní příslušníci měli diskriminující nebo nevhodné poznámky
- c. cítil/a jste odmítnutí ze stran vašich přátel
- d. zažil/a jste vyhrožování, slovní útoky nebo fyzické napadení ze strany rodiny nebo přátel
- e. zažil/a jste vyhrožování, slovní útoky nebo fyzické napadení ze strany sexuálního partnera/partnerky
- f. byl/a jste vydírán/a lidmi, které znáte

? Máte některé z následujících zkušeností se zdravotní péčí (kromě zubní péče) kvůli vašemu HIV statusu? Pokud ano, zaškrtněte, kdy k nim došlo naposledy:

- a. měl/a jste obavu obrátit se na zdravotnické zařízení, protože by se někdo mohl dozvědět o vašem HIV statusu
- b. vyhýbal/a jste se návštěvě zdravotnického zařízení z obavy, že s vámi bude zacházeno rozdílně než s jinými pacienty
- c. měl/a jste obavy, že s vámi bude zdravotnický personál zacházet jinak než s ostatními pacienty
- d. zaslechl/a jste ze strany zdravotnického personálu nevhodné poznámky
- e. všeobecně jste měl/a pocit, že s vámi ve zdravotnickém zařízení nebylo dobře zacházeno
- f. byl/a vám odepřena zdravotní péče, nebo došlo k odložení léčby
- g. byl/a jste testován/a na HIV bez vašeho souhlasu

? Setkal/a jste se někdy kvůli svému HIV statusu s některou z následujících situací? Některé z těchto otázek jsou citlivé. Nezapomeňte, že nemusíte odpovídat na žádné otázky, které si nepřejete.

Možnosti odpovědi pro každou z následujících situací:

- a. ne
- b. ano, před více než 10 lety
- c. ano, před 3–10 lety
- d. ano, před 2–3 lety
- e. ano, v minulém roce
- f. nevím
- g. nechci uvádět

? Máte některé z následujících zkušeností se zubní péčí z důvodu Vašeho HIV statusu? Pokud ano, zaškrtněte, kdy k nim došlo naposledy:

- a. měl/a jste obavu obrátit se na zubaře, protože by se někdo mohl dozvědět o vašem HIV statusu
- b. vyhýbal/a jste se návštěvě zubaře z obavy, že s vámi bude zacházeno rozdílně než s jinými pacienty
- c. zubař nebo zubařský zdravotnický personál se k Vám choval jinak než k jiným pacientům
- d. byla vám odmítnuta zubní péče

? Máte z důvodu Vašeho HIV statusu některé z následujících zkušeností? Pokud ano, zaškrtněte, kdy k nim došlo naposledy:

- a. měl/a jste pocit, že s vámi bylo na pracovišti zacházeno nespravedlivě
- b. nebyl/a jste přijat/a do zaměstnání, nebo jste byl/a propuštěn/a
- c. policie vám odmítla ochranu
- d. měl/a jste strach z vaší přítomnosti na veřejných místech
- e. zažil/a jste slovní narážky ze strany někoho (jiného než ze strany přátel nebo rodiny)
- f. někdo (jiný než přátelé nebo rodina) vám vyhrožoval, slovně napadl nebo fyzicky ublížil.
- g. vydíral vás někdo (jiný než přátelé a rodina)
- h. byl/a jste zadržen/a kvůli svému HIV statusu
- i. byl/a jste zatčen/a nebo předvolán/a k soudu na základě obvinění souvisejícího s vaším HIV statusem
- j. měl/a jste obavy, že můžete být zadržen/a, obžalován/a nebo obviněn/a z ohrožení vašeho sexuálního partnera/partnerky virem HIV, z přenosu HIV na vašeho/vaši sexuálního partnera/partnerku nebo z toho, že jste svůj HIV status sexuálnímu partnerovi/partnerce nesdělil/a

Závěr

Hlavním cílem této publikace bylo pomoci zvýšit kvalitu poznatků o neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidech v naší společnosti. Vzhledem k tomu, že naprostá většina současných relevantních studií a dotazníkových šetření bohužel stále neobsahuje položky z oblasti sexuální orientace a genderové identity, byla na samotný začátek publikace vnořena metodická část. Poskytuje základní doporučení nejen pro začleňování otázek z oblasti sexuální orientace a genderové identity, ale též z často diskutované oblasti výběru respondentů do dotazníkových šetření. Pro sestavení metodické části jsme se inspirovali obdobnými dokumenty, které za tímto účelem vznikly v zahraničí. Jednalo se zejména o publikace nejlepší praxe SMART (2009) a GenIUSS (2014), zpracované v rámci Williamsova institutu pro právo a veřejnou politiku v oblasti sexuální orientace a genderové identity (Williams Institute on Sexual Orientation and Gender Identity Law and Public Policy), který je výzkumným ústavem při právnické fakultě Kalifornské univerzity v Los Angeles (UCLA). Věříme, že jsme v rámci metodické části poskytli odpovědi na řadu klíčových otázek a pomůžeme tak odbourat jednu ze základních bariér v dostupnosti dat o životech neheterosexuálních a genderově rozmanitých osob.

Začleňování otázek o sexuální orientaci a genderové identitě respondentů tvoří základní předpoklad pro hlavní část naší publikace, ve které jsme na základě rozsáhlé rešerše 25 klíčových dotazníkových šetření, identifikovaných jako příklady dobré praxe zejména z evropských studií, zpracovali tematicky rozdělené standardy a doporučení pro zjišťování společenského postavení, diskriminace a násilí vůči neheterosexuálním a genderově rozmanitým osobám. V této tematicky šířeji zaměřené části jsme poskytli konkrétní doporučení, příklady a diskutovali o zařazení nejrůznějších tematických otázek týkajících se života neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí. Účelem bylo obecně zvýšit citlivost stávajících i budoucích studií poskytnutím nejnovějších metodologických a teoretických poznatků založených na důkazech a nejlepší praxi. Aktuální dostupnost dat o nejrůznějších fenoménech, včetně informací o rozšířenosti diskriminace a násilí, je značně nízká, přičemž metodologická nejednotnost stále velmi snižuje naše možnosti data porovnávat v čase nebo například v rámci mezinárodních studií. Naším cílem proto bylo stávající kvalitní studie zmapovat a usnadnit standardizaci získaných dat a umožnit tak sledování trendů v dlouhodobé a mezinárodní perspektivě.

Věříme, že tato publikace usnadní všem relevantním subjektům a institucím zařazení vybraných otázek do jimi zajišťovaných studií a dotazníků a přispěje tak ke zlepšení situace neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí na institucionální, obecní, regionální, ale i celostátní úrovni.

Literatura

- Q Allegretto, S. A., & Arthur, M. M. (2001). An empirical analysis of homosexual/heterosexual male earnings differentials: unmarried and unequal?. *Industrial and Labor Relations Review*, 54(3), 631–646. <https://doi.org/10.1177/001979390105400306>
- Q Allport, G. (2004). *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.
- Q Austin, S. B., Conron, K. J., Patel, A., & Freedner, N. (2007). Making sense of sexual orientation measures: Findings from a cognitive processing study with adolescents on health survey questions. *Journal of LGBT health research*, 3(1), 55–65. DOI:10.1300/j463v03n01_07
- Q Badgett, M. V. L. (1995). The Wage Effects of Sexual-Orientation Discrimination. *Industrial and Labor Relations Review* 48(4): 726–739. <https://doi.org/10.2307/2524353>
- Q Badgett, M. L., Waaldijk, K., & van der Meulen Rodgers, Y. (2019). The relationship between LGBT inclusion and economic development: Macro-level evidence. *World Development*, 120, 1–14. DOI: 10.1016/j.worlddev.2019.03.011
- Q Barbara, A. M., Chaim, G., & Doctor, F. (2007). *Asking the right questions, 2: Talking with clients about sexual orientation and gender identity in mental health, counselling and addiction settings*. Centre for Addiction and Mental Health Centre de toxicomanie et de santé mentale.
- Q Bayer, R. (1981). *Homosexuality and American psychiatry*. New York: Basic Books.
- Q Beňová, K., Goga, S., Gjuríčová, J., Hromada, J., & Kodl, P. (2007). *Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Q Bernstein, M., & Kostelac, C. (2002). Lavender and Blue: Attitudes About Homosexuality and Behavior Toward Lesbians and Gay Men Among Police Officers. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 18(3), 302–328. DOI: 10.1177/1043986202018003006.
- Q Binson, D., Blair, J., Huebner, D. M., & Woods, W. J. (2007). Sampling in surveys of lesbian, gay and bisexual people. In I. H. Meyer & M. E. Northridge (Eds.), *The health of sexual minorities: Public health perspectives on lesbian, gay, bisexual and transgender populations* (pp. 375–418). New York: Springer.
- Q Bowen, A. (2005). Internet sexuality research with rural men who have sex with men: Can we recruit and retain them? *Journal of Sex Research*, 42, 317–323. DOI:10.1080/00224490509552287
- Q Bränström, R., et al.,(2019). European-wide monitoring of sexual and gender minority health: a necessary and feasible task for advancing health equity. *European Journal of Public Health*, 29: 199–200. DOI: 10.1093/eurpub/ckz007
- Q Carballo-Diequez, A., Dowsett, G. W., Ventuneac, A., Reimen, R. H., Balan, I., Dolezal, C., et al. (2006). Cybercartography of popular internet sites used by New York City men who have sex with men interested in bareback sex. *AIDS Education and Prevention*, 18, 475–489. DOI:10.1521/aeap.2006.18.6.475

- Q Catania, J., Osmond, D., Stall, R. D., Pollack, L., Paul, J. P., Blower, S., et al. (2001). The continuing HIV epidemic among men who have sex with men. *American Journal of Public Health*, 91, 907–914. DOI:10.2105/ajph.91.6.907
- Q Centers for Disease Control. (1987). HIV-infection prevalence. *Mortality and Morbidity Weekly Report*, 36, 22–23.
- Q Cerankowski, K. J., & Milks, M. (Eds.). (2014). *Asexualities: Feminist and queer perspectives*. Routledge.
- Q Clements-Nolle, K., Marx, R., Katz, M. (2006). Attempted suicide among transgender persons: The influence of gender-based discrimination and victimization. *Journal of Homosexuality*, 51(3), 53–69. DOI:10.1300/J082v51n03_04
- Q Cochran, S. D., & Mays, V. M. (2000). Relation between psychiatric syndromes and behaviorally defined sexual orientation in a sample of the US population. *American Journal of Epidemiology*, 151(5), 516–523. DOI:10.1093/oxfordjournals.aje.a010238
- Q Cochran, S. D., J. G. Sullivan, & V. M. Mays (2003). Prevalence of mental disorders, psychological distress, and mental health service use among lesbian, gay, and bisexual adults in the United States. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 71: 53–61. DOI: 10.1037//0022-006x.71.1.53
- Q Coleman, E., W. Bockting, M. Botzer, P. Cohen-Kettenis, G. DeCuypere, J. Feldman, L. Fraser, J. Green, G. Knudson, W. J. Meyer, S. Monstrey, R. K. Adler, G. R. Brown, A. H. Devor, R. Ehrbar, R. Ettner, E. Eyler, R. Garofalo, D. H. Karasic, A. I. Lev, G. Mayer, H. Meyer-Bahlburg, B. P. Hall, F. Pfaefflin, K. Rachlin, B. Robinson, L. S. Schechter, V. Tangpricha, M. van Trotsenburg, A. Vitale, S. Winter, S. Whittle, K. R. Wylie & K. Zuckeret al. (2012). "Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender-Nonconforming People, Version 7." *International Journal of Transgenderism* 13(4): 165-232. DOI: 10.1080/15532739.2011.700873
- Q Council of Europe. Commissioner for Human Rights. (2011). *Discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity in Europe*. Council of Europe. Dostupné na: <https://www.refworld.org/docid/4eb8f53f2.html>
- Q Conron, K. J., Landers, S. J., Reisner, S. L., & Sell, R. L. (2014). Sex and gender in the US health surveillance system: A call to action. *American Journal of Public Health*, 104(6), 970–976. DOI: 10.2105/AJPH.2013.301831
- Q Conron, K. J., Scott, G., Stowell, G. S., & Landers, S. J. (2012). Transgender health in Massachusetts: results from a household probability sample of adults. *American Journal of Public Health*, 102(1), 118–122. DOI: 10.2105/AJPH.2011.300315
- Q Conron, K. J., Scout, & Austin, S. B. (2008). "Everyone has a right to, like, check their box:" Findings on a measure of gender identity from a cognitive testing study with adolescents. *Journal of LGBT Health Research*, 4(1), 1–9. DOI: 10.1080/15574090802412572
- Q Conron, K. J. (2011). *The Massachusetts Gender Measures Project. Final report to the Massachusetts Department of Public Health*. Boston: Institute on Urban Health Research, Northeastern University

- Q Český statistický úřad. (24.3.2020). *Internet používá přes 80 % obyvatel Česka*. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/internet-pouziva-pres-80-obyvatel-ceska>
- Q De Leeuw, D. (2005). To mix or not to mix data collection modes in surveys. *Journal of Official Statistics*, 21(2), 233.
- Q De Leeuw, E. D., Dillman, D. A., Hox, J. J. (2008). Mixed mode surveys: When and why. In: de Leeuw E. D., Hox, J. J., Dillman, D. A. (eds), *International Handbook of Survey Methodology* (299–316). New York: Lawrence Erlbaum Assoc.
- Q Devor, A. H. (2004). Witnessing and mirroring: A fourteen stage model of transsexual identity formation. *Journal of Gay & Lesbian Psychotherapy*, 8(1–2), 41–67. DOI: 10.1300/J236v08n01_05.
- Q Diamond, L. M. (2003). New paradigms for research on heterosexual and sexual-minority development. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 32(4), 490–498. DOI: 10.1207/S15374424JCCP3204_1.
- Q Doležalová, P., Heumann, V., Orliková, B., Hull-Rochelle, G., Pavlica, K., et al. (2021). *Rozvoj duševní pohody u transgender klientů. Poznatky a holisticky orientovaný terapeutický přístup*. Národní ústav duševního zdraví, Klecany. Dostupné na: <https://www.nudz.cz/files/pdf/rozvoj-dusevni-pohody-u-transgender-klientu.pdf>
- Q Eliason, M. J., & Schope, R. (2007). Shifting sands or solid foundation? Lesbian, gay, bisexual, and transgender identity formation. In I. H. Meyer & M. E. Northridge (Eds.), *The health of sexual minorities: Public health perspectives on lesbian, gay, bisexual and transgender populations* (pp. 3–26). New York: Springer. DOI: 10.1007/978-0-387-31334-4
- Q European Commission. Directorate-General for Employment, & Equal Opportunities. Unit G. (2007). *European Handbook on Equality Data: Why and how to Build to a National Knowledge Base on Equality and Discrimination on the Grounds of Racial and Ethnic Origin, Religion and Belief, Disability, Age and Sexual Orientation*. Office for Official Publications of the European Communities.
- Q European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, Farkas, L., Analysis and comparative review of equality data collection practices in the European Union : data collection in the field of ethnicity, Publications Office, 2020, DOI: 10.2838/447194. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/newsroom/just/redirection/document/45605>
- Q *European Union Agency for Fundamental Rights. European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. Dostupné na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-eu-lgbt-survey-main-results_tk3113640enc_1.pdf
- Q Feinberg, L. (1996). *Transgender warriors: Making history from Joan of Arc to RuPaul*. Boston: Beacon Press.
- Q Feinstein, B. A., & Dyar, C. (2017). Bisexuality, minority stress, and health. *Current sexual health reports*, 9(1), 42–49. DOI: 10.1007/s11930-017-0096-3.

- Q Flores, A. R., Herman, J. L., Gates, G. J., & Brown, T. N. T. (2016). *How Many Adults Identify as Transgender in the United States?* Los Angeles, CA: The Williams Institute. Dostupné z : <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/Trans-Adults-US-Aug-2016.pdf>
- Q Fox, S. (2005). *Digital divisions: There are clear differences among those with broadband connections, dial-up connections, and no connections at all to the internet.* Washington, DC: Pew.
- Q Garofalo, R., Wolf, R. C., Kessel, S., Palfrey, J., & DuRant, R. H. (1998). The association between health risk behaviors and sexual orientation among a school-based sample of adolescents. *Pediatrics*, *101*(5), 895–902. DOI: 10.1542/peds.101.5.895
- Q Garofalo, R., Deleon, J., Osmer, E., Doll, M., & Harper, G. W. (2006). Overlooked, misunderstood and at-risk: Exploring the lives and HIV risk of ethnic minority male-to-female transgender youth. *Journal of Adolescent Health*, *38*(3), 230–236. DOI: 10.1016/j.jado-health.2005.03.023
- Q *Gender Identity in U.S. Surveillance (GenIUSS) group: Best Practices for Asking Questions to Identify Transgender and Other Gender Minority Respondents on Population-Based Surveys.* J. L. Herman [Ed]. Los Angeles, CA: The Williams Institute, 2014. Dostupné na <http://williamsinstitute.law.ucla.edu/wp-content/uploads/geniuss-report-sep-2014.pdf>
- Q Giddens, A. (1999). *Sociologie.* Praha: Argo.
- Q Gilman, S. E., Cochran, S. D., Mays, V. M., Hughes, M., Ostrow, D., & Kessler, R. C. (2001). Risks of psychiatric disorders among individuals reporting same-sex sexual partners in the National Comorbidity Survey. *American Journal of Public Health*, *91*, 933–939. DOI: 10.2105/ajph.91.6.933
- Q Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Q Goldbach, J. T., et al. (2014). Minority Stress and Substance Use in Sexual Minority Adolescents: A Meta-analysis. *Prevention Science*, *15*: 350–363. DOI: 10.1007/s11121-013-0393-7
- Q Goldberg, A. E. (2016). *The SAGE Encyclopedia of LGBTQ Studies.* Clark University.
- Q Goodman, M., Adams, N., Corneil, T., Kreukels, B., Motmans, J., & Coleman, E. (2019). Size and distribution of transgender and gender nonconforming populations: a narrative review. *Endocrinology and Metabolism Clinics*, *48*(2), 303–321. DOI: 10.1016/j.ecl.2019.01.001
- Q Gosling, S. D., Vazire, S., Srivastava, S., & John, O. (2004). Should we trust Web-based studies? A comparative analysis of six preconceptions about Internet questionnaires. *American Psychologist*, *59*, 93–104. DOI: 10.1037/0003-066X.59.2.93
- Q Graham, R., Berkowitz, B., Blum, R., Bockting, W., Bradford, J., de Vries, B., & Makadon, H. (2011). *The health of lesbian, gay, bisexual, and transgender people: Building a foundation for better understanding.* Washington, DC: Institute of Medicine.

- Q Grant, J. M., Mottet, L. A., Tanis, J., Herman, J. L., Harrison, J., & Keisling, M. (2010). *National transgender discrimination survey report on health and health care: Findings of a study by the National Center for Transgender Equality and the National Gay and Lesbian Task Force*. National Center for Transgender Equality.
- Q Green, E. L., Benner, K., & Pear, R. (2018). Transgender. Could Be Defined Out of Existence Under Trump Administration, *The New York Times*.
- Q Green, E. R. (2006). Debating trans inclusion in the feminist movement: A trans-positive analysis. *Journal of Lesbian Studies*, *10*(1–2), 231–248. DOI: 10.1300/J155v10n01_12
- Q Greytak, E. A., Kosciw, J. G., Diaz, R. M. (2009). *Harsh Realities: The Experiences of Transgender Youth in Our Nation's Schools*. New York: GLSEN.
- Q Grossman, A. H., D'Augelli, A. R., & Salter, N. P. (2006). Male-to-female transgender youth: Gender expression milestones, gender atypicality, victimization, and parents' responses. *Journal of GLBT Family Studies*, *2*(1), 71–92. DOI: 10.1300/J461v02n01_04
- Q Grossman, A.H., D'Augelli, A. R. (2007). Transgender youth and life-threatening behaviors. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, *37*(5), 527–537. DOI: 10.1521/suli.2007.37.5.527
- Q Grossman, A. H., D'Augelli, A. R., Salter, N. (2006). Male-to-female transgender youth: Gender expression milestones, gender atypicality, victimization and parents' responses. *Journal of GLBT Family Studies*, *2*(1), 71–92. DOI: 10.1300/J461v02n01_04.
- Q Hamann, S. (2001). Cognitive and neural mechanisms of emotional memory. *Trends in Cognitive Sciences*, *5*(9), 394–400. DOI: 10.1016/s1364-6613(00)01707-1
- Q Haseldon, L. & Joloza, T. (2009). *Measuring Sexual Orientation: A Guide for Researchers*. Office for National Statistics, United Kingdom.
- Q Hatzenbuehler, M. L. (2009). How does sexual minority stigma “get under the skin”? A psychological mediation framework. *Psychological bulletin*, *135*(5), 707.
- Q Hatzenbuehler, M. L. (2014). Structural stigma and the health of lesbian, gay, and bisexual populations. *Current Directions in Psychological Science*, *23*(2), 127–132. DOI: 10.1177/0963721414523775
- Q Hatzenbuehler, M. L., Bränström, R., & Pachankis, J. E. (2018). Societal-level explanations for reductions in sexual orientation mental health disparities: Results from a ten-year, population-based study in Sweden. *Stigma and Health*, *3*(1), 16–26. DOI: 10.1037/sah0000066
- Q Heckathorn, D. D. (1997). Respondent-driven sampling: A new approach to the study of hidden populations. *Social Problems*, *44*, 174–199. DOI: 10.2307/3096941
- Q Herbst, J. H., Jacobs, E. D., Finlayson, T., McKleroy, V. S., Neumann, M. S., Crepaz N. (2008). Transgender HIV prevalence and risk behaviors. *AIDS and Behavior*, *12*(1), 1–17. DOI: 10.1007/s10461-007-9299-3
- Q Herek, G. M. (2009). Hate crimes and stigma-related experiences among sexual minority adults in the United States: Prevalence estimates from a national probability sample.

Journal of interpersonal violence, 24(1), 54–74. DOI: 10.1177/0886260508316477

- Q Hooker, E. (1957). The adjustment of the male overt homosexual. *Journal of Projective Techniques*, 21, 18–31. DOI: 10.1080/08853126.1957.10380742
- Q Hughes, I. A., Houk, C., Ahmed, S. F., Lee, P. A., & Society, L. W. P. E. (2006). Consensus statement on management of intersex disorders. *Journal of Pediatric Urology*, 2(3), 148–162. DOI: 10.1542/peds.2006-0738
- Q Chapman, R., Watkins, R., Zappia, T., Nicol, P., & Shields, L. (2011). Nursing and medical students' attitude, knowledge and beliefs regarding lesbian, gay, bisexual and transgender parents seeking health care for their children. *Journal of Clinical Nursing*, 21(7–8), 938–945. DOI: 10.1111/j.1365-2702.2011.03892.x
- Q Israelstam, S. L. S. (1986). Homosexuality and alcohol: Observation and research after the psychoanalytic era. *Substance Use and Misuse*, 21, 509–537. DOI: 10.3109/10826088609083539
- Q Jones, E. E., Farina, A., Hastorf, A., Markus, H., Miller, D. T., Scott, R. (1984). *Social stigma: The psychology of marked relationships*. WH Freeman.
- Q Kalibová, K., Pawlik, K., Bihářiová, I. (2016). *Tváří v tvář předsudečnému násilí – příručka pro sociální pracovníky a pracovnice*. Praha: In Iustitia.
- Q Kaslow, R. A., Ostrow, D. G., Detels, R., Phair, J. P., Polk, B. F., & Rinaldo, C. R., Jr. (1987). The Multicenter AIDS Cohort Study: Rationale, organization, and selected characteristics of the participants. *American Journal of Epidemiology*, 126, 310–318. DOI: 10.1093/aje/126.2.310
- Q Katz, J. N. (1995). *The invention of heterosexuality*. New York: Plume.
- Q Kcomt, L., Gorey, K. M., Barrett, B. J., & McCabe, S. E. (2020). Healthcare avoidance due to anticipated discrimination among transgender people: A call to create trans-affirmative environments. *SSM – Population Health*, 11, 100608. DOI: 10.1016/j.ssmph.2020.100608.
- Q Kolářová, K. (2013). Homosexuální asociál a jeho zavirované tělo. In Himl, P., Seidl, J., & Schindler, F. „Miluji tvory svého pohlaví“: *homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Praha: Argo, 411–452.
- Q Kosciw J., Greytak, E. A., Bartkiewicz, M., Boesen, M. J., & Palmer, N. A. (2012). *The 2011 National School Climate Survey: The experiences of lesbian, gay, bisexual, and transgender youth in our nation's schools*. New York: GLSEN.
- Q Krieger, N. (2003). Genders, sexes, and health: what are the connections – and why does it matter?. *International Journal of Epidemiology*, 32(4), 652–657. DOI: 10.1093/ije/dyg156
- Q Lancet, T. (2016). Meeting the unique health-care needs of LGBTQ people. *The Lancet*, 387(10014), 95. Dostupné z: doi:10.1016/S0140-6736(16)00013-1
- Q Laumann, E.O., Gagnon, J. H., Michael, R. T., & Michaels, S. (1994) *The Social Organization of Sexuality: Sexual Practices in the United States*. Chicago: Univ. Chicago Press.

- Q Liau, A., Millett, G., & Marks, G. (2006). Meta-analytic examination of online sex-seeking and sexual risk behavior among men who have sex with men. *Sexually Transmitted Diseases*, 33, 576–584. DOI: 10.1097/01.olq.0000204710.35332.c5
- Q Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 363–385. DOI: 10.1146/annurev.soc.27.1.363
- Q Marshal, M. P., et al. (2011). Suicidality and Depression Disparities Between Sexual Minority and Heterosexual Youth: A Meta-Analytic Review. *Journal of Adolescent Health*, 49(2): 115–123. DOI: 10.1016/j.jadohealth.2011.02.005
- Q Martin, J. L. (1987). The impact of AIDS on gay male sexual behavior pattern in New York City. *American Journal of Public Health*, 77, 578–581. DOI: 10.2105/ajph.77.5.578
- Q McGarty, C. E., Yzerbyt, V. Y., & Spears, R. E. (2002). *Stereotypes as explanations: The formation of meaningful beliefs about social groups*. Cambridge University Press.
- Q Mendos, L. R., Aranda, L. E., & Brown, T. Y. (2020). *Curbing Deception: A World Survey on Legal Regulation of So-called Conversion Therapies*. ILGA World. Dostupné z: <https://ilga.org/Conversion-therapy-global-research-ILGA-World-curbing-deception-february-2020>
- Q Meyer, I. H. (2003). Prejudice as stress: Conceptual and measurement problems. *American Journal of Public Health*, 93, 262–265. DOI: 10.2105/ajph.93.2.262
- Q Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129(5), 674–697. DOI: 10.1037/0033-2909.129.5.674
- Q Meyer, I. H., Schwartz, S., & Frost, D. M. (2008). Social patterning of stress and coping: does disadvantaged social statuses confer more stress and fewer coping resources?. *Social Science & Medicine*, 67(3), 368–379. DOI: 10.1016/j.socscimed.2008.03.012
- Q Meyer, I. H., Dietrich, J., & Schwartz, S. (2008). Lifetime prevalence of mental disorders and suicide attempts in diverse lesbian, gay, and bisexual populations. *American Journal of Public Health*, 98(6), 1004–1006. DOI: 10.2105/AJPH.2006.096826
- Q Miller, K. (2002). *Cognitive analysis of sexual identity, attraction and behavior questions*. US Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Health Statistics.
- Q Nederhof, A. J. (1985). Methods of coping with social desirability bias: A review. *European Journal of Social Psychology*, 15(3), 263–280.
- Q Pachankis, J. E., & Bränström, R. (2019). How many sexual minorities are hidden? Projecting the size of the global closet with implications for policy and public health. *PloS one*, 14(6), e0218084. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0218084>
- Q Pachankis, J. E., Hatzenbuehler, M. L., Bränström, R., Schmidt, A. J., Berg, R. C., Jonas, K., Pitoňák, M., Baros, S., & Weatherburn, P. (2021). Structural stigma and sexual minority men's depression and suicidality: A multilevel examination of mechanisms and mobility across 48 countries. *Journal of abnormal psychology*, 130(7), 713–726. <https://doi.org/10.1037/abn0000351>

org/10.1037/abn0000693

- Q Pathela, P., Blank, S., Sell, R. L., & Schillinger, J. A. (2006). The importance of both sexual behavior and identity. *American journal of public health*, *96*(5), 765–766. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2005.079186>
- Q Patterson, J. G., Jabson, J. M., & Bowen, D. J. (2017). Measuring sexual and gender minority populations in health surveillance. *LGBT Health*, *4*(2), 82–105. DOI: 10.1089/lgbt.2016.0026
- Q Pavlica, K., Heumann, V., Kučera, Ch. (2018) *Obavy a přání trans lidí: výsledná zpráva z výzkumu realizovaného spolkem Transparent v roce 2018*. Praha: Transparent.
- Q Pechová, O. (2009). Diskriminace na základě sexuální orientace. *E-psychologie*, *3*(3), 1–16.
- Q Pequegnat, W., Rosser, B. R. S., Bowen, A. M., Bull, S. S., DiClemente, R. J., Bockting, W. O., et al. (2007). Conducting Internet-based HIV/STD prevention survey research: Considerations in design and evaluation. *AIDS and Behavior*, *11*, 505–521. DOI: 10.1007/s10461-006-9172-9
- Q Peters, L., Murphy, A., Tonkin, R., Milner, R., & Cox, D. (1993). *Adolescent Health Survey: Province of British Columbia*. Burnaby BC: The McCreary Centre Society.
- Q Petruželka, B., Walach, V., & Kalibová, K. (2020). Diskriminace a násilí motivované sexuální orientací nebo genderovou identitou: Online šetření mezi LGBT+ lidmi v Česku. *Česká kriminologie*, *5*(1), 1–22.
- Q Pitoňák, M. (2014). Queer prostor(y). In Matoušek, R., Osman, R. (eds.), *Prostor(y) geografie*. Praha: Karolinum, 123–146.
- Q Pitoňák, M. (2017). Rozdíly v duševním zdraví mezi ne-heterosexuály a heterosexuály: přehledová studie. *Československá psychologie*, *61*: 575–592.
- Q Pitoňák, M. (2017). Stanoviska odborných společností jsou jednotná: odmítají „léčbu homosexuality“. Queer Geography, z. s.. Dostupné na: <https://www.queergeography.cz/lgbtq-psychologie/stanoviska-odbornych-spolecnosti/>
- Q Pitoňák, M. (2018). Rozostření příčin a následků: Syndemie HIV mezi ne-heterosexuálními muži. *Biograf*, 67–68.
- Q Pitoňák, M. (2019). Veřejné mínění (manželství párů stejného pohlaví). Queer Geography. Dostupné na: <https://www.queergeography.cz/sexualni-obcanstvi/rovnost-manzelstvi/verejne-mineni-manzelstvi/>
- Q Pitoňák, M. (2019). V sexuálním closetu / Geografie „ne-heterosexuálních lidí“. In Osman, R., & Pospíšilová, L. (eds.), *Geografie „okrajem“: Každodenní časoprostorové zkušenosti*. Praha: Karolinum, 147–182.
- Q Pitoňák, M. (2020). Strukturální základ menšinového stresu v Česku: Vztah mezi diskriminací, stigmatizací a zdravím neheterosexuálních a genderově rozmanitých lidí. In M. Šmíd (ed.), *Právo na rovné zacházení: Deset let antidiskriminačního zákona*. Praha:

Wolters Kluwer, 263–282.

- Q Pitoňák, M. (2021). Sexuální orientace jako přehlížená proměnná: terminologická, metodologická a kontextuální úskalí v otázce měření sexuality v rámci „reprezentativních“ šetření. Platí stále 4 %?. *Československá Psychologie*, 65(5), 440–458. DOI: 10.51561/cspsych.65.5.440
- Q Pitoňák, M. (v tisku). A decade of Prague Pride: Mapping origins, seeking meanings, understanding effects. In M. Blidon & S. Brunn (Eds.), *Mapping LGBTQ Spaces and Places. A Changing World*. Springer.
- Q Pitoňák, M., & Spilková, J. (2016). Homophobic prejudice in Czech youth: a sociodemographic analysis of young people's opinions on homosexuality. *Sexuality Research and Social Policy*, 13(3), 215–229. DOI: 10.1007/s13178-015-0215-8.
- Q Plöderl, M. & Fartacek, R. (2005). Suicidality and Associated Risk Factors Among Lesbian, Gay, and Bisexual Compared to Heterosexual Austrian Adults. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 35: 661–670. DOI: 10.1521/suli.2005.35.6.661.
- Q Plöderl, M., & Tremblay, P. (2015). Mental health of sexual minorities: A systematic review. *International Review of Psychiatry*, 27(5), 367–385. <https://doi.org/10.3109/09540261.2015.1083949>.
- Q Plöderl, M., Kunrath, S., Cramer, R. J., Wang, J., Hauer, L., & Fartacek, C. (2017). Sexual orientation differences in treatment expectation, alliance, and outcome among patients at risk for suicide in a public psychiatric hospital. *BMC psychiatry*, 17(1), 1–13. DOI: 10.1186/s12888-017-1337-8
- Q Procházka, I., Janík, D., Hromada, J. (2003). *Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v České republice*. Praha: Gay iniciativa.
- Q Raifman, J., Moscoe, E., Austin, S. B., & McConnell, M. (2017). Difference-in-differences analysis of the association between state same-sex marriage policies and adolescent suicide attempts. *JAMA pediatrics*, 171(4), 350–356. DOI: 10.1001/jamapediatrics.2016.4529.
- Q Reichmann, W. M., Losina, E., Seage, G. R., Arbelaez, C., Safren, S. A., Katz, J. N., ... & Walensky, R. P. (2010). Does modality of survey administration impact data quality: audio computer assisted self interview (ACASI) versus self-administered pen and paper?. *PloS One*, 5(1), e8728. DOI: 10.1371/journal.pone.0008728
- Q Reis, E., Saewyc, E. (1999). *83,000 Youth: Selected findings of eight population-based studies as they pertain to anti-gay harassment and the safety and well-being of sexual minority students*. Seattle, WA: Safe Schools Coalition. Dostupné na http://www.safe-schools-wa.org/ssc_reports.htm.
- Q Reisner, S. L., Conron, K., Scout, N., Mimiaga, M. J., Haneuse, S., & Austin, S. B. (2014). Comparing in-person and online survey respondents in the US National Transgender Discrimination Survey: Implications for transgender health research. *LGBT Health*, 1(2), 98–106. DOI: 10.1089/lgbt.2013.0018
- Q Reisner, S. L., Conron, K. J., Tardiff, L. A., Jarvi, S., Gordon, A. R., & Austin, S. B. (2014).

Monitoring the health of transgender and other gender minority populations: validity of natal sex and gender identity survey items in a US national cohort of young adults. *BMC Public health*, **14**(1), 1–10. DOI: 10.1186/1471-2458-14-1224

- Q Remafedi G., Resnick, M., Blum, R., Harris, L. (1992). Demography of sexual orientation in adolescents. *Pediatrics*, **89**: 714–721.
- Q Richards, C., & Barker, M. (2013). *Sexuality and gender for mental health professionals: A practical guide*. Sage.
- Q Rosser, B. R. S., Oakes, J. M., Bockting, W. O., & Miner, M. (2007). Capturing the social demographics of hidden sexual minorities: An Internet study of the transgender population in the United States. *Sexuality Research and Social Policy*, **4**, 50–64. DOI: 10.1525/srsp.2007.4.2.50
- Q Rosser, B. R., Miner, M. H., Bockting, W. O., Ross, M. W., Konstan, J., Gurak, L., Stanton, J., Edwards, W., Jacoby, S., Carballo-Diéguez, A., Mazin, R., & Coleman, E. (2009). HIV risk and the internet: results of the Men's INternet Sex (MINTS) Study. *AIDS and behavior*, **13**(4), 746–756. <https://doi.org/10.1007/s10461-008-9399-8>
- Q Russell, S. T., & Joyner, K. (2001). Adolescent sexual orientation and suicide risk: Evidence from a national study. *American Journal of Public Health*, **91**(8), 1276–1281. DOI:10.2105/AJPH.91.8.1276
- Q Saewyc, E. M., Bauer, G. R., Skay, C. L., Bearinger, L. H., Resnick, M. D., Reis, E., & Murphy, A. (2004). Measuring sexual orientation in adolescent health surveys: Evaluation of eight school-based surveys. *Journal of Adolescent Health*, **35**(4). DOI: 10.1016/j.jadohealth.2004.06.002
- Q Saewyc, E. M., Homma, Y., Skay, C. L., Bearinger, L. H., Resnick, M. D., & Reis, E. (2009). Protective factors in the lives of bisexual adolescents in North America. *American Journal of Public Health*, **99**(1), 110–117. DOI: 10.2105/AJPH.2007.123109
- Q Salganik, M. J., & Heckathorn, D. D. (2004). Sampling and estimation in hidden populations using respondent-driven sampling. *Social Methodology*, **34**, 193–240. DOI: 10.1111/j.0081-1750.2004.00152.x
- Q Sandfort, T. G. M., de Graaf, R., Bijl, R. V., & Schnabel, P. (2001). Same-sex sexual behavior and psychiatric disorders: Findings from the Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study (NEMESIS). *Archives of General Psychiatry*, **58**, 85–91. DOI: 10.1001/archpsyc.58.1.85
- Q Savin-Williams, R. C. (2011). Identity Development Among Sexual-Minority Youth. In *Handbook of Identity Theory and Research* (pp. 671–689). New York, NY: Springer. DOI: 10.1007/978-1-4419-7988-9_28
- Q Sell, R. L. (1996). The Sell assessment of sexual orientation: Background and scoring. *Journal of Gay, Lesbian, and Bisexual Identity*, **1**(4), 295–310. DOI: 10.1007/BF03372244
- Q Sell, R. L. (1997). Defining and measuring sexual orientation: A review. *Archives of Sexual Behavior*, **26**(6), 643–658. DOI: 10.1023/A:1024528427013
- Q Sell, R. L. (2007). Defining and measuring sexual orientation for research. In I. H. Meyer

& M. E. Northridge (Eds.), *The Health of Sexual Minorities* (355–374). Springer. DOI: 10.1007/978-0-387-31334-4_14

- Q Sell, R. L., Wells, J. A., & Wypij, D. (1995). The prevalence of homosexual behavior and attraction in the United States, the United Kingdom and France: Results of national population-based samples. *Archives of Sexual Behavior*, *24*(3), 235–248. DOI: 10.1007/BF01541598
- Q Sexual Minority Assessment Research Team (SMART) (2009). *Best Practices for Asking Questions about Sexual Orientation on Surveys*. Los Angeles, CA: The Williams Institute. <http://williamsinstitute.law.ucla.edu/wpcontent/uploads/SMART-FINAL-Nov-2009.pdf>
- Q Schilt, K., & Westbrook, L. (2009). Doing Gender, Doing Heteronormativity: “Gender Normals,” Transgender People, and the Social Maintenance of Heterosexuality. *Gender & Society*, *23*(4), 440–464. DOI: 10.1177/0891243209340034
- Q Singer, T. B., Cochran, M., & Adamec, R. (1997). *Final Report by the Transgender Health Action Coalition (THAC) to the Philadelphia Foundation Legacy Fund (for the) Needs Assessment Survey Project (AKA the Delaware Valley Transgender Survey)*. Philadelphia, PA: Transgender Health Action Coalition.
- Q Smetáčková, I., & Braun, R. (2009). *Homofobie v žákovských kolektivech: homofobní obtěžování a šikana na základních a středních školách – jak se projevuje a jak se proti ní bránit: doplňkový výukový materiál pro ZŠ a SŠ včetně didaktické aplikace tématu*. Úřad vlády České republiky.
- Q Spence, J. T. (2011). Off with the old, on with the new. *Psychology of Women Quarterly*, *35*(3), 504–509. DOI: 10.1177/0361684311414826
- Q Spizzirri, G., Eufrásio, R., Lima, M. C. P., de Carvalho Nunes, H. R., Kreukels, B. P., Steensma, T. D., & Abdo, C. H. N. (2021). Proportion of people identified as transgender and non-binary gender in Brazil. *Scientific Reports*, *11*(1), 1–7. DOI: 10.1038/s41598-021-81411-4
- Q Státní zdravotní ústav (2019). *Sexuální chování mužů, kteří mají sex s muži. Česká zpráva ze studie European MSM Internet Survey (EMIS 2017)*. Dostupné na: http://www.szu.cz/uploads/documents/CeM/STD/EMIS_2017.pdf
- Q Stotzer, R. L. (2014). Bias crimes based on sexual orientation and gender identity: Global prevalence, impacts, and causes. In *Handbook of LGBT communities, crime, and justice* (45–64). New York: Springer.
- Q Stueve, A., O’Donelle, L. N., Duran, R., San Doval, A., & Blome, J. (2001). Time-space sampling in minority communities: Results with young Latino men who have sex with men. *American Journal of Public Health*, *91*, 922–926. DOI: 10.1037/a0014587
- Q Sudman, S. (1976). *Applied sampling*. New York: Academic Press.
- Q Sudman, S., & Bradburn, N. M., & Wansick, B. (1982). *Asking questions: A practical guide to questionnaire design*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Q Szymanski, D. M. (2006). Does internalized heterosexism moderate the link between heterosexist events and lesbians’ psychological distress?. *Sex Roles*, *54*(3), 227–234.

DOI: 10.1007/s11199-006-9340-4.

- Q Šabatová, A. et al. (2015). *Diskriminace v ČR: oběť diskriminace a její překážky v přístupu ke spravedlnosti. Závěrečná zpráva z výzkumu veřejné ochránkyně práv*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2015. Dostupné na: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/CZ_Diskriminace_v_CR_vyzkum_01.pdf
- Q Tate, C. C., Ledbetter, J. N., & Youssef, C. P. (2013). A two-question method for assessing gender categories in the social and medical sciences. *Journal of Sex Research*, 50(8), 767–776. DOI: 10.1080/00224499.2012.690110
- Q The EMIS Network. (2019). EMIS-2017: *The European Men-Who-Have-Sex-With-Men Internet Survey. Key findings from 50 countries*. Stockholm: European Centre for Disease Prevention and Control. Dostupné z: <https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/European-MSM-internet-survey-2017-findings.pdf>
- Q Toomey, R. B., Ryan, C., Diaz, R. M., Card, N. A., Russell, S. T. (2010). Gender-nonconforming lesbian, gay, bisexual, and transgender youth: school victimization and young adult psychosocial adjustment. *Developmental Psychology*, 46(6), 1580–1589. DOI: 10.1037/a002070
- Q Tourangeau, R., & Smith, T. W. (1996). Asking sensitive questions: The impact of data collection mode, question format, and question context. *Public Opinion Quarterly*, 60(2), 275–304. DOI: 10.1086/297751
- Q Tourangeau, R., & Yan, T. (2007). Sensitive questions in surveys. *Psychological Bulletin*, 133(5), 859. DOI: 10.1037/0033-2909.133.5.859
- Q Tourangeau, R., Rips, L. J., & Rasinski, K. (2000). *The psychology of survey response*. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9780511819322
- Q Turner, C., Ku, L., Sonenstein, FL., & Pleck, JH. (1996). Impact of ACASI on Reporting of Male-Male Sexual Contacts: Preliminary Results from the 1995 National Survey of Adolescent Males - Technical Paper 17. In R. B. Warnecke (Ed.), *Health Survey Research Methods: Conference Proceedings*. National Center for Health Statistics.
- Q Van Houdenhove, E., Gijs, L., T'Sjoen, G., & Enzlin, P. (2015) Asexuality: A Multidimensional Approach, *The Journal of Sex Research*, 52(6), 669–678, DOI: 10.1080/00224499.2014.898015
- Q Villarroel, M. A., Turner, C. F., Eggleston, E., Al-Tayyib, A., Rogers, S. M., Roman, A. M., ... & Gordek, H. (2006). Same-gender sex in the United States: Impact of T-ACASI on prevalence estimates. *Public Opinion Quarterly*, 70(2), 166–196. DOI: 10.1093/poq/nfj023.
- Q Výbor proti diskriminaci Rady vlády pro lidská práva a zmocněnkyně vlády pro lidská práva (10.8.2011). *DOPORUČENÍ k mediálnímu obrazu sexuálních menšin*. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rlp/vybory/proti-diskriminaci/media-a-sexualni-mensiny-86512/>
- Q Walters, M. A., Paterson, J. L., McDonnell, L., & Brown, R. (2020). Group identity, em-

pathy and shared suffering: Understanding the 'community' impacts of anti-LGBT and Islamophobic hate crimes. *International Review of Victimology*, 26(2), 143–162.

- Q Weinberg, G. (1972). *Society and the healthy homosexual*. New York: St. Martin's, 1972. In Herek, G. M. (2004). Beyond "Homophobia": Thinking about sexual prejudice and stigma in the twenty-first century. *Sexuality Research and Social Policy*. 2004, 1(2), 6–24. DOI: 10.1525/srsp.2004.1.2.6
- Q Williams Institute. (2009). *Best practices for asking questions about sexual orientation on surveys*. <https://escholarship.org/uc/item/706057d5><https://williamsinstitute.law.ucla.edu/research/census-lgbt-demographics-studies/best-practices-for-asking-questions-about-sexual-orientation-on-surveys/>
- Q Williamson, I. R. (2000). Internalized homophobia and health issues affecting lesbians and gay men. *Health education research*, 15(1), 97–107. DOI: 10.1093/her/15.1.97.
- Q Wilson, P. A., Valera, P., Ventuneac, A., Balan, I., Rowe, M., & Carballo-Diéguéz, A. (2009). Race-based sexual stereotyping and sexual partnering among men who use the internet to identify other men for bareback sex. *Journal of Sex Research*, 46(5), 399–413. DOI: 10.1080/00224490902846479
- Q Wilson, B. D., Cooper, K., Kastanis, A., & Nezhad, S. (2014). *Sexual and Gender Minority Youth in Foster Care: Assessing Disproportionality and Disparities in Los Angeles*. UCLA: The Williams Institute. Dostupné na <https://escholarship.org/uc/item/6mg3n153>
- Q Winkelstein, W., Lyman, D. M., Padian, N., Grant, R., Samuel, M., & Wiley, J. A. (1987). Sexual practices and risk of infection by the human immunodeficiency virus: The San Francisco Men's Study. *Journal of the American Medical Association*, 257, 321–325. doi:10.1001/jama.1987.03390030051019
- Q WHO, O., Women, U. N., UNAIDS, U., & UNFPA, U. (2014). *Eliminating forced, coercive and otherwise involuntary sterilization: An interagency statement*. OHCHR, UN Women, UNAIDS, UNDP, UNFPA, UNICEF and WHO. Dostupné z: https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/201405_sterilization_en.pdf
- Q Xavier, J., Honnold, J. A., & Bradford, J. (2007). *The health, health related needs, and life-course experiences of transgender Virginians*. Virginia: Virginia Department of Health.
- Q Xavier, J.M. (2000). *The Washington Transgender Needs Assessment Survey: Final report for phase two*. Washington, DC: Administration for HIV/AIDS of the District of Columbia.
- Q Yonelinas, A. P., & Ritchey, M. (2015). The slow forgetting of emotional episodic memories: An emotional binding account. *Trends in cognitive sciences*, 19(5), 259–267.
- Q Zeeman, L., Sherriff, N., Browne, K., McGlynn, N., Mirandola, M., Gios, L., Davis, R., Sanchez-Lambert, J., Aujean, S., Pinto, N., Farinella, F., Donisi, V., Niedźwiedzka-Stadnik, M., Rosińska, M., Pierson, A., Amaddeo, F., & Health4LGBTI Network (2019). A review of lesbian, gay, bisexual, trans and intersex (LGBTI) health and healthcare inequalities. *European journal of public health*, 29(5), 974–980. DOI: 10.1093/eurpub/cky226

NUDZ
NÁRODNÍ ÚSTAV DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ

QueerGeography

Financováno z programu Evropské unie
Práva, rovnost a občanství (2014-2020)

